

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJA
VILNIUS ACADEMY OF ARTS

JOVITA VARKULEVIČIENĖ

Meno projektas

KŪRYBINIS PROCESAS DAILĖS TERAPIJOS TAIKYMO APLINKOJE

Art Project

CREATIVE PROCESS IN THE APPLIED ART THERAPY ENVIRONMENT

Meno doktorantūra, Meno sritis, Dailės kryptis (W100)

Art Doctorate, Fine Arts (W100)

Vilnius, 2016

KŪRYBINĖS DALIES VADOVĖ:

Prof. Laima Drazdauskaitė

Vilnius dailės akademija Kauno fakultetas, dailė W100, tapyba

TIRIAMOSIOS DALIES VADOVAS:

Doc.dr. Stanislovas Mostauskis

Vilniaus dailės akademija Kauno fakultetas, humanitariniai mokslai, menotyra 03H

TIRIAMOSIOS DALIES KONSULTANTAS:

Prof. habil. dr. Antanas Andrijauskas

Vilniaus dailės akademija, humanitariniai mokslai, filosofija 01H

MENO PROJEKTAS GINAMAS VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJOJE DAILĖS KRYPTIES
GYNIMO TARYBOJE:

PIRMININKAS:

Prof. Arvydas Šaltenis

Vilniaus dailės akademija, dailė W100, tapyba

NARIAI:

Doc. dr. Jolita Rapolienė

Lietuvos sveikatos universitetas, dailės terapijos programa, biomedicinos mokslai 10B

Dr. Odeta Žukauskienė

Vilniaus dailės akademija Kauno fakultetas, humanitariniai mokslai, menotyra 03H

Doc. Aušra Vaitkūnienė

Vilnius dailės akademija Kauno fakultetas, dailė W100, tapyba

Prof. Andrzej Markiewicz

Radomo Kazimierz Pulaski technologijos – humanitarinis universitetas, Menų fakultetas, dailė W100

Meno projektas ginamas viešame Dailės krypties gynimo tarybos posėdyje

2016 m. lapkričio 11 d. 14 val. VDA parodų salės „Titanikas“ II aukšte (Maironio g. 3, 01124 Vilnius).

Meno projektas ir jo santrauka išsiųsta: 2016 m. spalio 11 d.

Su disertacija galima susipažinti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo, Vilniaus dailės akademijos bibliotekose.

© Jovita Varkulevičienė, 2016

© Vilniaus dailės akademija, 2016

ISBN 978-609-447-220-6

THE ARTISTIC RESEARCH PROJECT WAS CARRIED OUT AT VILNIUS ACADEMY OF ARTS
DURING THE PERIOD OF 2014 - 2016

ART PROJECT SUPERVISION:

Prof. Laima Drazdauskaitė

Vilnius Academy of Arts Kaunas faculty, Fine Arts W100, Painting

THESIS SUPERVISION:

Associate Professor, dr. Stanislovas Mostauskis

Vilnius Academy of Arts Kaunas faculty, Humanities, Art Criticism, 03H

THESIS SUPERVISION CONSULTANT:

Prof. habil. dr. Antanas Andrijauskas

Vilnius Academy of Arts, Humanities, Philosophy, 01H

THE ARTISTIC RESEARCH PROJECT WILL BE DEFENDED IN AN ORAL EXAMINATION
BEFORE THE ACADEMIC BOARD OF FINE ARTS AT VILNIUS ACADEMY OF ARTS COMPOSED
OF THE FOLLOWING MEMBERS:

CHAIRPERSON:

Prof. Arvydas Šaltenis

Vilnius Art Academy, Fine arts W100, Painting

MEMBERS:

Associate Professor, dr. Jolita Rapolienė

Lithuanian University of Health, art therapy program, Biomedical Sciences 10B

dr. Odeta Žukauskienė

Vilnius Academy of Arts, Humanities, Art Criticism 03H

Doc. Aušra Vaitkūnienė

Vilnius Academy of Arts Kaunas faculty, Fine Arts W100, Painting

Prof. Andrzej Markiewicz

Kazimierz Pulaski University of Technology and Humanities in Radom, Faculty of Arts, art W100

The public defence of the Artistic Research Project will be held on November 11, 2016, 2 p.m. , at the
Titanikas Exhibition Hall (Maironio str. 3, 01124, Vilnius).

The art project and its summary were sent out on the 11th of October 2016.

The art project is available at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, and the library of Vilnius
Academy of Arts.

© Jovita Varkulevičienė, 2016

© Vilnius Academy of Arts, 2016

ISBN 978-609-447-220-6

TURINYS

PADĖKA	7
<i>Acknowledgements</i>	8

KŪRYBINĖ DALIS

Paribio portretai

ĮVADAS	11
<i>Introduction</i>	15
MENO PROJEKTO KATALOGAS.....	19

TIRIAMOJI DALIS

*Šiuolaikinio meno tikslai ir funkcijos dailės terapijos
taikymo aplinkoje*

ĮVADAS	113
1. MENAS KAIP SVEIKATINIMO IR GEROVĖS SKATINIMO STRATEGIJA	128
1.1 Menas kaip terapija – istorinė apžvalga	128
1.2 Posūkis į socialines veiklas	135
1.3 Tarp meno ir terapijos - menas sveikatai	142
2. MENO TAIKymo PRIELAIDOS SVEIKATINIMO IR SOCIALINĖS GLOBOS ĮSTAIGOSE	149
2.1 Menas kaip užimtumas ir sveikatinimo priemonė	149
2.2 Socialinio meno praktikos dailės terapijos taikymo aplinkoje.	156
3. SOCIALINIO MENO PROJEKTAI IR SVEIKATINIMO STRATEGIJOS	163

3.1 Nuo estetišės formos į socialinių ryšių skatinimą	163
3.2 Menininkas, kaip bendraautorius	168
3.3 Menas - socialinių problemų sprendimų priemonė.....	173
4. SOCIALINĖ MENO PRAKTIKA IR TAPYBA –	
ASMENINĖS KŪRYBOS KONTEKSTAS.....	181
4.1 Nuo savanorystės prie socialinio projekto	181
4.2 „Paribio portretai“ – asmeninė patirtis ir socialinė tikrovė tapyboje.....	189
IŠVADOS.....	196
LITERATŪRA.....	198
ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS.....	204
SANTRAUKA	209
<i>Summary.....</i>	<i>222</i>
APIE AUTOREĮ.....	235
<i>About the author.....</i>	<i>237</i>

PADĖKA

Visų pirma dėkoju šviesios atminties dėstytojui, tapytojui prof. Arūnui Vaitkūnui už paskatinimą imtis šios temos ir tikėjimą tapybos kalba. Nuoširdžiai dėkoju mano kūrybinės dalies vadovei prof. Laimai Drazdauskaitei už skirtą laiką prasmingiems pokalbiams, paramą ir vertingus patarimus. Taip pat dėkinga doc. dr. Stanislovui Mostauskiui už kantrybę ir praktinius patarimus dirbant su tekstais bei formuojant tiriamosios dalies turinį. Dėkoju Vilniaus dailės akademijai už suteiktą galimybę tobulėti ir plėsti savo kompetencijų ribas.

Labai dėkoju savo projekto dalyviams, kurie visą šį laiką kūrė kartu su manimi.

Nuoširdžiai dėkoju savo mylimai šeimai. Jų pagalba ir nuolatinis tikėjimas padėjo siekti užsibrėžto tikslo bei įgyvendinti kūrybinius sumanymus.

ACKNOWLEDGEMENT

Firstly, I would like to express my sincere gratitude to my first mentor Prof. Arūnas Vaitkūnas who encouraged me to address the subject of my thesis. My sincere thanks also go to the advisor of my creative study, Prof. Laima Drazdauskaitė, for the time she devoted to our meaningful conversations, for her support and insightful advice. I am grateful to Assoc. Prof. Dr. Stanislovas Mostauskis for his patience and practical advice in text preparation and generating the contents of the research part. I thank Vilnius Academy of Arts for the opportunity to grow and expand my competences.

I thank my fellow project participants, who have been engaged in the creative process with me all this time.

I sincerely thank my beloved family. Their support and solid faith helped me in achieving my goals and implementing the creative inspirations I had.

Skiriu savo šeimai

KŪRYBINIS PROCESAS DAILĖS TERAPIJOS TAIKymo APLINKOJE

CREATIVE PROCESS IN THE APPLIED ART THERAPY ENVIRONMENT

KŪRYBINĖ DALIS

Paribio portretai

Manau, kad kiekvienas meninininkas, juo labiau tapytojas, yra paniręs į nuolatinę aplinkos ir savo reakcijų į ją stebėseną, o gyvas įsitraukimas ir dalyvavimas vykstančiuose dabarties procesuose gali stipriau ir autentiškiau veikti jo kūrybinę raišką. Man taip pat svarbi supanti aplinka, konkreti vieta, tos vietos situacija, o tam tikros dienos ar akimirkos nuotaikos fiksavimas drobėje tampa ne tik regimosios, bet ir mano vidinės tikrovės atspindys.

2000-aisiais metais įsitraukimas į savanorystę psichiatrinėje ligoninėje, socialinės globos namuose padarė stiprią įtaką mano asmeninei gyvenimo sampratai. Sunku buvo atsiriboti ir likti tik stebėtoja ar „nebylia“ pagalbininke, todėl stengiausi aktyviai įsitraukti į minėtų įstaigų kasdienį gyvenimą: organizavau kūrybines veiklas, parodas, kartu tvarkiau aplinką, padėjau kasdieninėje ruošoje. Problemos, susijusios su šia konkrečia vieta, yra unikalios ir išskirtinės, reikalaujančios ypatingo ne tik emocinio susitelkimo, bet ir specifinių žinių. Todėl pradžia buvo ilga ir sudėtinga. Stebėjau, analizavau, stengiausi suprasti, pajauti vietos autentiškumą. Palaipsniui įgytos žinios ir patirtis padėjo išsiugdyti tam tikrą jautrumą, kaip elgtis, kaip pritapti esamoje aplinkoje. Pajutau, kad šiuose santykiuose svarbi asmeninė atsakomybė už kiekvieną mano vykdomą veiklą ar sukurtą kūrinį. Todėl, organizuodama kūrybines veiklas, stengiausi vengti neigatyvaus poveikio, netrikdyti įprastai vykstančių procesų, o apie socialiai pažeidžiamų asmenų padėtį kalbėti spalva, ženklu, užkoduotu vaizdiniu. Socialinė praktika kaip meno forma suteikė man galimybę pažvelgti ir analizuoti šią situaciją „iš vidaus“ bei, įsiliejus į bendruomenės kasdienį gyvenimą, viešinti situaciją atsakingai parinkta menine forma.

Specifinė, komplikauta aplinka, joje besimezgantys ryšiai, kūrybinės situacijos bei patirto vyksmo interpretacija tapyboje šiandien suvokiui kaip vientisą estetinę erdvę. Įsitvirtino tam tikras kolektyvinio kūrybos proceso ir individualios kūrybos estetiškas suvokimas, padedantis išgyventi ir išreikšti kasdienio gyvenimo prieštaravimus.

Tyrimo aktualumas. Meninis tyrimas „Paribio portretai“ aktualus kaip socialinė meno praktika, kuri apjungia autonominį kūrybos procesą ir socialines terapijos veiklas bei padeda sukurti sąlygas skleisti bendravimo, pažinimo bei kūrybiškumo patirtims. Ieškant tapybos ir socialinės praktikos jungčių ir bendrų išeičių, visų pirma noriu pasiūlyti pažvelgti į šį tyrimą, kaip į vieną sistemą, uždara estetinę erdvę, kurioje artikuliuojami įvykiai bei situacijos skirtingomis priemonėmis ir metodais, tačiau išlieka sujungti bendra kūrybinio proceso dinamika.

Tyrimo objektas. Komplikauta socialinė padėtis, nuolatinis bandymas sukonstruoti asmenybę, identiteto paieškos yra mano interesų laukas ir tai skaudžiausiai atsiskleidžia socialiai pažeidžiamose visuomenės grupėse. Todėl tapybos impulsų užuomazgos formuojasi tiesiogiai menui svetimose teritorijose - psichiatrinėse ligoninėse, socialinės globos namuose. Inicijuojau dailės užsiėmimus pasirinktai įstaigos klientų grupei, kaip lygiateisis narys dalyvauju jos veikloje, bet kartu stebiu ir analizuojau tos grupės veiklą, koncentruodamasi į joje besimezgančius sąveikos, barjerų įveikimo ir komunikavimo momentus.

Tyrimo tikslas. Analizuoti žmogaus, kaip psichologinio portreto ir jo aplinkos charakteristiką, atskleidžiant šiandienos gyvenimo komplikotumą ir kaip meno raiškos priemonėmis sprendžiamos specifinės dabarties problemos.

Tyrimo uždaviniai:

1. Kurti ir vykdyti socialinį projektą dailės terapijos taikymo aplinkoje, sprendžiant pagrindines pasirinktos socialinės grupės problemas ir įtampas.
2. Atsiribojus nuo grupinių užsiėmimų, „ištapyti“ įgytą patirtį socialinėje terapinėje veikloje, siekiant atskleisti portretuojamųjų vidines būsenas ir jų pokyčius.
3. Pristatyti projektą „Paribio portretai“ viešojoje erdvėje, kaip vientisą tapybos ir socialinės meno praktikos modelį.

Tyrimo metodas. Pasirinkau aktyvų (esu ir dalyvė) stebėjimo metodą. Pasirinkęs šį metodą tyrėjas, ilgą laiką praleidžia tyrinėjamoje žmonių bendruomenėje, dalyvaudamas kasdienėje jų veikloje, įsitraukdamas į ją tam, kad kuo aiškiau atskirtų ir suvoktų kultūrinės, socialinės reikšmės ir jų sąveiką. Šis metodas leido man pasikliauti savo intuicija ir jausmine patirtimi. Taip pat buvo svarbu atrasti tokias veiklos formas, kurios leistų vykdyti ir stebėjimą, ir dalyvavimą socialinėje praktikoje bei tuo pačiu fiksuoti patirtį, reikalingą tapybos procesui. Dalyvaujamas stebėjimas buvo parankus fiksuoti žmogaus gyvenimiškos pozicijos, situacijos pasikeitimus, tai iš karto darė įtaką ir atsispindėjo mano tapyboje bei jos galimybėse.

Meninio tyrimo metu įsitraukiau į bendrą kūrybinį procesą su žmonėmis, kurie turi skirtingus sveikatos sutrikimus ir, kuriems gyvybiškai būtina bendrystė, draugiškas šypsnyš, padėsinimas, saugi aplinka. Organizuodama socialines menines praktikas stengiausi skirti dėmesį kiekvieno žmogaus individualiems poreikiams, nuotaikoms, taip pat pritaikyti kūrybines užduotis bei naudojamas medžiagas. Esu pastebėjusi, kad tinkamas šių komponentų pasirinkimas lemia grupinių bei individualių užsiėmimų sėkmę. Tik tuomet pasireiškia kūrybinės veiklos šerdis – savęs ir aplinkos pažinimas kuriant, užsimezga visų dalyvių tarpusavio ryšys. Mano vykdomos socialinės meno praktikos esmė - kalbėjimas su veiklos dalyviais; tai nekelia emocinės įtampos ir palaipsniui sukuria pasitikėjimu grįstą tarpusavio ryšį. Pasirinktose įstaigose organizuoju įvairias kūrybines veiklas, parodas ir kt. Tai pokalbių, situacijų, kūrybinės veiklos, mažų pasiekimų aplinka ir viskas, kas įprastai yra nereikšminga ar net nepastebima, dalyvaujantiems yra svarbi kasdienybės dalis.

Šių užsiėmimų metu yra sunku išlikti nesuinteresuota stebėtoja: net mažytis grupės nario žingsnelis, įveikiant komunikacijos barjerus, visai nereikšmingas mums, jį atliekančiajam gali būti milžiniškas šuolis pirmyn. Tuomet kylantis džiaugsmas gali stipriai paveikti kitus grupės narius - kai kuriais atvejais tai pozityviai sukrečianti patirtis, veikianti kaip galingas inspiracinis šaltinis. Todėl savo projekte nesitenkinu tik socialinės terapinės veiklos organizavimu, bet joje įgytą patirtį siekiu transformuoti į tapybinę veiklą, vykdomą atsiribojus nuo grupinių užsiėmimų. Tapydama studijoje, portretus tapytus projekto vykdymo vietoje palieku nuošalėje ir atsisakau beveik visų portreto žanrui priskiriamų bei privalomų detalių: atpažįstamumą suteikiančių simbolinių reiškinių ar autentiškų veido bruožų. Specialiai nenaudoju portretiškumą pabrėžiančių žymių: anatominių veido dalių bei aplinką indentifikuojančių detalių. Tapydama siekiu ekspresyvaus, o kartais ir net brutalaus tapybinio charakterio, bandau perteikti atsitiktinumą, pirminio impulso įspūdį. Pasikliauju eksperimentine raiška, „mėgėjiškumo“ estetika. Grubus ir neišdailintas tapybos paviršius, kaip socialinės tikrovės atspindys, kaip autentiškos patirties „sufleris“. Portretų cikle nesistengiu įamžinti konkrečių žmonių, tiesiog bandau vizualizuoti atmintį - to momento būseną, pavidalą. Atmintyje likusi situacija, emocinis išgyvenimas, tapyboje įgauna abstrakčią portreto formą, kaip to žmogaus idėja, sava jo schema, ženklas. Mano tapybos tikslas ne atvaizduoti kūną, tai yra atpažįstamą, tradiciškai suvokiamą portretą, bet atskleisti portretuojamojo būseną, nors kita vertus – tai tik mano individualus, asmeninis požiūris į žmogų.

Vykdamas socialines meno praktikas, svarbu atlikti viso proceso ir gautų rezultatų vertinimą. Tai yra tam tikra savirefleksija, individualus menininko veiklos įsivertinimas, kuris padeda pamatyti vykdytų veiklų trūkumus bei ieškoti naujų „išeičių“ bei numatyti galimas projektines veiklas ateityje. Kaip refleksijos ir „ataskaitos“ formą, pasirinkau tapybos raišką, kuri viso projekto metu buvo tiesioginė bendravimo priemonė, todėl ta pačia forma ir įrankiais vizualizuojau praktikos rezultatus, kuriuos pristatau personalinėse parodose. Tapybos darbai svarbūs kaip tam tikra projekto „dokumentacija“, kuri orientuota į pasirinktos socialinės grupės problemų ir

įtampų viešinimą ir laukiamas „išorės“ reakcijas. Todėl viešas tapybos darbų „Paribio portretai“ eksponavimas neatsiejamas nuo vykdomų viešų diskusijų, kūrybinių dirbtuvių bei žiūrovo įtraukimo į kūrybinį procesą. Siekdama visapusiško atvirumo ir sklaidos, siūlau tvarkyti, pildyti ir įsitraukti į kūrybos procesą ne tik socialinių meno praktikų dalyviams, bet ir pačiam žiūrovui. Todėl viešose projekto ekspozicijose kiekvienas žiūrovas gali ne tik interpretuoti ir pasidalyti savo mintimis, bet, pasinaudodamas esančiais įrankiais, papildyti parodos ekspoziciją savo kūriniais.

Menininkai, įsitraukdami į socialinius meno projektus, turi skirtingus tikslus ir išraiškos priemones, tačiau dažniausiai visus jungia pozityvių permainų siekiai. Mano vykdyto socialinio meno projekto akivaizdžius pokyčius įvardyti sudėtinga, vis dėlto tikiu, kad projektas turėjo reikšmingą psichologinį poveikį ne tik man, bet ir socialinės meno praktikos dalyviams. Šis tyrimas padėjo suprasti, kad kūrybinis procesas svarbus ne tik dėl santykio su savimi, pirmiausia - tai santykio mezgimas su kitais, nauju būdu kuriama estetinė erdvė.

INTRODUCTION

ART PROJECT

Borderline portraits

Every artist, especially a painter, is constantly immersed in the process of reflection about the environment and his reactions to it. Live engagement and participation in the present process can strongly and genuinely affect the creative expression. I find the environment important – a particular place, the situation in that place and specific moments represented in the canvas become reflections not only of my visual reality, but inner reality as well.

My personal notion of life was significantly influenced in 2000, when I signed for volunteering in a mental hospital and social care facility. It was difficult to dissociate myself and remain only an observer or silent assistant, so I chose to get involved in the everyday life of aforementioned institutions. I organized creative activities, exhibitions, helped maintaining the environment and in other everyday tasks. The problems that are relevant to these particular places are unique and exceptional, demanding not only a special emotional focus, but specialized knowledge as well. Therefore the beginning was long and complicated. I observed, analyzed, tried to understand and sense the authenticity of the place. Gradually my gathered knowledge and experience helped me develop a certain sensitivity as to how to behave and adapt in the environment. I sensed that personal responsibility for each of the activities I carried out and each creative act accomplished is very important in these relationships. Hence I attempted to avoid any negative influence, any distortion of the regular processes, instead I tried to discuss the situation of these socially vulnerable people with the help of colour, symbol, a coded image. Social practice as a

form of art enabled me to approach and analyze the situation from within, as well as to present this situation publicly in a carefully selected form of art.

Today, I perceive this specific and complicated environment, the relations that occur within it, creative situations and interpretation of experienced processes as a unite aesthetic space. The notion of a certain collective creative process and individual creative insight has been developed and thus helped to feel and express the contradictions of a daily life.

Study relevance. Artistic study **Borderline portraits** is relevant as an act of social art practice, in which autonomous creative process is combined with social therapy activity, and which allows communication, cognitive and creative experiences to occur. In search of the common points and outcomes in painting and social practice, I suggest assessing this study as a single system, an isolated aesthetic space, in which events and situations are articulated in distinct means and methods, yet they remain associated by the general dynamics of the creative process.

Study problem. A complicated social situation, an unceasing effort to construct a personality, a search of identity are all in my interest fields, and these topics are most painfully revealed in the socially vulnerable groups of society. The implications for an impulse to paint occur in territories that are normally dissociated from art – mental hospitals, social care facilities. I initiate art activities for a selected group of institution's members, as well as participate in the activities of the institution as its equivalent member. At the same time, I observe and analyze the work of the group, paying most attention to the emerging relations, synergy and moments of overcoming certain barriers.

Study objective. To analyze characteristics of a person as whole of this psychological portrait and environment, thus revealing the complicity of the contemporary life and discussing how artistic expression helps solving specific problems in the present.

Study tasks:

1. To create and carry out a social project in the environment of applied art therapy, this way solving essential problems and tensions of the selected social group.
2. To capture the experience from social therapeutic activities in canvas by painting in isolation from the group activities, this way seeking to reveal inner states of those being portrayed as well as their transformations.
3. To present the **Borderline portraits** project to the public as a unite model of painting and social art practice.

Study methodology. An active observation method has been chosen (I am a participant myself). This method implies that the researcher spends a significant amount of time in the community of the people selected for the study, participates in their daily routines, and is engaged in order to clearly distinguish and perceive the cultural and social values, and their interaction. This method enabled me to use my intuition and sensuous experience. It has also raised

the importance of finding proper forms of activities, allowing both observing and participating in the social practice, capturing the experience essential for the painting process at the same time. Participatory observation is convenient for capturing changes in a person's position and situation, which influenced my painting and its scope.

During the artistic study, I became involved in the collective creative process with the people who have different health disorders and who vitally need community, friendly smiles, encouragement and safe environment. I organized social art practices with attempt to consider individual needs and moods of every participant, as well as tried to adapt creative tasks and materials used. I have noticed that careful selection of these components leads to successful group and individual activities. Only then is the core of creative work available – the possibility to get to know oneself and the environment via the creative process. The relationship between all members is established. The essence of the social art practice I carry out lies in talking to the participants: talking does not raise emotional tension, but gradually creates the relationship based on mutual trust. I organize various activities in the selected institutions: workshops, exhibitions, etc. These activities involve conversations, situations and creative process, the environment of small achievements, and everything that usually remains insignificant or invisible – but exists as an important part of the participants' daily lives.

It is challenging to remain an unbiased observer during these activities: even the smallest step towards destroying communication barriers can be a leap to the one taking it, whereas to many of us it may seem an insignificant step. The joy emerging from that may noticeably affect the rest of the group – it sometimes works as a positively shocking experience, and a powerful source of inspiration. Therefore I do not limit my project to only organizing the social art therapy activities, but also seek to transform the experience gained in them to a painting activity, carried out separately from the group activities. When painting in a studio, I keep portraits painted in the project's environment away, as well as give up almost all details associated and mandatory to the portrait genre: symbolic meanings that reveal identity or authentic facial features. I intend to not use signs that emphasize the portraits, such as anatomic parts of faces or details that identify the environment. I seek to create expressive and at times even brutal painting characters, and to convey the impressions of randomness and primal impulses. I rely on the experimental expression, the amateur aesthetics. The rough surface of the paintings works as a reflection of the social reality, as a hint of authentic experience. I do not intend to capture particular persons in the portrait series, what I intend to do is to visualize the memory – the form and state of the moment. A situation or emotional experience gains an abstract portrait form – a form specific to that person's idea, his personal scheme, a sign. The objective of my paintings is not to represent the body as a traditional portrait would do, but to reveal the state of the portrayed person. That, on the other hand, is only my personal view of a human being.

It is important to evaluate the whole process and its results when carrying out such social art practices. It is a form of self-reflection, an individual self-evaluation of the artist's activities, enabling to recognize flaws in the activities and to find solutions, as well as foresee aspects of potential projects in the future. I chose painting as a form of reflection and reporting because it served as the direct way of communication during the project, so I find it effective to visualize its results that I later exhibit by using the same means. Paintings are important as an original documentation of the project, focused on revealing problems and tensions of the selected group, as well as encouraging reactions from outside. Therefore a public exhibition of the **Borderline portraits** is essential for public discussion, workshops and involving the spectator to the creative process. In effort to achieve mutual honesty and publicity, I suggest not only practice participants, but also spectators to maintain, compliment and engage in such social art practices. Hence the public exhibitions will allow every spectator not only to interpret and share insights, but also to use provided tools and supplement the exhibition with his own work on the subject.

Artists who get involved in social art projects have different objectives and different means to achieve them, however, most often all of them are united by the effort to ignite positive change. It is difficult to name the obvious changes that my social art project has triggered. However, I believe that it had a significant psychological effect not only on me, but on the other participants as well. This study helped me realize that creative process is important not only for establishing a connection with oneself, but also – and most importantly – it is essential for creating a relationship with others and serves as an aesthetic space developed in a new way.

MENO PROJEKTO KATALOGAS

PARIBIO PORTRETAI

Borderline portraits

SOCIALINĖ MENO PRAKTIKA

Socially engaged art practice

1.

2.

3.

4.

1. VDA Kauno fakulteto ir Ventos globos namų projektas „Tu negali – menas gali“, 2014
2. VDA Kauno fakulteto ir Ventos globos namų projektas „Tu negali – menas gali“, 2015
3. VDA Kauno fakulteto ir Ventos globos namų projektas „Tu negali – menas gali“, 2015
4. Edukacinė – kūrybinė stovykla Lietuvos paraplegikų asociacijos landšafto terapijos ir rekreacijos centre Monciškėse, 2016

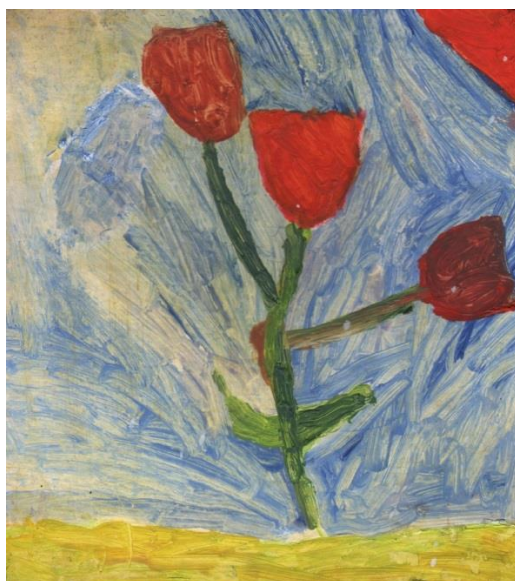

5.

6.

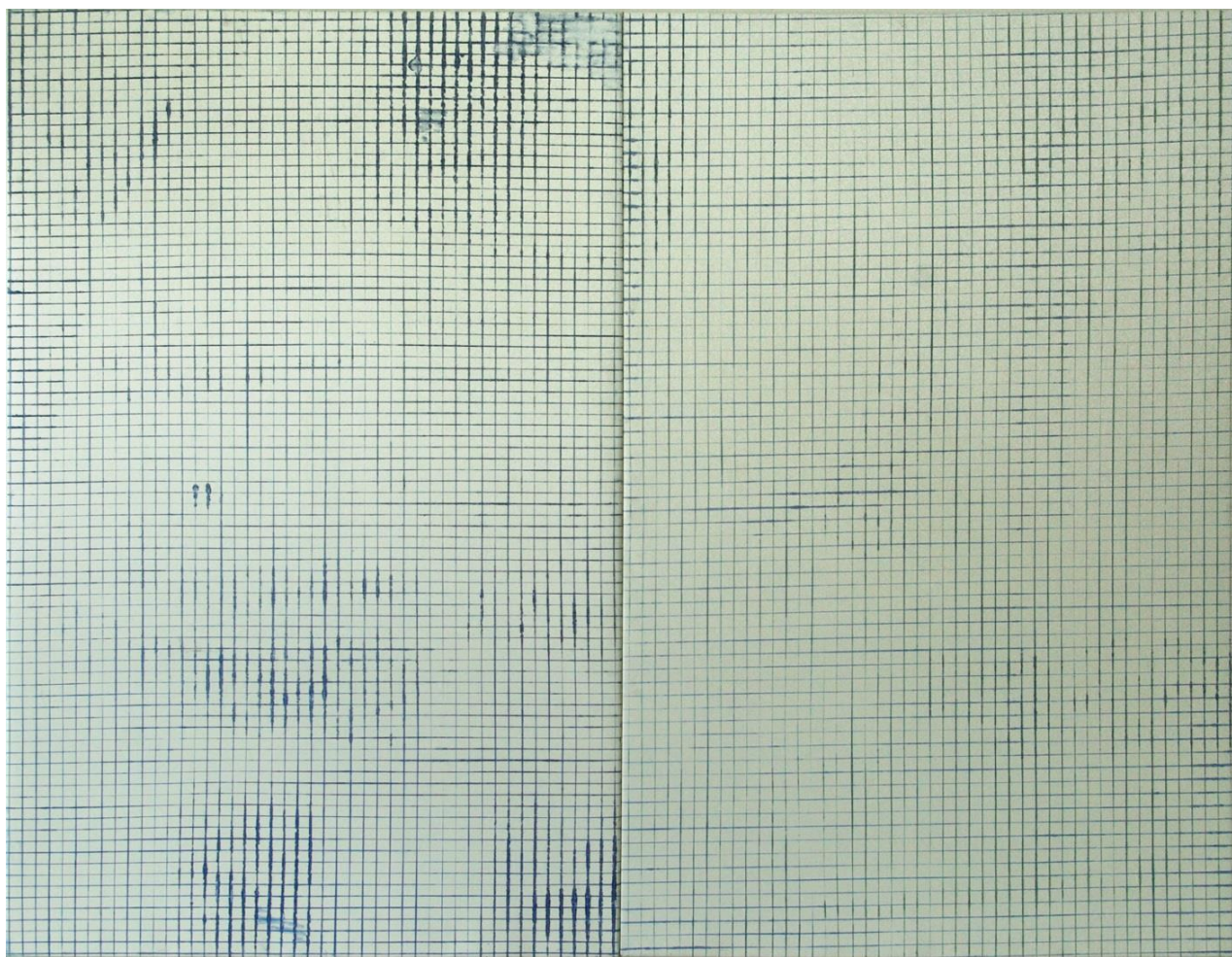
5. Kūrybinės dirbtuvės su tapytoja Jovita Varkulevičiene VDU menų galerijoje 101, Galerijų savaitgalis, Kaunas, 2016
6. Edukacinė – kūrybinė stovykla Lietuvos paraplegikų asociacijos landšafto terapijos ir rekreacijos centre Mončiškėse, 2016

7. Šarūnas. *Gėlė*. Kart., al., 17X20, 2015

TAPYBA

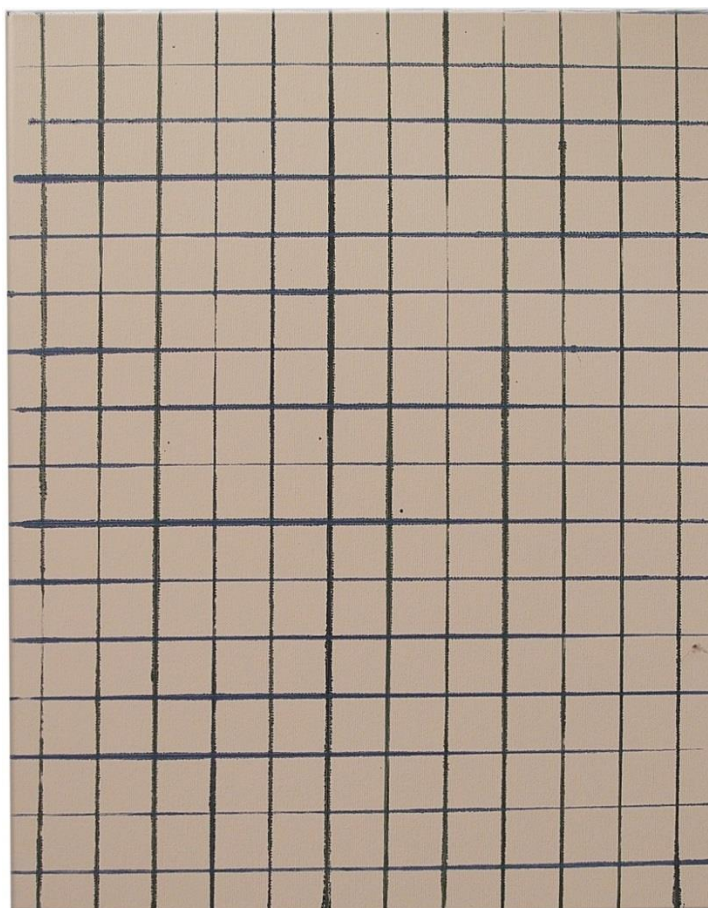
Painting

8. *Paribio portretai. Lapas. Dr., al., 300X23, 2015*

9. *Paribio portretai. Individuali realybė.* Dr., al., 40X50, 2015

10. *Paribio portretai. Iš sqsiuvinio.* Dr., al., 40X50, 2015

11. *Paribio portretai. Greta. Pop., pieštukas, 22X30, 2015*

12. *Paribio portretai. Žaidimas* (fragmentas). Audinys, 20X20, 2014 – 2015

13. *Paribio portretai*. Mergaitė. Dr., al., 140X160, 2014

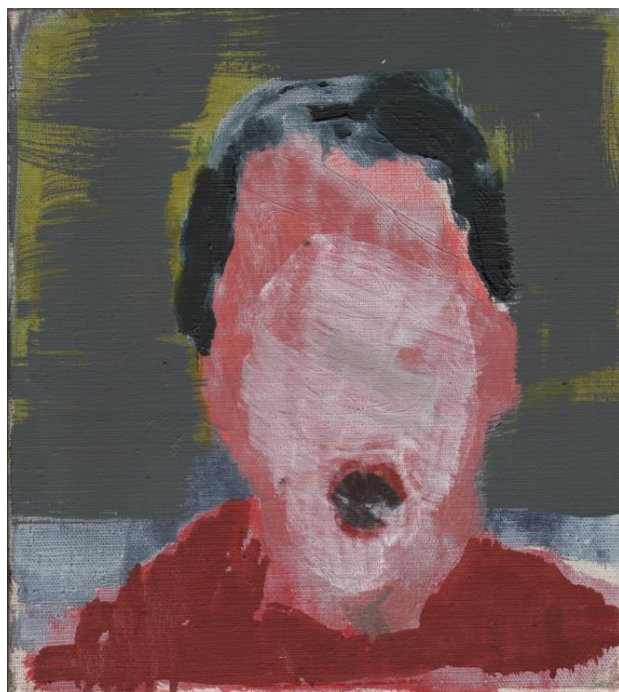
14. *Paribio portretai. Asmeninis laikas.* Dr., al., 140X160, 2014 – 2015

15. *Paribio portretai*. Šaukiantis I. Dr., al., 30X35, 2015

16. *Paribio portretai. Šaukianti II.* Dr., al., 30X35, 2015

17. *Paribio portretai. Šaukianti III.* Dr., al., 30X35, 2015

18. *Paribio portretai. Šaukianti IV. Dr., al., 30X35, 2015*

19. *Paribio portretai. Mergaitė su skarele.* Dr., al., 65X75, 2015

20. *Paribio portretai. Pastebėjimas. Dr., al., 25X30, 2016*

21. *Paribio portretai*. Vieta. Dr., al., 15X20, 2016

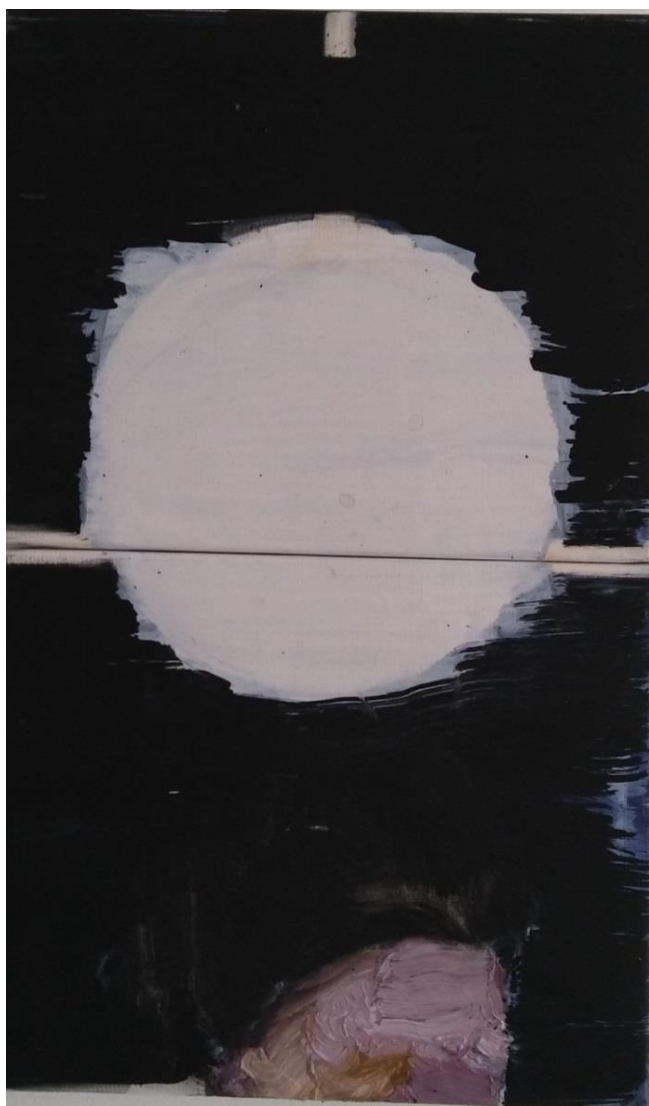
22. *Paribio portretai. Kaip viena diena IV.* Dr., al., 70X90, 2016

23. *Paribio portretai. Užklijuotas. Dr., al., 140X160, 2015*

24. *Paribio portretai. Šypsenos žymė.* Dr., al., 140X160, 2015

25. *Paribio portretai*. Kalėdos. Dr., al., 30X50, 2016

26. *Paribio portretai. Kaip viena diena I, II, III.* Dr., al., 26X26, 2014- 2015

27. *Paribio portretai. Spintelé II.* Dr., al., 140X160, 2015

28. *Paribio portretai. Spintelė I. Dr., al., 55X55, 2015*

29. *Paribio portretai*. Virvė. Dr., al., 140X160, 2014

30. *Paribio portretai. Kūno sluoksnis.* Dr., al., 30X35, 2016

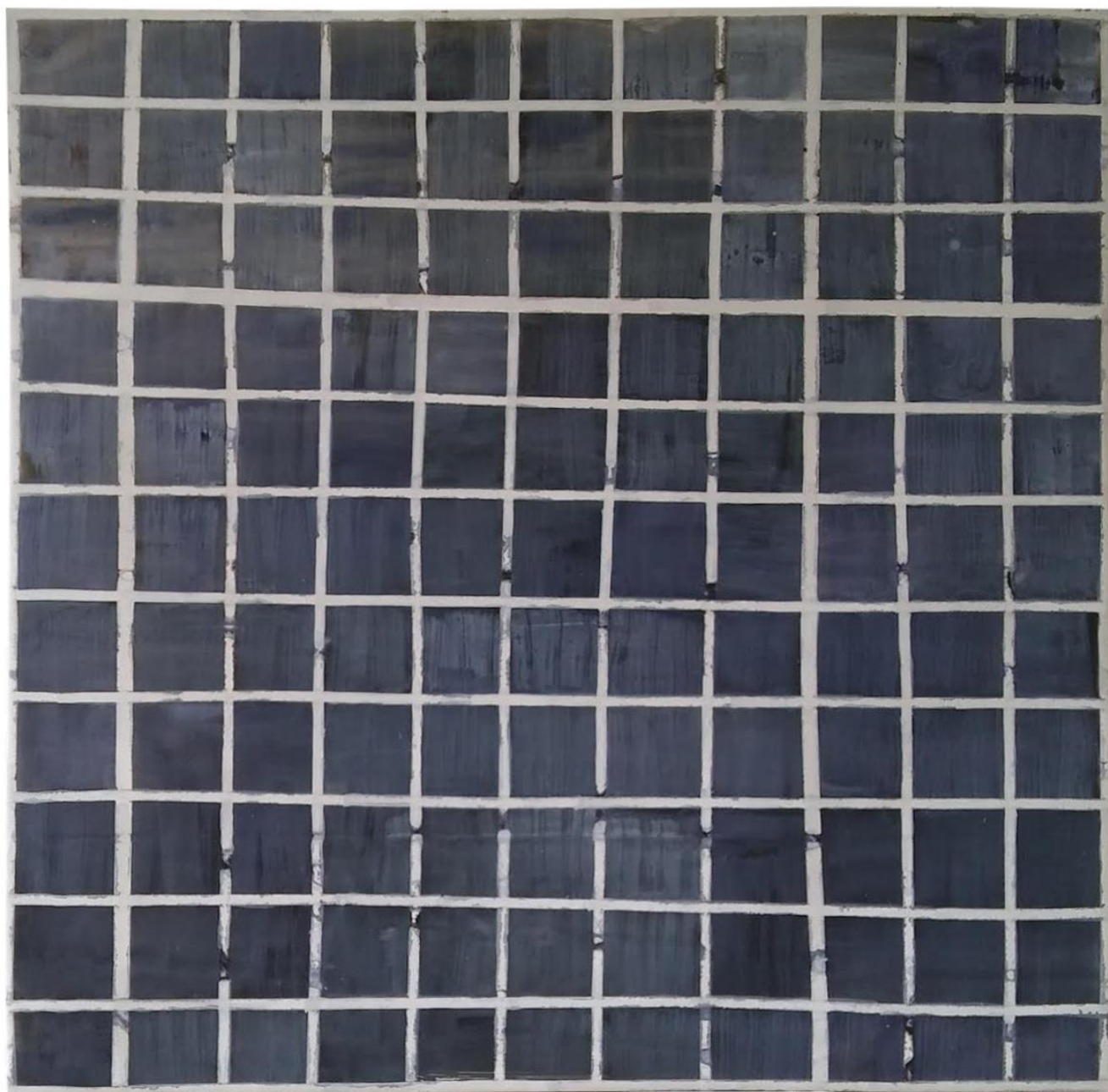
31. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis.* Dr., al., 25X30, 2016

32. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis.* Pop., al., 21X30, 2016

33. *Paribio portretai*. Pozuotoja. Dr., al., 25X30, 2016

34. *Paribio portretai*. Langas. Dr., al., 200X200, 2016

35. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis.* Pop., al., 21X30, 2016

36. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis. Nematoma.* Pop., al., 21X30, 2016

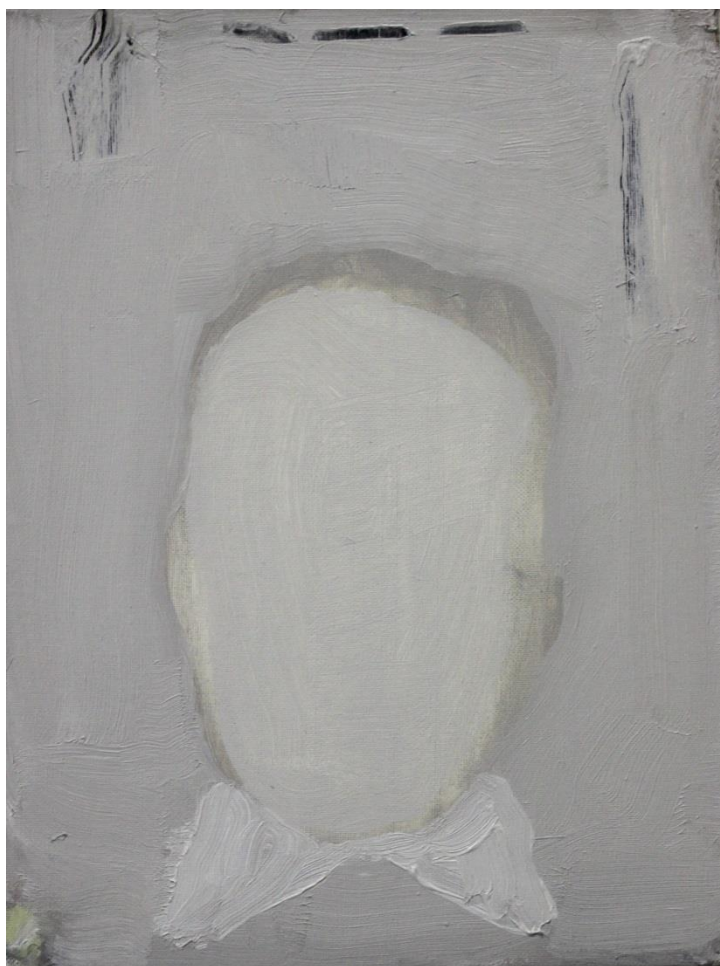
37. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis. Judesys.* Pop., al., 21X30, 2016

38. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis.* Pop., al., 21X30, 2016

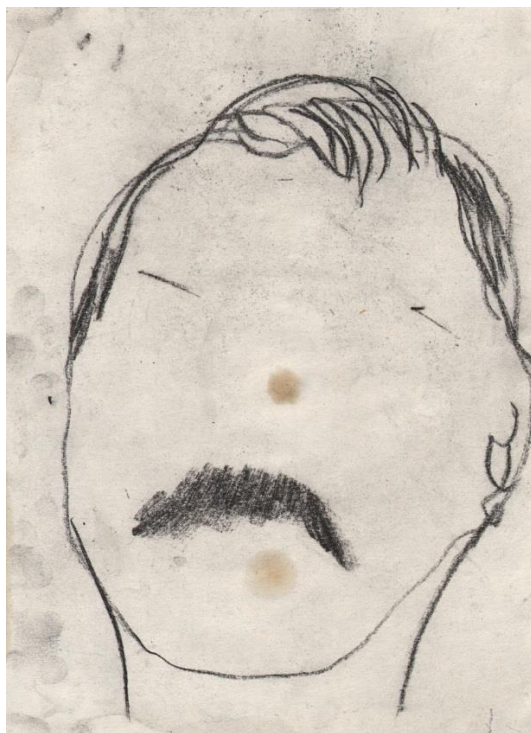
39. *Paribio portretai. Iš užrašų.* Dr., al., 50X40, 2016

40. *Paribio portretai. Vaikas.* Dr., al., 40X50, 2016

41. *Paribio portretai*. Dr., al., 25X30, 2016

42. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis I, II.* Dr., al., 21X30, 2016

43. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis.* Dr., al., 21X30, 2016

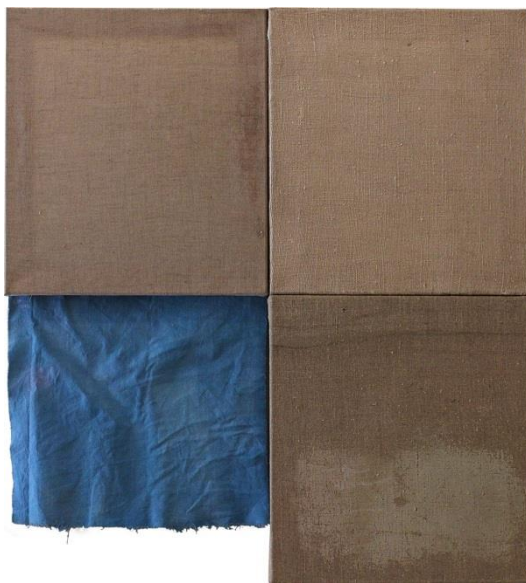
44. Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis. Dr., al., 21X30, 2016

45. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis / Angelas. Pop., al., 21X30, 2016*

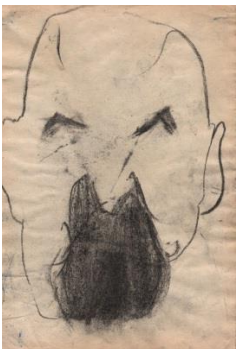
46. *Paribio portretai. Spalvos užuomina I. Dr., al., 140X160, 2014*

47. *Paribio portretai. Spalvos užuomina II.* Dr., al., 25X60, 2014

48. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis I, II.* Dr., al., 21X30, 2016

49. Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis. Dr., al., 21X30, 2016

50. *Paribio portretai. Išplyšęs. Dr., al., 150X200, 2016*

51. *Paribio portretai. Situacija.* Dr., al., 25X30, 2015

52. *Paribio portretai*. Dr., al., 30X33, 2016

53. *Paribio portretai. Iš spalvos I. Dr., al., 33X30, 2015*

54. *Paribio portretai. Iš spalvos II.* Dr., al., 30X33, 2015

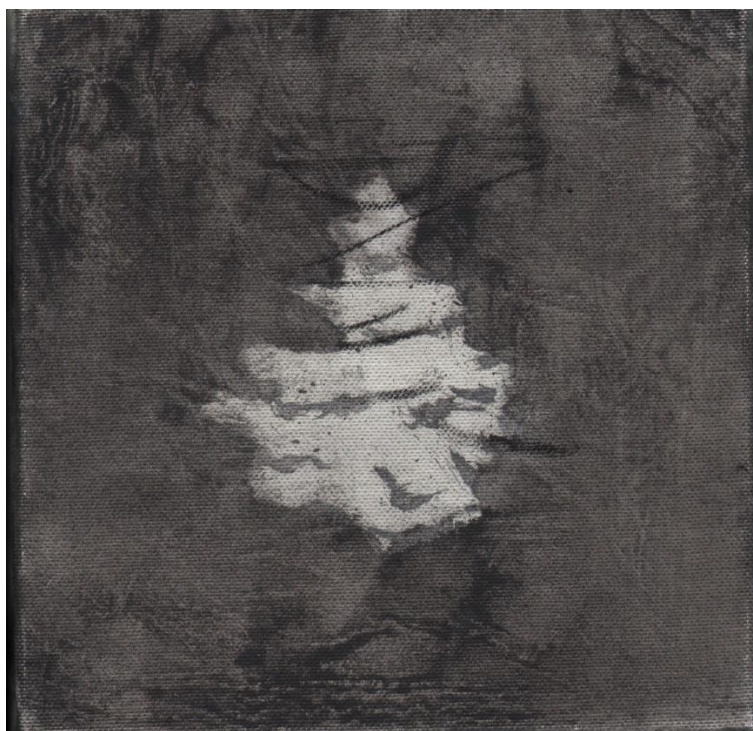
55. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis. Vaikas II.* Dr., al., 21X30, 2016

. 56. *Paribio portretai. Atmintis II.* Dr., al., 26X26, 2015

57. *Paribio portretai*. Atmintis I. Dr., al., 26X26, 2015

58. *Paribio portretai*. Žaisliukas. Dr., al., 15X15, 2015

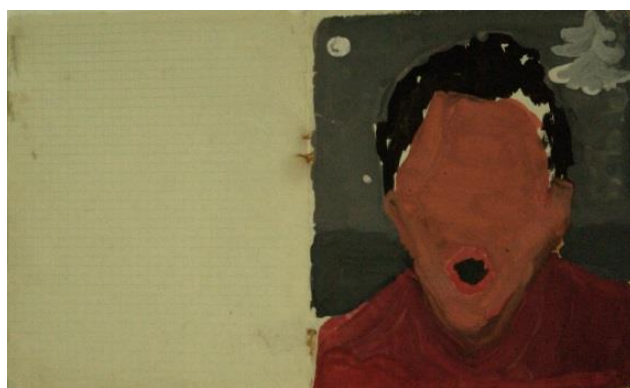
59. *Paribio portretai. Atmintis III, IV. Dr., al., 30X35, 2016*

60. *Paribio portretai*. Šventė. Dr., al., 30X33, 2016

61. *Paribio portretai. Pasipuošusi. Dr., al., 40X50, 2014*

62. *Paribio portretai. Šaukianti.* Dr., al., 22X30, 2015

63. *Paribio portretai. Miglotos idėjos*. Mišri technika, kintantis dydis, 2015

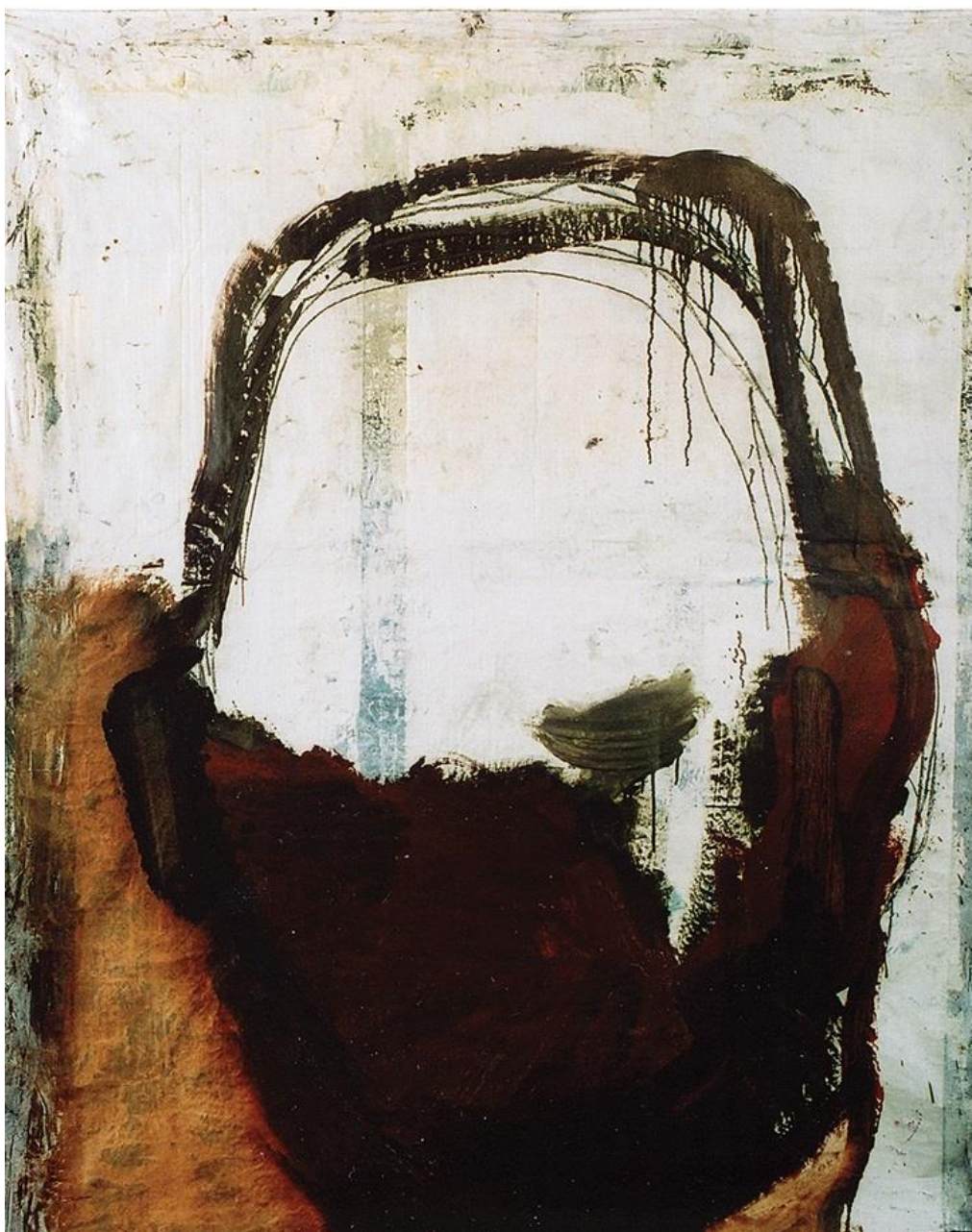
64. Paribio portretai. „Psichuškéje“ (4 vnt.). Dr., al., 23X23, 2003 - 2004

65. *Paribio portretai. Deganti burna. Dr., al., 39X45, 2004*

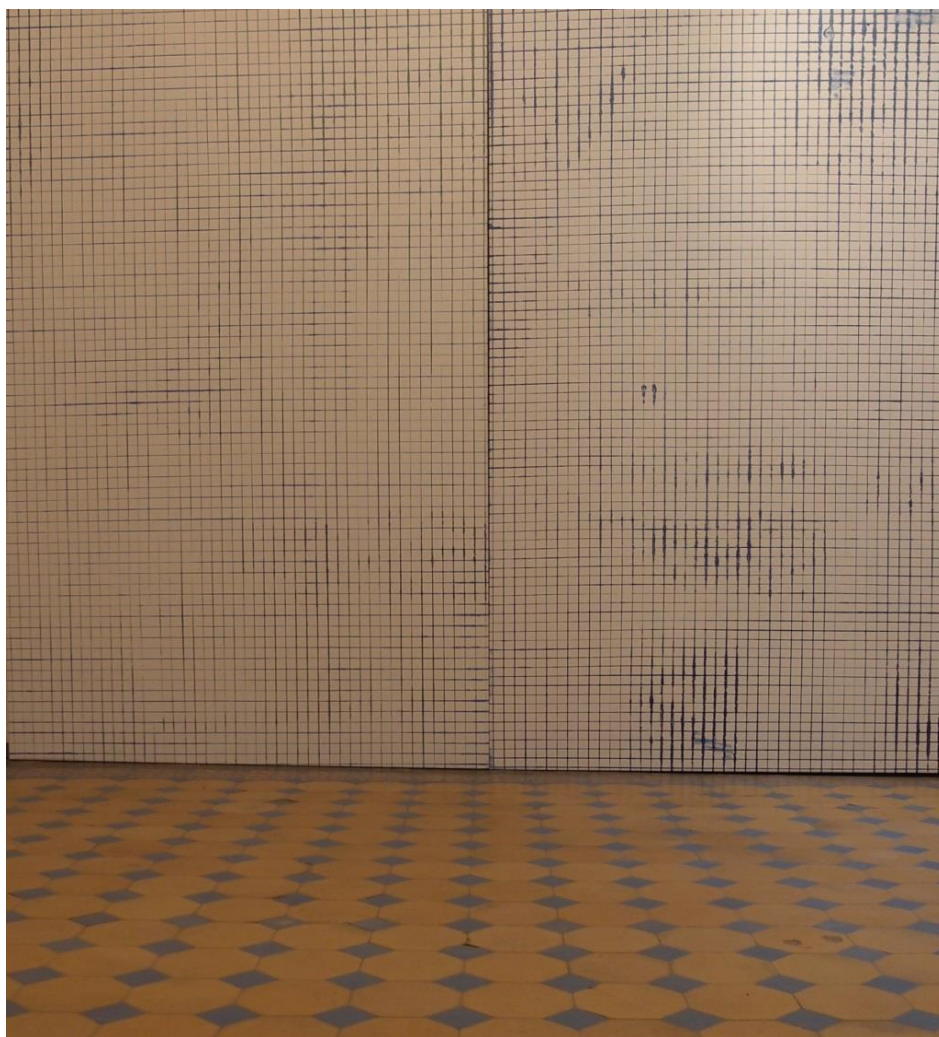

66. *Paribio portretai.* Dr., al., 40X50, 2004

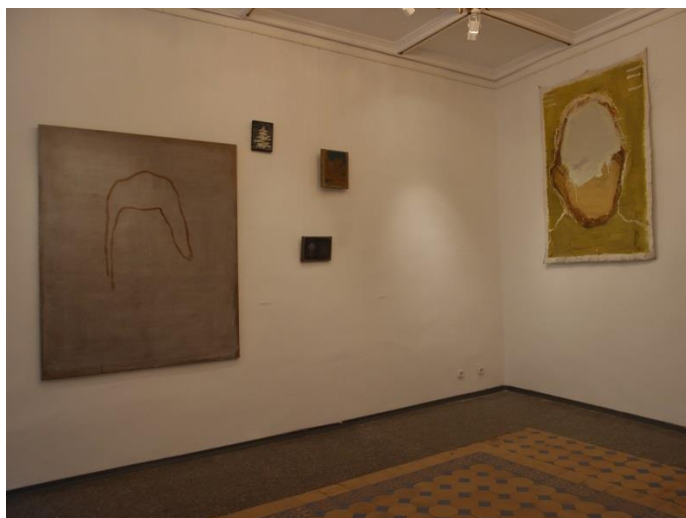

67. *Paribio portretai*. Dr., al., 140X160, 2002

EKSPOZICIJOS

68. *Paribio portretai. Pašnekesiai*. LDS Šv. Jono gatvės galerija, Vilnius, 2015

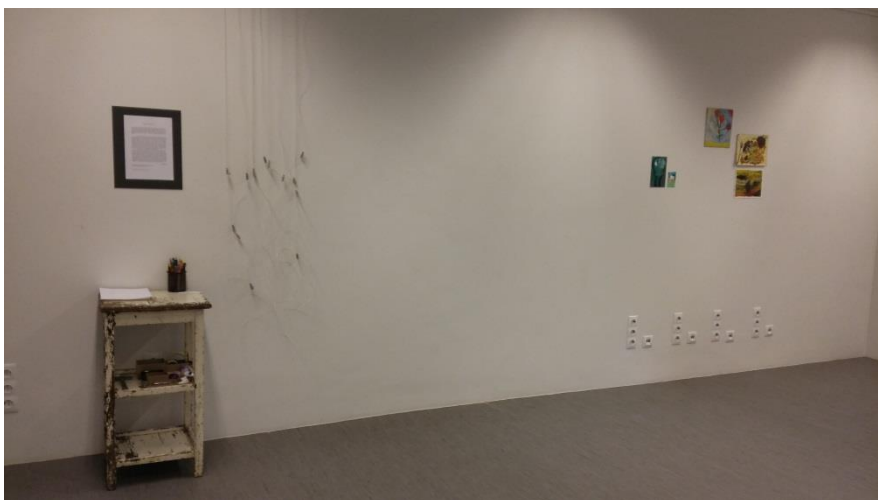
69. *Paribio portretai. Pašnekesiai*. LDS Šv. Jono gatvės galerija, Vilnius, 2015

70. *Paribio portretai. Be kaukės.* LDS galerija XX, Panevėžys, 2015

71. *Paribio portretai. Ryšys*. VDU menų galerija 101, Kaunas, 2016

72. *Paribio portretai. Ryšys.* VDU menų galerija 101, Kaunas, 2016

73. *Paribio portretai. Ryšys.* VDU menų galerija 101, Kaunas, 2016

74. *Paribio portretai. Ryšys.* VDU menų galerija 101, Kaunas, 2016

75. *Paribio portretai. Ryšys.* VDU menų galerija 101, Kaunas, 2016

76. *Paribio portretai. Vieta.* VDA galerija Akademija, Vilnius, 2016

77. *Paribio portretai. Atmintis.* LDS galerija Meno parkas, Kaunas, 2016

78. *Čia ir ten*. Nacionalinis M.K.Č. muziejus A. Žmuidzinavičiaus rinkinių ir kūrinių muziejus, Kaunas, 2014

TIRIAMOJI DALIS

*Šiuolaikinio meno tikslai ir funkcijos dailės terapijos
taikymo aplinkoje*

IVADAS

Šiuolaikinės meninės praktikos ir jų veikimo arena yra įvairialypė bei daugiasluoksnė, išplėtotą politinių, ekonominių, socialinių laukų siūlomomis ideologijomis bei jų diktuojamais įsipareigojimais. Socialiai orientuoto meno baruose „besidarbuojantys“ kūrėjai kelia sau ambicingą tikslą harmonizuoti pasirinktų socialinių grupių gyvenimą, mažinti jų narių socialinę atskirtį, tobulinti bendrabūvio ir komunikacijos formas. Neretai tokie menininkai savo meninius projektus sąmoningai koordinuoja su visuomeninėmis organizacijomis bei valstybinėmis institucijomis, prisiima „tradiciniam menininkui“ nebūdingą socialinės atsakomybės, pareigos bei taisyklių naštą ir taip įsitraukia į sociokultūrinę veiklą, kuri socialinės aplinkos procesams suteikia su menu siejamą formą bei konceptualią išraišką.

Meno projektas „Kūrybinis procesas dailės terapijos taikymo aplinkoje“ yra grindžiamas pamatine nuostata, kad kolektyviai vykdomi meniniai procesai ir jų metu įgyjama patirtis potencialiai padeda žmogui integruotis į visuomenę, prisitaikyti prie jos reikalavimų arba suteikia pasitikėjimo priešintis socialinės aplinkos spaudimui, maištauti prieš jos primetamas normas, protesto priemonėmis siekiant įveikti socializacijos problemas. Tyrinėjama bendrų meninių projektų įtaka tikslinės grupės nariams, jų santykiams, reikmėms, interesams, taip pat kreipiamas dėmesys į meninės patirties ir meninių išgyvenimų poveikį projekto dalyvių bendravimui, sąveikai, komunikacijai, socializacijos ir sveikimo dinamikai. Taip įvardijamus tyrimų objekto metmenis apsprendžia paskutiniaisiais dešimtmečiais įsigalėjusios meninio lauko plėtros tendencijos. Šiuolaikiniame meno lauke socialiai orientuotos meninės veiklos ne tik šalina skirtumus tarp vadinamosios aukštosios ir masinės, profesionalios ir mėgėjiškos kultūros, bet ir tapatina menines bei socialines praktikas, menui priskirdamos ne meno priemonėmis ir ne meno diskurse vykdomą veiklą. Tokiose praktikose meninis profesionalumas nėra aktualus, visi jos dalyviai traktuojami kaip lygiaverčiai kūrėjai, nesaistomi profesinio pasirengimo netolygumo. Kūrybinėje veikloje

akcentuojamos komunikacijos galimybės, didžiausias dėmesys skiriamas saviraiškos, bendravimo ir bendrabūvio formoms. Tokio tipo praktikos dažniausiai yra orientuotos ne į planuojamą kūrybinio proceso rezultatą, bet į patį kūrybos procesualumą, jo situatyvius bei spontaniškus momentus, atspindinčius proceso metu išlaisvinamą komunikaciją. Claire Bishop, britų meno kritikė, teigia: „Negali būti jokių žlugusių, nepavykusių, neišspręstų ar nuobodžių kolaboracinio meno darbų, nes jie visi atlieka tą pačią socialinių ryšių stiprinimo užduotį. Kadangi ypatingai simpatizuoju šiam siekiui, norėčiau pabrėžti, jog taip pat svarbu kritiškai diskutuoti, analizuoti ir lyginti tokius darbus kaip meno kūrinius.“¹

Meninio tyrimo metu inicijuojau dailės užsiėmimus pasirinktai psichiatrinės ligoninės pacientų, socialinės globos namų klientų grupei, kaip lygiateisis narys dalyvauju jos veikloje, drauge stebiu ir analizuoju tos grupės veiklą, koncentruodamasi į joje besimezgančius sąveikos, barjerų įveikimo ir komunikavimo momentus. Siekdama nepamiršti daugelio svarbių, nors išoriškai paprastai neišpūdingų įvykių, po kiekvieno užsiėmimo pildydavau dienoraštį, kuriame fiksuodavau savo stebėjimų rezultatus ir apibendrinimus. Saviraiškos išsiliejimas į vienaip ar kitaip išbaigtą meninę formą nėra tokių užsiėmimų tikslas, - tai priemonė skatinti pažinimo, bendravimo ir socialinės integracijos įgūdžius. Mano, kaip meninio projekto autorės ir dalyvės, santykis su kitais grupės nariais grindžiamas pagarbiu ir lygiateisiu bendradarbiavimu – visi projekto dalyviai, nežiūrint jų pasirengimo ir realaus aktyvumo, traktuojami kaip vienodai svarbūs kolektyvinės kūrybos nariai. Svarbiausia man – įtraukti asmenis dalyvauti kūrybos procese, sukurti saugumo ir pasitikėjimo atmosferą, padėti įveikti išbandymų baimę, atverti galimybę meninės saviraiškos formomis išsakyti tai, ko paprastai neįmanoma išsakyti kitomis komunikacijos priemonėmis, pirmiausia verbalinėmis. Saviraiška dailės priemonėmis pacientams suteikia pozityvios patirties precedentą, kurio taip trūksta nuo socialinės atskirties ir ligos naštos kenčiantiems žmonėms, auginama jų savivertė, jie skatinami toliau plėtoti savo bendravimo įgūdžius, tikėti savimi pasitinkant naujus išbandymus.

Meno projekto tiriamoji dalis „Šiuolaikinio meno tikslai ir funkcijos dailės terapijos taikymo aplinkoje“ paremta: a) ilgamete savanorystės patirtimi psichiatrinėje ligoninėje ir socialinės globos įstaigoje; b) dailės užsiėmimų organizavimu ir vedimu nurodytų įstaigų klientams; c) kūrybine motyvacija: minėtose įstaigose įgyta patirtis transformuojama į individualius tapybos projektus.

Svarbu atkreipti dėmesį į pavadinime minimą aplinkos sąvoką. Man yra svarbu skirti terapijos taikymo kontekstą ir terapijos taikymo aplinką. Terapijos taikymo kontekste bet kokia dailės forma, subordinuota terapiniams tikslams, praranda didžiąją dalį savo specifikos. Tuo tarpu dailės terapijos taikymo aplinka nurodo vietą, kurioje vykdomas meninis projektas – vienas ar kitas

¹Roche Jennifer. *Socialinis menas, kritika ir nepasitenkinimas: interviu su Claire Bishop*, 2006
http://www.communityarts.net/readingroom/archivefiles/2006/07/socially_engage.php / Jennifer Roche: socialinis menas, kritika ir nepasitenkinimas: interviu su Claire Bishop. (žiūrėta 2015 03 02)

sveikatinimo, socializacijos įstaigas, taip pat renginius ir projektus, skirtus visuomenės sveikatinimui bei gerovės skatinimui. Įprasta, kad dailės terapijos vieta įstaigoje visada ta pati ir nekeičiama, menininkas, vykdydamas savo projektą, bendradarbiauja su įstaigos dailės terapeutu ar užimtumo organizatoriumi. Taigi akivaizdu, kad menininko veikla tiesiogiai vyksta dailės terapijos aplinkoje. Vis dėlto, reikia atkreipti dėmesį, kad menininko meno praktikos vieta gali kisti ir būti įvairi (uždara arba atvira). Todėl šiuo atveju dailės terapijos aplinka nuoroda ne vietą, o situaciją, galimai sukuriamus terapinius saitus. Mano vykdomas ir kitų menininkų rengiami projektai nėra terapinės strategijos ar metodo priemonės, bet savo specifinių autonominių tikslų siekiantys sumanymai, nors galimybė, kad projektinė veikla turės terapinį poveikį, neatmetama. Man svarbu parodyti, kad šiuolaikinės vizualiųjų menų ideologijos ne tik netelpa į tradicinį priešpriešos terapijai modelį, bet neretai taip supanašėja, kad juos siejančių panašumų yra daugiau nei skirtumų.

Šiame darbe bus paliesti meno terapijos ir šiuolaikinio meno, t.y. socialinių meno praktikų², sąlyčio bei skirties taškai, atskleidžiantys dailės komunikacijos, socialinės gerovės sukūrimo bei sveikatinimo ypatumus. Socialinė meno praktika, kaip personalinės kūrybos raiška, bus analizuojama, remiantis asmenine patirtimi, organizuojant socialinius meno projektus psichiatrinės ligoninės, socialinės globos namų klientams. Svarbu įvardyti meno terapijos ir socialinių meno praktikų skirtumus bei pamatines nuostatas, suvokti kokiais principais ir santykiais paremtos šios veiklos.

Socialinės globos įstaigose, psichiatrinėse ligoninėse medikai, psichologai, socialiniai darbuotojai pabrėžia, kad dailė - svarbi, ji, kaip komunikacijos priemonė, padeda bendrauti, be žodžių perteikti informaciją, ypač kai verbalinis bendravimas su žmogumi yra apsunkintas ar visai neįmanomas. Taigi, bet kokia meninė veikla šiose įstaigose formuoja palankią aplinką bendravimui, skatina psichologinės, socialinės gerovės kūrimą. Profesionalus menininkas ar dailės terapeutas bendroje veikloje su dalyviais siekia sklandaus, ilgalaikio bendravimo ir bendradarbiavimo. Tačiau dailės terapeutas, dailės terapijoje taikydamas terapinius metodus, siekia tik terapinių tikslų, o tarpusavio komunikacija suvokiama kaip vidinės, uždaros sistemos būtinybė, tuo tarpu menininkas socialinėse praktikose taiko įvairius meno lauko principus ir metodus, o jo veikimo arena neapsiriboja vien uždara projekto aplinka: ir menininko, ir projektų dalyvių meninė veikla bei saviraiška yra viešinama, gali siekti įvairių tikslų. Socialinio meno praktikos gali būti svarbios,

² Socialinė meno praktika – tai kūrybinės partnerystės pagrindu plėtojama veikla, kurios tikslai: ugdyti asmens ir bendruomenės kūrybiškumą, kurti ir puoselėti gerovę, kurti socialines inovacijas, reformuoti arba keisti nusistovėjusius socialinius modelius. Socialinėje meno praktikoje svarbi ne tik rezultato estetinė vertė, čia daug dėmesio teikiama procesui, dinamiškiems ir išliekantiems socialiniams santykiams, asmenų įtraukimo ir dalyvavimo idėjoms. Terminas turi daugybę sinonimų, iš kurių labiausiai paplitę „bendruomeninis menas“ (community arts), „bendradarbiavimu paremtas menas“ (collaborative art), „reliacinis menas“ (relational art), „dalyvaujamas menas“ (participatory art) ir kt. Plačiau apie terminus ir juos pagrindusių teoretikų veikalus žr. Michelkevičė Lina. *Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014

kaip socialinės gerovės siekimas, visuomenės sveikatinimas, kūrybinis procesas, tačiau gali būti aktuali ir vizualinė projekto forma.

Nuo XIX a. pabaigos menas tapo viena sudedamųjų gydymo, reabilitacijos, socializacijos įstaigų dalių. Praėjusio amžiaus pabaigoje skirtingų meno sričių pavieniai menininkai, jų grupės ir organizacijos pradėjo rengti įvairius projektus, užsiėmimus gydymo įstaigose. Sveikatinimo įstaigose ėmė vis dažniau veikti meno bei kultūros renginiai, projektai ir pan. Tokia meno sklaida padėjo geriau suprasti meno bei sveikatinimo sąsajas ir kūrybos, saviraiškos poreikį, naudą, net būtinumą. Menas sveikatai, taip pat ir meno terapija yra techniškai susijusios su meno priemonėmis, nors siekia nemeninių tikslų. Iš to kyla klausimas: ar yra ryšys tarp nuolatinės meninės veiklos ir ilgalaikės naudos sveikatai bei socialinėms funkcijoms, o jeigu taip, ar turime įrodymų? C. Jaspersas teigia, kad kūryba ar pats meno kūrinys gali paveikti žmogaus psichinę būseną, skatinti pozityvius jausmus, gerinti psichinę bei fiziologinę savijautą.³ Šiais principais veikianti dailės terapija, savo metodais stebi ir fiksuoja dalyvio būklę ir terapiniais metodais, dailės priemonėmis siekia sveikatos gerovės; tuo tarpu dailininkas, socialinėje meno praktikoje skatindamas dalyvių saviraišką dailės srityje, gali tik numanyti apie pozityvų poveikį dalyvio sveikatai. Menininkas skiriasi nuo terapeuto dviem pamatiniais požymiais: savo projektais jis nesiekia sveikatinimo tikslų (arba jie nėra svarbiausi) ir dažniausiai neturi tam reikiamų kompetencijų. Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad sveikatinimo įstaigose veikiančios meninės socialinės praktikos veikia sau svetimoje aplinkoje ir susijusios su visomis jų veikimo lauke esančiomis sritimis bei siekia tarpasritinio dalyvavimo, taigi galimi ir būtini įvairiapusiai tarpusavio sąlyčio taškai. Šios terapinės ir socialinės/kūrybinės sistemos, kurios pagrįstos atviru bendravimu, siekia skirtingų tikslų, tačiau, atsidūrusios tapačioje veikimo aplinkoje, galimai pasiekia panašų poveikį: įtraukia dalyvauti terapiniame ar kūrybiniame procese, laikantis pagrindinių teisių ir pareigų.

Meno sveikatai, kaip meninės socialinės praktikos, veiklos principai siejasi su reabilitacijos bei sveikatinimo tikslais. Todėl profesionalaus menininko veikla šioje aplinkoje dažnai nekritiškai tapatinama su meno terapija. Kalbėdami apie dailės terapijos ir socialinių meno praktikų sąlyčio taškus, visada reikia paminėti, kad skirtumai tarp dailės terapijos ir meno sveikatai esminiai bei akivaizdūs – dalykinės priklausomybės laukas nubrėžia aiškią skirties liniją. A. Brazauskaitė knygoje „Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai – socialiniai performansai“ nurodo: „Menų terapeutas – tai asmuo, įgyjęs menų terapeuto profesinę kvalifikaciją, įgalinančią dirbti vienoje iš menų terapijos sričių: dailės terapija, muzikos terapija.“⁴ Menų terapeuto veikla, apibrėžta LR įstatymais ir sveikatos priežiūros specialistų ir menų terapeutų profesine etika.⁵ Dailės terapija - tai gydymo metodas, kai menine saviraiška siekiama skatinti kliento bendravimo poreikius. Jis

³ Ясперс Карл Теодор. *Общая психопатология*. Москва:Практика, 1997, p. 872 - 875

⁴ Brazauskaitė Audronė, Dikčiūtė Snieguolė. *Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai – socialiniai performansai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2015, p. 19

⁵ Ibid., p.19

suteikia galimybę asmeniui vizualizuoti savo norus, jausmus, konfliktus ir problemas. Dailės terapija reikalinga tam, kad klientas imtųsi kokios nors veiklos ir sukurtų produktą, kurio grafinė išraiška informuotų terapeutus apie asmens savijautą, emocinius pergyvenimus, o klientas sugebėtų suvokti ir pripažinti šias problemas. Dailės terapijos užsiėmimuose žmonės dalyvauja ne tam, kad taptų įgudusiais dailininkais ar sukurtų profesionalų darbą; jie skatinami išreikšti save, kad, specialisto padedami, susigaudytų savo emocinių išgyvenimų sumaištyje. Todėl dailės terapijos specialistams dažniausiai įdomi ne estetinė darbų plotmė, o terapinis jų poveikis.

Dailės terapeutė A. Brazauskaitė apibūdina ir meninės praktikos apibrėžimą: „Menas sveikatai – sociokultūrinė veikla, naudojant meną žmogaus ir bendruomenės fizinei, psichinei, socialinei sveikatai ir gerovei stiprinti“⁶. „Socialinė meno praktika (angl. socially engaged art practice) – kūrybinės partnerystės pagrindu plėtojama veikla, kurios tikslai: ugdyti asmens ir bendruomenės kūrybiškumą, kurti ir puoselėti gerovę, kurti socialines inovacijas, reformuoti arba keisti nusistovėjusius socialinius modelius. Socialinėje meno praktikoje svarbi ne tik rezultato estetinė vertė, čia daug dėmesio teikiama procesui, dinamiškiems ir išliekantiems socialiniams santykiams, asmenų įtraukimo ir dalyvavimo idėjoms.“⁷ A. Brazauskaitė pabrėžia, kad menininkas vadovaujasi savo asmenine ir institucijos, kurioje veikia, etika.⁸ Socialinės meno praktikos psichiatrinėse ligoninėse, socialinės globos namuose – tai apibrėžto laiko ir formos kūrybinis procesas, akcentuojant procesualumą, kurio „išoriniai“ tikslai yra susiję su bendrabūvio procesais: kūrybiškumo ugdymu, gerovės puoselėjimu etc. Parodų kuratorius ir meno teoretikas N. Bourriaud siūlo į šiuolaikinį meną pažvelgti kaip į „žmogiškųjų ryšių ir jų socialinio konteksto“⁹ tyrimų lauką, kaip politinio/pilietinio pasipriešinimo, socialinių problemų, estetinio sprendimo priemonę, galinčią paskatinti įvairius pokyčius visuomenės gyvenime. Menininkas, veikdamas socialinio meno lauke, iškelia pozityvius ar probleminius sociokultūrinės aplinkos reiškinius (čia ir dabar) ir projektinės veiklos metu, kūrybinio veikimo principu, siekia šių reiškinių dominavimo ar teigiamų socialinio projekto rezultatų. Socialinio meno praktikose vien tik paties bendradarbiavimo nepakanka, svarbu yra stebėti, kaip praktika veikia, kiek ji yra efektyvi, kokie pokyčių rezultatai ir kaip reflektuoja šią patirtį pats menininkas. „Šiandieninėje informacijos visuomenėje toks menas užima ypatingo socialumo – socialinio plyšio - erdvę: socialinis kontekstas šiandien apriboja ir galutinai mechanizuoja žmogiškųjų ryšių laiką ir vietas (vis daugiau paslaugų teikia automatai, ne žmonės), o

⁶ Brazauskaitė Audronė, Dikčiūtė Snieguolė. *Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai – socialiniai performansai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2015, p. 19 -20

⁷ *Menas žmogaus gerovei*, Roma Survilienė (sud.), Vilnius: VšĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012, p.7 http://www.artsforhealth.org/resources/Menas_zmogaus_gerovei.pdf (žiūrėta 2015 01 22)

⁸ Brazauskaitė Audronė, Dikčiūtė Snieguolė. *Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai – socialiniai performansai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2015, p. 19

⁹ Bourriaud Nicolas. *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses Du Reel, 2002, p. 9

šiuolaikinė paroda, anot Bourriaud, pasiūlo neužbaigtą santykių erdvę, kurioje gali megztis atsitiktiniai, nemechanizuoti ryšiai."¹⁰

Kokiomis esminėmis prielaidomis remiasi šis tyrimas? Viena vertus, profesionalios meninės praktikos ir dailės terapija, veikdamos toje pačioje aplinkoje, neretai pasiekia giminingus ar net tapačius rezultatus: skatina dalyvių bendravimą, iniciatyvumą, savitarną, socialinę svarbą, padeda lengviau įsilieti į visuomeninį gyvenimą. Galima teigti, kad jos dengia ir papildo viena kitą. Kita vertus, jų pasirinktos priemonės ir strategijos gali skirtis iš esmės. Dailės terapeutas veikia vadovaudamasis griežtai nustatytomis metodinėmis gairėmis, tuo tarpu menininkas gali laisvai rinktis pageidaujamą strategiją, kuriai taikomas kone vienintelis reikalavimas: vengti negatyvaus poveikio ir netrikdyti pasirinktoje aplinkoje vykstančių procesų.

Tyrimo aktualumas. Šiuolaikinės meno praktikos, kurioms daro įtaką politinių, ekonominių, socialinių laukų idėjos bei ideologijos, intensyviai keičia meno sampratą ir jo raiškos galimybes. Socialinės aplinkos ir kūrybinės veiklos integralumas nūdienos kontekste suprantamas kaip būtinas ir reikšmingas socialinės gerovės veiksnys. Pastarojo laikotarpio socialiniai, meniniai projektai bei įvykiai padėjo tvirtus pamatus kūrybiškam, prasmingam skirtingų socialinių visuomenės grupių ir bendruomenių bendradarbiavimui. Meno teorijos diskurse ši meninė praktika yra pakankamai išsamiai analizuojama. Tačiau socialinių meno praktikų veiklos vertinimo ir aiškaus proceso veikimo principų įvardijimo iš menininkų pozicijų trūksta. Aktualu nagrinėti šios meninės veiklos taikymo galimybes ir poreikius, remiantis tiek teorine medžiaga, tiek praktine patirtimi ir įvardyti kylančias problemas bei iššūkius.

Įsitvirtinusios socialinio meno praktikos akcentuoja kūrybos procesualumą ir funkcionalumą bei atveria galimybes visuomenei dalyvauti ir įsitraukti į kūrybos procesą kaip lygiateisiams dalyviams, pajusti bei įgyti kūrybinės veiklos teikiamą pozityvią patirtį. Vis dėlto reikia pripažinti, kad kolektyvinė kūrybinė raiška ne panacėja, o tik viena iš galimybių ir ne visada turi tik teigiamą poveikį. Menininko ir jo auditorijos santykių pozicija, kaip kolektyvinės partnerystės pagrindu plėtojama kūrybinė veikla ir jos pozityvus poveikis, yra aktuali, remiama valstybinių bei privačių fondų. Taigi menas tapo ne tik individualiu, bet ir valstybiniu, instituciniu, bendruomeniniu interesu. Šiandien įprasta ir paklausu, kad kūrybinių iniciatyvų rengiami projektai įgyvendinami įvairiose institucijose: ligoninėse, socialinės globos namuose, slaugos ligoninėse, mokyklose, kalėjimuose. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad menininkai tapo priklausomi nuo valstybinių institucijų finansavimo, todėl daugeliu atveju negavus rėmimo planuoti projektai praranda tęstinumo galimybes.

Kyla klausimas: ar įmanoma ši meninė, kūrybinė veikla be fondų dalyvavimo? Regis, kad ši finansinė priklausomybė atskleidžia ne tik pozityvius tokios socialinės meno praktikos bruožus,

¹⁰ Michelkevičė Lina. *Dalyvavimo estetika: analitinių ir kritinių prieigų paieškos*. Vilnius: Acta Academia e Artium Vilnensis, 2009/5

bet ir problemas, kurios ypatingai skaudžiai paliečia dalyvių puoselėjamus lūkesčius. Menininkai, įsitraukdami, dalyvaudami įvairiose socialinėse meno praktikose, turi ne tik laikytis etikos ir gerbti institucijų veiklos būdus, bet ir siekti, kad jų veikla nebūtų tik trumpalaikis santykis, daug žadantis dialogas, bet ilgalaikė perspektyvai apskaičiuotas procesas. Svarbu, kad sėkmingai funkcionuojantis projektas turėtų pozityvų ir tęstinį santykį su bendradarbiaujančia socialine grupe bei galimybę dalyvauti atviroje diskusijoje su visuomene.

Meno projektas „Kūrybinis procesas dailės terapijos aplinkoje“ turėjo „didįjį“ tikslą: pasitelkti kūrybinę veiklą negalią turinčių žmonių gyvenimo kokybei gerinti. Kaip ir kiti panašių tikslų turintys socialiniai meno projektai, mano vykdomasis palaipsniui nutolo nuo pagrindinio tikslo ir tapo aktualus tik keliems negalią turintiems žmonėms, gyvenantiems socialinės globos namuose bei siekiantiems kūrybinio proceso dėka plėtoti stiprėjančius asmeninius ryšius ir kryptingus ateities planus. Įsitraukusi į negalią turinčių žmonių kūrybinio užimtumo ir socializacijos problemų sprendimų lauką, supratau, kad ši veikla tapo prasminga ne tiek profesiniu požiūriu, kiek asmeninę patirtį praturtinusi veikla, kuri privalo turėti tęstinumą bei glaudų ryšį ir pasibaigus formaliems projekto terminams. Šiuo projektu siekiu, kad kuo daugiau žmonių išgirstų apie mano patirtis ir drąsiai naudotų menines, kūrybines veiklas ne tik sveikatinimo tikslais, bet ir kaip galimybes plėtoti pozityvias emocijas teikiančią santykį su pasirinkta grupe, praktiškai pritaikant savo turimus kūrybinius įgūdžius socialinio angažuoto meno srityje.

Tyrimo lauką sudaro keturios susijusios dalys:

1. Mokslinis teorinis diskursas, tiriantis profesionaliosios dailės ir dailės terapijos santykių problematiką.
2. Meniniai-socialiniai projektai: vykdomi dailės terapijos taikymo ar jai giminingoje aplinkoje, siekiantys ne tiek terapinių, kiek specifiškai meninių tikslų.
3. Individuali patirtis, vykdamas socialinį projektą dailės terapijos taikymo aplinkoje.
4. Patirties transformacija į individualią tapybinę veiklą.

Šiose dalyse analizuojama meno praktikų posūkis į socialines veiklas, ypač siejamas su sveikatinimo funkcijomis; aptariamos profesionaliosios dailės ir dailės terapijos veiklų susidūrimo ribos, jų panašumo bei skirties prielaidos; dalijamasi vykdyto socialinio projekto patirtimi bei jos refleksija, taip pat tos patirties vizualizacija tapybine kalba.

Tyrimo objektas yra šiuolaikinio meno praktikų prielaidos, funkcijos ir specifiniai raiškos būdai dailės terapijos taikymo aplinkoje.

Šiame darbe kalbama apie socialinio meno praktikas, vykdomas potencialioje ar aktualioje dailės terapijos taikymo aplinkoje: psichiatrinėse ligoninėse, socialinės globos įstaigose etc. Siekiama aptarti meninius procesus, kurie nėra tapatūs meno terapijai, nes grindžiami specifiniais meniniais tikslais, tačiau gali pozityviai veikti negalią turinčių žmonių gyvenimo kokybę ir turėti įtakos sveikatinimo procesams.

Tyrimo objektas nukreiptas į profesionalių menininkų inicijuojamas kūrybines veiklas, skirtas įvairias negalias ar sutrikimus turintiems žmonėms. Šio darbo tiriamą objektą pirmiausia apibūdina socialiai angažuotas profesionalus menas, tačiau dėl pasirinktos taikymo srities specifikos, šio meno praktikos bus apibūdinamos per santykį su dailės terapija. Galima teigti, kad tyrimą sudaro dvi susijusios dalys – socialiai angažuotas profesionalus menas ir jo santykis su dailės terapija, šių veiklų panašumai bei skirtys tapačioje aplinkoje ir šių veiklų reikšmė bei įtaka negalią turinčių žmonių sveikatai, jų gyvenimo gerovei.

Naudodamasi šio darbo teorine patirtimi, pasirinkau analizuoti meninės veiklos atvejus, kurie atitiko šiame darbe analizuojamas problemas ir yra artimi mano kūrybai. Performanso menininkas Jerome Bel („Disabled Theater with the actors of Theater HORA“, 2012), skulptorius Mark Quinn („Alison Lapper Pregnant“, 2005-2007), menininkų duetas Lois Blackburn ir Philip Davenport (arthur+martha projektas su neįgaliaisiais, benamiais nuo 2007), Jūratė Jarulytė („Lietuvos Šiaurė“ 2015, „Mūsų gatvės paroda“ 2013, ilgalaikė socialinė meno praktika su neįgaliaisiais Bochum mieste 2004-2008, Vokietija), broliai Algirdas ir Remigijus Gataveckai („Poveikis“, 2011 -2014), Andrius Kviliūnas („Tylioji istorija“ 2013) kūrybinėje veikloje analizuoja socialinio meno, meno sveikatai, bendruomenės integracijos, viešųjų erdvių ir kūrybinės veiklos sąsajas bei jų problematiką. Šių menininkų kūrybinėje veikloje (nors kiekvieno jų išraiška skirtinga) juos sieja asmeninė patirtis su pasirinkta žmonių grupe, o pagrindinis dėmesys – būti kartu, analizuoti ir viešinti šios grupės problemas meno forma. Pasirinkusi šių menininkų kūrybą kaip atvejus, siekiau parodyti, kad reali ir dažnai skaudi visuomenės ar atskiro žmogaus problema, virtusi meno forma, gali daryti įtaką reikšmingiems pokyčiams.

Tyrimo imtis. Tikslingai buvo pasirinkti X socialinės globos namų klientai, kurie domėjosi įstaigoje vykdomomis užimtumo veiklomis. Tyrime dalyvavo 5 įstaigoje gyvenantys asmenys. Dalyvių amžius nuo 17 - 20 metų, 2 merginos ir trys vaikinai. Dalyviai neturi profesionalaus meninio pasirengimo. Tyrimo trukmė 9 mėnesiai.

Tyrimo etika. Pasirinktos įstaigos klientų dalyvavimas projekte buvo savanoriškas. Įstaigos vadovybei buvo įsipareigota neviešinti dalyvių vardų, pavardžių bei kitos dalyvių asmenybę atskleidžiančios informacijos.

Darbo tikslas. Išanalizuoti profesionalaus meno strategijų specifiką dailės terapijos taikymo aplinkoje.

Uždaviniai:

1. Apžvelgti meno praktikų slinkti į socialines, su sveikatinimu siejamas veiklas.
2. Apibūdinti meną ir terapiją priešpriešinančių modelių nepakankamumą bei suformuluoti prielaidas meninių projektų realizacijai dailės terapijos taikymo aplinkoje.
3. Apibūdinti pasirinktus socialinių meno projektų atvejus, specifines jų raiškos formas ir funkcijas.

4. Naudojantis ankstesnių skyrių įžvalgomis, aptarti vykdomą socialinį meninį tyrimą.

Tyrimo metodai.

Teoriniai: mokslinės literatūros ir kitų šaltinių lyginamoji analizė; idėjų istorijos metodas, meno kritikos prieigos.

Empiriniai: praktiniai dailės užsiėmimai su psichiatrinės ligoninės pacientais bei socialinės globos namų klientais, dalyvaujamas stebėjimas, grupės sukurtų darbų refleksija ir aptarimas, autorefleksija, dienoraščio rašymas.

Literatūros apžvalga.

Nagrinėjant šiuolaikinio meno praktikų orientuotą į socialiai pažeidžiamas visuomenės grupes aspektus, reikšmingi ir išsamūs tyrimai atlikti Didžiojoje Britanijoje, Olandijoje, Vokietijoje, JAV, tačiau vis dar nepakankamai yra lietuvių teoretikų literatūros šia tema. Žinoma, keletas išsamių tyrimų yra, tačiau akivaizdžiai daugiau literatūros yra apie dailės terapiją. Manau, tam turėjo įtakos 2013 m. Lietuvos sveikatos mokslų universitetas ir Vilniaus dailės akademijos Kauno fakultetas: dalyvaujant Lietuvos dailės terapijos taikymo asociacijai, parengta magistrantūros studijų programa „Dailės terapija“. Neabejotina, kad šios programos atsiradimas pabrėžė vizualinio meno, psichologijos, psichoterapijos sintezę ir jos būtinybę. Tačiau socialinės meno praktikos nėra labai gausiai tyrinėtos, todėl išsamiai ištirtos informacijos apie socialines praktikas socialiai pažeidžiamoms visuomenės grupėms kiekis nėra labai gausus. Didžioji dalis literatūros šaltinių lietuvių kalba (L. Michelkevičė, K. Šapoka, L. Dovydaitytė, V. Vitkienė, R. Žukienė, D. Citvarienė) nagrinėja socialines meno praktikas, kaip šiuolaikinį meną charakterizuojančias tendencijas, didesnę dėmesį skiriant menui, kuriamam vizualiojo meno lauke ir siekiančiam socialinių, kultūrinių, politinių pokyčių. Ypatingai svarbus vaidmuo Lietuvos moksliniame diskurse tenka L. Michelkevičės disertacijai „Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema“¹¹ – tai pirmas išsamus mokslinis tyrimas, pristatantis socialinio meno teorijas. Savo darbe remiuosi L. Michelkevičės įžvalgomis ir išvadomis, analizuojant šiuolaikines dalyvavimo praktikas. Taip pat reikia paminėti, kad pirmasis leidinys, pristatantis socialinio meno praktikas, yra 2007 m. Vytauto Didžiojo universiteto išleista mokomoji knyga „Kultūros animacija“ (autorės L. Dovydaitytė, R. Žukienė, R. Mažeikienė), kurioje yra apibrėžiama „kultūros animacijos“ (atitikmuo - „bendruomeninis menas“) idėja, sąvoka ir jos veikimo principai, susiję su dabarties kultūros vyksmu ir šiandieninio kultūros lauko dalyviais, kaip bendruomeninio meno organizatoriais ir analitikais. Taip pat remiuosi L. Dovydaitytės, V. Vitkienės, D. Citvarienės socialinio meno idėjas analizuojančiais straipsniais, kuriuose jos pristato Lietuvoje startavusius socialinio meno projektus. Kalbant apie dailės terapijos santykį su šiuolaikinėmis meno praktikomis, reikia išskirti K. Šapokos disertaciją „Dailės terapija kaip integrali sistema:

¹¹ Michelkevičė Lina. *Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014

kontekstuali analizė¹². Mano darbe svarbi K. Šapokos plėtojama idėja, kad dailės terapija yra integrali sistema, veikianti tarpdisciplininame kontekste. Meno kritikas dailės terapiją įvardija, kaip mokslinę discipliną, tačiau šiuolaikiniame kontekste ji apjungia įvairius teorinius požiūrius ir skirtingus praktinius veiklos būdus.

Analizuojant menotyros, meno kritikos, psichologijos, psichoanalizės mokslinius tekstus, rėmiausi ir klasikiniais, ir šiuolaikiniais tyrėjais. Istorinis meno ir terapijos kontekstas šiame darbe apžvelgiamas, remiantis filosofo Michel Foucault idėjomis („Folie et Dérison: Histoire de la folie à l'âge classique“ 1961)¹³. Prancūzų filosofas kalba apie proto ir beprotybės netapatumą bei būtinybę atrasti jų vieningumą, esamą ryšį. Šiame darbe remiuosi M. Foucault požiūriu, kad beprotybė nėra vien medicinos ar mokslo sritis, reikia atrasti tame žmogaus kūrybiškumo šaknis ir leisti per tai sukurti „protingą žmogų“. Bandydama analizuoti ribines būsenas, jų įtaką žmogaus elgsenai ir savivokai, remiuosi vokiečių filosofo Karlo Theodoro Jasperso („Allgemeine Psychopathologie“ 1913)¹⁴, padariusio milžinišką įtaką psichiatrijos mokslo formavimuisi, žmogaus emocijų samprata. K. Jaspersas pabrėžia, kad žmogus ribinėse situacijose susiduria su savęs paties esybe bei egzistencija, o sukaupoms emocijoms atpalaiduoti gali padėti menas - tai gerina psichinę bei fiziologinę savijautą. Remdamasi Sigmundo Freudo („Psychopathologie des Alltagslebens“ 1904)¹⁵, Hans Prinzhorn („Bildnerei der Geisteskranken: ein Beitrag zur Psychologie und Psychopathologie der Gestaltung“ 1922)¹⁶, Carlo Gustavo Jungo („Über die Psychologie des Unbewussten“ 1943),¹⁷ Erich Neumann („Der schöpferische Mensch“ 1959)¹⁸ psichoanalitinėmis teorijomis, šiame darbe pateikiu psichoanalitinį požiūrį į meninę kūrybą, kūrybinės raiškos įtaką žmogaus psichinei sveikatai. Psichoanalizės pradininkai ypač pabrėžė instinktyvų žmogaus poreikį kurti. Taip pat reikia paminėti S. Mostauskio monografiją „Beprotybės kartografija“ (2011)¹⁹, skirtą filosofijos ir psichopatologijos idėjinį jungčių analizei. Man buvo svarbu pasiremti autoriaus mintimis apie „beprotybę“, kuri vienaip ar kitaip suartėja su menine kūryba. Toliau plėtojant „beprotybės“ ir meninės kūrybos sąsajas, reikia paminėti J. Maizels „Raw Creation Outsider Art and Beyond“²⁰ (2003). Šiame leidinyje išsamiai pateikiama istorinė apžvalga (W. A. F. Browne veikalas „Art in Madness“ (1857), C. Lombroso „Genio e follia“ (1864) bei dabarties kūrybiniai

¹² Šapoka Kęstutis. *Dailės terapija kaip integrali sistema: kontekstuali analizė*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus Dailės akademijos leidykla, 2008

¹³ Foucault Michel. *История безумия в классическую эпоху*. Санкт Петербург: Университетская книга, 1997

¹⁴ Ясперс Карл Теодор. *Общая психопатология*. Москва: Практика, 1997

¹⁵ Froidas Zigmundas. *Psichoanalizės įvadas. Paskaitos*. Vilnius: Vaga, 2004

¹⁶ Prinzhorn Hans. *Artistry of the Mentally III: A Contribution to the Psychology and Psychopathology of Configuration*, Wien, New York: Springer-Verlag, 1995

¹⁷ Jungas Karlas Gustavas. *Žvelgiant į pasąmonę*. Vilnius: Taura, 1998

Jungas Karlas Gustavas. *Archetipai ir kolektyvinė pasąmonė*, Vilnius: Margi raštai, 2015

¹⁸ Neumann Erich. *Art and the creative unconscious*. London: Routledge, 2013

¹⁹ Mostauskis Stanislovas. *Beprotybės kartografija*. Vilnius: Krona, 2011

²⁰ Maizels John. *Raw Creation. Outsider Art and Beyond*. London: Phaidon Press Inc, 2003

įvykiai, kurie atskleidžia, kaip alternatyvi kūrybinė raiška kyla iš žmogaus prigimtinių šaltinių, todėl tai padeda aiškiau ir tiksliau suvokti profesionalaus meno procesus.

Plėtodama klasikinės psichoanalizės požiūrį į meno ir sveikatos sąveiką, remiuosi gausia literatūra: C. Malchiodi („Art Therapy and Health Care“ 2012)²¹, J. Dubowski („Art Therapy with Children on the Autistic Spectrum“ 2001)²², J. A. Rubin („Introduction to art therapy: Sources & resources“ 2010)²³, N. Hass – Cohen („Art therapy mind body approaches“ 2003)²⁴, kuri tyrinėja dailės terapijos praktikas įvairiuose kontekstuose, analizuoja dailės terapijos reikšmę, įtakas, taikomus metodus. Šiame tyrime pasinaudoju išvalgomis šių dienų britų psichoterapeutės, dailės terapeutės Tessa Dalley („Art as Therapy: An Introduction to the Use of Art as a Therapeutic Technique“, 2008)²⁵, kuri akcentuoja, kad meninė raiška yra kalbinės ekspresijos pakaitalas, būdas „susišnekėti“ - šiuo požiūriu grįstas mano meno projektas išreiškia ypatingą komunikacinę bei integracinę meno įtaką. Dailės terapijos praktikos principai ir modeliai šiame darbe analizuojami, remiantis psichoterapeuto D. Edwards leidinių serija „Art Therapy“ („Creative Therapies in Practice series“, 2013)²⁶. Šiuose veikaluose sukauptos žinios padėjo atrasti dailės terapijos ir socialinės meno praktikos panašumus ir skirtumus sveikatinimo, reabilitacijos aplinkose. Vaizduojamąją kūrybą, kaip universalią vizualinio bendravimo priemonę, įvardija ir rusų dailės terapeutė Liudmila Lebedeva („Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий“, 2008)²⁷. Terapeutės požiūriu, šia kalba realizuojamas spontaniškos meninės veiklos potencialas, vyksta pozityvūs intelektinės, emocinės bei individualios žmogaus raidos pokyčiai. Taip pat reikia paminėti amerikiečių dailės terapeutę Frances Kaplan („Art Therapy and Social Action“, 2006)²⁸, jos požiūriu, meno terapija yra socialinis veiksmas, kuris svarbus sprendžiant socialinių santykių problemas, dirbant su skirtingomis visuomenės grupėmis ir aktyvina bendruomenės veikti bendrai ir kūrybiškai. Šis Frances F. Kaplan požiūris suartina terapiją ir šiuolaikinio meno praktikas, kurios veikia įvairiuose atvirumą ir bendruomeniškumą skatinančiuose procesuose. Analizuojant meno sveikatai problematiką, rėmiausi Mančesterio universiteto profesoriaus Clive'o Parkinsono²⁹ atliktais meno ir visuomenės, asmens sveikatos tyrimais. Profesorius C. Parkinson atkreipia dėmesį ir analizuoja meno poveikį visuomenės sveikatai bei menininkų tyrėjų integraciją į sveikatos sektorių. Tyrinėjant meno praktikas, turinčias terapinius, sveikatinimo ir socialinius tikslus, buvo

²¹ Malchiodi Cathy. *Art Therapy and Health Care*. New York: Guilford Press, 2012

²² Dubowski Janek. *Art Therapy with Children on the Autistic Spectrum*. London: Jessica Kingsley, 2001

²³ Rubin Judith. *Introduction to art therapy: Sources & resources*. London: Routledge, 2010

²⁴ Hass – Cohen Noah. *Art therapy mind body approaches*. New York, London: The Guilford Press, 2003

²⁵ Dalley Tessa. *Dailė kaip terapija. Dailės taikymo gydymui įvadas*. Vilnius: Apostrofa, 2004

²⁶ Edwards David. *Art Therapy Creative Therapies in Practice*. London: Sage Publications, 2013

²⁷ Lebedeva Liudmila. *Dailės terapija: teorija ir praktika*. Kaunas: Žmogaus Psichologijos studija, 2013

²⁸ Kaplan Frances. *Art Therapy and Social Action*. London: Jessica Kingsley, 2006

²⁹ Parkinson Clive. *Manifesto for Arts and Health. Part 1, Part 2*, 2011

<https://issuu.com/kamaone>

svarbūs Lietuvoje veikiančių meno sveikatai specialistų Audronės Brazauskaitės³⁰, Romos Survilienės³¹ atlikti tyrimai, išleisti leidiniai. Remiausi jų sukaupta patirtimi inicijuojant tyrimus, organizuojant socialinius meno projektus, rengiant kūrybinės dirbtuves, siekiančias kūrybinės partnerystės tarp menininkų ir sveikatos priežiūros bei socialinių paslaugų įstaigų.

Analizuojant socialinius kūrybinio proceso aspektus, reikia paminėti Umberto Eco („Opera aperta“, 1989)³². Šiame darbe svarbus mokslininko požiūris, kad kūrinio samprata svarbi platesniame – socialiniame ir politiniame – kontekste. „Atviro kūrinio“ koncepcija, kuri akcentuoja atvirą bendradarbiavimą kuriant, nukreipia menininką tiesiogiai į „vartotoją“ ir siūlo įtraukti į jį kūrybos procesą. Šiuolaikinio meno praktikų veiksmas dažniausiai suprantamas, kaip bendras bei atviras kūrybos procesas. Analizuojant šias meno atvirumo ir integralumo ribas, remiausi meno teoretikų Claire Bishop („Artificial Hells: Participatory Art and the Politics of Spectatorship“, 2012)³³, Grant H. Kester („Conversation Pieces“, 2013)³⁴, Nicolas Bourriaud („Relational aesthetics“, 1998)³⁵, sociologės Katarzyna Niziolek tyrimais („Art and Civil Society: From Protest to Cooperation“, 2010)³⁶. Šie tyrėjai, skirtingai brėždami meno estetines, etines, socialines, politines interesų ribas, analizuoja meną kaip veiksmą ir akcentuoja jį, kaip galimybę ir priemonę įvairių visuomenės problemų sprendimui.

Darbo struktūra, apimtis:

Tiriamąjį darbą sudaro įvadas, keturi teorinį ir praktinį tyrimą aprašantys skyriai, išvados, santrauka lietuvių anglų kalbomis, literatūros sąrašas, kiti priedai. Įvade nurodomas tyrimo objektas, apibrėžiamas temos aktualumas, problematiškumas bei naujumas, įvardijami tikslai ir uždaviniai. Pirmame skyriuje pateikiama istorinė meno „kaip psichoterapijos formos, raidos apžvalga, aptariamos prielaidos, paruošusios galimybę meno praktikas taikyti sveikatinimo tikslais. Antrame skyriuje atskleidžiamos meninių idėjų ir metodų taikymo prielaidos bei galimybės dailės terapijos taikymo kontekste. Trečiame skyriuje aptariamos socialinės meno praktikos/konkretūs projektai, organizuojant bei vykdant meninės veiklos užsiėmimus žmonėms, turintiems įvairias negalias ar kompleksinius sutrikimus. Ketvirtame skyriuje apžvelgiama ir analizuojama asmeninė patirtis, realizuojant socialinį projektą ir jo inspiruotą individualią tapybinę veiklą.

³⁰ Brazauskaitė Audronė, Dikčiūtė Snieguolė. *Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai – socialiniai performansai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2015

³¹ *Menas žmogaus gerovei*. Roma Survilienė (sud.), Vilnius: VšĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012 http://www.artsforhealth.org/resources/Menas_zmogaus_gerovei.pdf

³² Eco Umberto. *Atviras kūrinys*. Vilnius: Tyto Alba, 2004

³³ Bishop Claire. *Artificial hells. Participatory art and the politics of spectatorship*. London, New York: Verso, 2012

³⁴ Kester Grant. *Conversation pieces. Community + communication in modern art*. Los Angeles: University of California Press, 2004

³⁵ Bourriaud Nicolas. *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses Du Reel, 2002

³⁶ Niziolek Katarzyna. *Art and Civil Society: From Protest to Cooperation*. Białystok: The University of Białystok, 2010

TERMINAI

Meno terapija³⁷ (toliau MT) - terapinių priemonių visuma, skirtingai apibrėžiama įvairių šalių mokslinėje literatūroje. Apibrėžimas, dėl kurio paprastai sutariama: MT yra psichoterapijos metodas, pasitelkiantis meninę saviraišką. Taip pat MT vadinamas seniausiu ir natūraliausiu metodu, koreguojant emocines būsenas, kuriuo daugelis žmonių naudojasi patys, norėdami pašalinti emocinę įtampą, atsipalaiduoti, susikaupti. Kiti apibrėžimai akcentuoja komunikacinius aspektus: MT yra savęs pažinimo procesas, pasitelkiant bet kokia menines priemones gelminių impulsų raiškai. Tai meno priemonių naudojimas paciento saviraiškai ar esamai jo būklei išreikšti, dalyvaujant meno terapijos specialistui. Ligoniams, kurie remiasi meno terapeuto nurodymais, nereikalinga ankstesnė kūrybinė patirtis ar meniniai sugebėjimai, o meno terapeutui visiškai nėra svarbus paciento kūrybinio darbo estetiški pasiekimai. Bendras MT praktikuojančiųjų tikslas yra padėti ligoniui suvokti savo emocines būsenas meno priemonių pagalba ir kryptingai keisti padedant specialistui. MT apima labai daug veiklos formų: tai muzikos terapija, psichodrama, biblioterapija, literatūra, šokio terapija, video ir kino terapija, dailės terapija ir pan.³⁸

Meno psichoterapija – gydymo metodas, grįstas įvairių medicinos mokslo sričių ir psichoanalizės teorijomis, taikomas psichoterapinių terapeuto ir kliento santykių erdvėje. Šiuo metu labiausiai paplitusios vaikų ir suaugusiųjų psichoterapijos praktikos specialiosios pedagogikos srityje.³⁹ Dailės terapija yra meno psichoterapijos forma, pabrėžianti dailės priemonių naudojimą.

Meno terapija socialinėje srityje – orientuojasi į klientų užimtumą ir kreipia dėmesį į estetinius meninės produkcijos aspektus. Šioje srityje dirba specialistai, kurie dažniausiai neturi specialaus medicininio ar psichologinio pasirengimo.⁴⁰

Meno terapija ugdymo procese – akcentuoja sveikąjį asmenybės potencialą. Pagrindiniai tikslai – žmogaus ugdymas ir socializacija. Mokslinėje pedagogikoje terminas „meno terapija“ suprantamas kaip meninės raiškos naudojimas asmenybės, grupės, kolektyvo emocinei savijautai ir psichinei sveikatai gerinti.⁴¹

Dailės terapija – tai viena iš meno terapijos metodikų, taikomų psichinių ligų pacientams, siekiant paspartinti jų reabilitaciją, integraciją į visuomenę.⁴² Šiai kryptčiai priklauso vizualinis menas – piešinys, visos tapybos rūšys, mozaika, koliažas, makiažas, kūno menas, kaukės, visos modeliavimo

³⁷ Terminą „meno terapija“ pagal Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijai pateiktą svarstyti „Profesinių kvalifikacinių reikalavimų menų terapeutams aprašą“ (2012), kurį parengė Lietuvos dailės terapijos taikymo asociacija ir Lietuvos muzikos terapijos asociacija, yra siūloma keisti terminu „menų terapijos“, apimančiu dailės terapiją, muzikos terapiją, šokio terapiją, judesio terapiją ir dramos terapiją. Terminas „menų terapijos“ šiuo metu nėra aprobuotas Lietuvių kalbos komisijos.

³⁸ Edwards David. *Art Therapy Creative Therapies in Practice*. London: Sage Publications, 2013

³⁹ Kučinskienė Rasa. *Dailės terapija, seminarų užrašai*. Vilnius: Kronta, 2006. p. 14-15

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Kučinskienė Rasa. *Dailės terapija, seminarų užrašai*. Vilnius: Kronta, 2006, p.14-15

⁴² Myers David. *Psichologija*. Vilnius: Poligrafija ir Informatika, 2000, p. 28

rūšys, lėlės, fotografija ir dar daugiau. Tai labiausiai išsivysčiusi kryptis, turinti labai daug metodų ir būdų. Pagrindinis dailės terapijos tikslas – pažadinti aktyvumą, skatinti pacientus realizuoti savo kūrybines galias, išlaisvinti jausmus, siekti harmonijos tarp sielos ir kūno. Dailės terapija yra veiksmingas metodas, lengvai įtraukiamas į bendrą gyvenimo programą. Ypač ji veiksminga psichoterapinėje reabilitacijoje.⁴³

Dailės terapijos aplinka – tai vieta / erdvė, kurioje aktualiai vykdomi DT užsiėmimai. Šiame tyrime terminui suteikiama kiek platesnė reikšmė: viena vertus, išsaugomas pirminis turinys - tai vieta / aplinka, kurioje galėjo ar galės būti vykdomi DT užsiėmimai; kita vertus, tai ta pati erdvė, subordinuota kitiems, profesionalaus socialinio meno tikslams, tik iš dalies sutampantiems su DT tikslais.

Menas sveikatai – Jungtinėje Karalystėje kilęs meno sveikatai (Arts for Health) judėjimas, menininkams siūlo kūryboje pasitelkti sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų kontekstus, į meninę praktiką įtraukti įvairias šiuose kontekstuose dalyvaujančias visuomenės grupes, stiprinti sveikatą ir gerovę, kartu atspindėti socialinius reiškinius ir kelti aktualius visuomenei klausimus (liga, socialinė nelygybė, diskriminacija ir kt.)⁴⁴ Tai meno terapijai giminingi (siekiantys panašių ar net tapačių tikslų), tačiau profesionalaus meno priemonėmis besiremiantys metodai.

Specialusis poreikis – specialiosios pagalbos reikmė, atsirandanti dėl asmens įgimtų ar įgytų ilgalaikių sveikatos sutrikimų (neįgalumo ar darbingumo netekimo) ir nepalankių aplinkos veiksnių.⁴⁵

Specialiosios pagalbos priemonės – specialiojo poreikio tenkinimo priemonės, kurių tikslas – jas gaunančiam neįgaliajam užtikrinti lygias ugdymo, profesines, socialines bei visaverčio integravimosi į visuomenę galimybes.⁴⁶

Socialinės atskirties mažinimo ir socialinės integracijos praktika – specialiųjų poreikių tenkinimas didina žmogaus savarankiškumą, įtrauktumą į visuomenės gyvenimą tiek tiesiogiai (stiprinant jo funkcionavimą), tiek netiesiogiai (pritaikant aplinką, didinant specialistų profesinę kompetenciją).⁴⁷

Socialinė integracija – socialiai integruota visuomenė, pagrįsta žmogaus teisių saugojimu, diskriminacijos prevencija, tolerancija ir pagarba įvairovei, lygiomis galimybėmis, solidarumu, apsauga, visų, taip pat ir socialiai pažeidžiamų bei socialinės rizikos asmenų, visaverčiu

⁴³ Kriukelienė Laima. *Dailės terapija. Mokomoji knyga*, Kaunas: Vitae litera, 2009, p. 40-48.

⁴⁴ *Menas žmogaus gerovei*. Roma Survilienė (sud.), Vilnius: VŠĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012

http://www.artsforhealth.org/resources/Menas_zmogaus_gerovei.pdf

⁴⁵ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. A1-283 „Dėl Specialiųjų poreikių nustatymo ir jų tenkinimo sąlygų bei taisyklių patvirtinimo“

⁴⁶ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. A1-283 „Dėl Specialiųjų poreikių nustatymo ir jų tenkinimo sąlygų bei taisyklių patvirtinimo“

⁴⁷ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. A1-283 „Dėl Specialiųjų poreikių nustatymo ir jų tenkinimo sąlygų bei taisyklių patvirtinimo“

dalyvavimu.⁴⁸ Socialiai integruoti asmenys – tai aktyvūs visuomenės nariai, visaverčiai dalyvaujantys ekonominiame, politiniame, socialiniame ir kultūriniame bendruomenės / visuomenės gyvenime.⁴⁹

Socialinis menas - tai XX amžiaus septintajame dešimtmetyje įvairių meninių praktikų panaudojimas socialinėje sferoje, dirbant su įvairiomis bendruomenėmis. Socialinio meno terminas turi daugybę sinonimų, labiausiai iš jų paplitę „bendruomeninis menas“, „dalyvaujamasis“ menas, kurie vartojami bendruomenėje ir su bendruomene vykdomai sociokultūrinei veiklai apibrėžti. Šių meninių veiklų principai buvo veiksmingi, skatinant skirtingų bendruomenių (vietos bendruomenės, vaikai, jaunimas) stiprinimą ir socialinę integraciją.

Socialinė praktika / Socialinio meno praktika (angl. socially engaged art practice) – kūrybinės partnerystės pagrindu plėtojama veikla, kurios tikslai: ugdyti asmens ir bendruomenės kūrybiškumą, kurti ir puoselėti gerovę, kurti socialines inovacijas, reformuoti arba keisti nusistovėjusius socialinius modelius. Socialinėje meno praktikoje svarbi ne tik rezultato estetinė vertė, čia daug dėmesio teikiama procesui, dinamiškiems ir išliekantiems socialiniams santykiams, asmenų įtraukimo ir dalyvavimo idėjoms.⁵⁰ Terminas turi daugybę sinonimų, iš kurių labiausiai paplitę „bendruomeninis menas“ (community arts), „bendradarbiavimu paremtas menas“ (collaborative art), „reliacinis menas“ (relational art), „dalyvaujamasis menas“ (participatory art) ir kt.⁵¹

⁴⁸ Jeannotte Sharon. *Promoting Social Integration – A Brief Examination of Concepts and Issues*, 2008

http://www.un.org/esa/socdev/social/meetings/egm6_social_integration/documents/Jeanotte_Concepts.pdf

⁴⁹ Abramavičiūtė Zita, Aleksienė Vilmantė. *Muzikos terapijos poveikio, aktyvinant epilepsiją sergančių suaugusiųjų socialinę integraciją vertinimas. Meno terapija: realijos ir perspektyvos*. Tarptautinė mokslinės konferencijos medžiaga. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2013, p. 10

⁵⁰ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. A1-283 „Dėl Specialiųjų poreikių nustatymo ir jų tenkinimo sąlygų bei taisyklių patvirtinimo“, p.7

⁵¹ Plačiau apie terminus ir juos pagrindusių teoretikų veikalus žr. Michelkevičė Lina. *Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014

1. MENAS KAIP VISUOMENĖS GEROVĖS SKATINIMO IR SVEIKATINIMO STRATEGIJA

1.1 MENAS KAIP TERAPIJA – ISTORINĖ APŽVALGA

Šiame poskyryje glaustai aptarsiu meninės kūrybos ir terapinio poveikio sąsajas istorinės raidos kontekste. Atskleisiu, kaip emocinio ir psichologinio gerbūvio tikslams skirtingais laikotarpiais buvo naudojami meno artefaktai bei kokiomis idėjomis paremtas toks „gydymas“ ir kaip jis buvo taikomas sveikatinimo praktikoje bei kokią įtaką turėjo socialinei aplinkai. Žvelgiant chronologiškai, galima pastebėti, kad įvairus meninio ir terapinio kontekstų suartėjimas bei persipinimas vyko nuolatos. Šis procesas atvėrė kelius naujoms filosofijos, estetikos ir meno strategijoms bei darė įtaką sveikatinimo, žmogaus gerovės aplinkai.

Tai, ką dabar vadiname klinikiniais psichikos sutrikimais, įvairiomis anomalijomis būsenomis ir jų gydymu, gana sunku gretinti su analogiškais reiškiniais ankstesnėse kultūrose. Psichinė liga, protinė ir fizinė negalia, dažniausiai, buvo siejama su antgamtiniais reiškiniais. „Dailės terapija ir psichoterapija, sekamos ir XIX a. pab. psichiatrijos, ir XX a. pr. psichoanalizės požiūriu, taip pat diskursyviai susieja savo funkcijas su ta sfera, kuri tradicinėse visuomenėse priklausė religinės etikos jurisdikcijai.“⁵² Ligos, negalios priežastis galėjo būti priešų blogio magija ar piktų dvasių bausmė. Todėl tik panaudojant savas magiškas galias, buvo įmanoma suvaldyti antgamtinės blogio jėgas. Pirmąkart bendruomenėse tuo užsiimdavo šamanai, žyniai, kurie žinojo būdus bei technikas valdyti dvasias, gydyti ligas ir t.t. Tikėta, kad muzikos garsų pagalba, šamanas bendraudavo su dvasiomis ir taip padėdavo žmogui ar visai genčiai išgyti, atsikratyti užpuolusių blogio jėgų. Reiktų paminėti, kad tie patys šamanai, žyniai, vadinamieji šventieji, neretai būdavo tie žmonės, kurie dėl savo psichotinio elgesio tapdavo bendruomenės išrinktaisiais ir nebuvo vadinami

⁵² Šapoka Kęstutis. *Tradicinės etikos sampratos transformacijos dailės terapijos ir psichoterapijos diskursuose* // Logos 53, Vilnius: 2007. p.215

psichiniais ligoniais; tai, kas dabar būtų psichinė negalia, tuomet – Dievo dovana, antgamtinė jėga, suteikianti žmogui išskirtinių galių.

Beveik visose didžiosiose kultūrose – Kinijoje, Indijoje, Egipte – mąstytojai, filosofai, to meto medikai turėjo savitus būdus „dvasios gydymui“. Tai labiau, anot C. Jasperso⁵³, meditacinis metodas, pvz. Indijos mandalos – žmogaus kuriamo Visatos plano, ryšio su kosmosu arba jo sąmoninio gyvenimo atspindys. Manoma, kad kūryba ar pats meno kūrinys gali paveikti žmogaus psichinę būseną, skatinti pozityvius jausmus, gerinti psichinę bei fizinę savijautą.

Šiandien labiau įprasta manyti, kad pats kūrybos procesas turi gydomųjų galių, tuo tarpu anksčiau tikėta, kad atliekamas ritualinis veiksmas ir jo metu naudojami įrankiai turėjo gydomųjų galių. Žmogaus gyvenimas buvo glaudžiai susietas su religija, tam tikrais kulto simboliais bei veiksmais. Meno kūrinys dažniausiai buvo apeiginis objektas, turintis savo paskirtį bei galią. Galbūt, sunku būtų tai vadinti meno terapija ar sveikatinimo priemone, kaip tai suvokiama šiandien, bet tuo metu žmogus tikėjo, kad pasitelkdamas simbolius, ritualinius veiksmus, jis sustiprindavo ryšį su kosmosu, Dievu ar kita aukštesniąja galia. Priklausomai nuo savo paskirties, architektūrinis objektas ar paveikslas, amuletas ar liturginės giesmės turėjo gydomosios galios. Tikėta, kad muzika, šokiai, dailės kūriniai veikia žmogaus fiziologinę būseną, turi stebuklingų galių, kurios daro įtaką žmogaus nuotaikai, savijautai, suteikia energijos bei budrumo.

XVIII amžius susijęs su tam tikrais perversmais medicinoje, psichiatrijoje. Legendinis psichinių ligonių išlaisvinimas iš narvų ir nuo fizinio smurto, susijęs su P. Pinel'io (1745 – 1826) vardu.⁵⁴ Šis prancūzų psichiatras pasisakė už „moralų gydymą“ ir siekė naujų ligonių slaugymo, gydymo būdų, grįstų dėmesiu ir švelnumu. Nors Europoje dar iki XIX a. vidurio psichiniai ligoniai buvo išvežami į „užimtumo“ stovyklas, tiesiog izoliuojami nuo visuomenės ir verčiami dirbti kokius nors darbus, o gydymas sprendė toli gražu ne terapijos problemas, vis dėlto, meno terapijos užuomazgų buvo ir šiame laikotarpyje, tačiau ji, dažniau, buvo taikoma turtingiems žmonėms. Prancūzijoje buvo paplitusi nuomonė, kad dailė, muzika, šokis – tai tam tikrų aistrų išraiška, galinti paveikti žmogaus psichiką, t.y. priemonė iššaukianti katarsį. To meto gydytojai, remdamiesi graikų medicininiais pasiekimais, sėkmingai naudojo šias meno šakas, kaip gydymo priemones, turtingiems ir įtakingiems visuomenės piliečiams, šalia medicinos metodų, muzika ir šokiai buvo kaip reabilitacijos forma.

XIX a. pirmoje pusėje Vokietijoje psichikos ligos buvo laikomos sielos (be kūno) liga (romantiškoji psichiatrija), kaip bausmė už nuodėmes. Gydoma iš dalies barbariškais fiziniais metodais, kad būtų sukrėsta siela: Darvino kėdė, nardinimas į ledinį vandenį, badavimas, elektra. Tačiau daugelio psichiatrų netenkino „gnuždantis“ ir represyvus medicinos specialistų požiūris į psichikos sutrikimų gydymą. Priešingai „somatikos“ atstovai F. Nasse (1778 – 1851), M. Jacobis (

⁵³ Ясперс Карл Теодор. *Общая психопатология*. Москва:Практика, 1997

⁵⁴ Philippe Pinel puslapis internete: <http://www.pinelschool.org/pp.htm>

1775 – 1858) propagavo gydymą, pagrįstą gamtos ir medicinos mokslo pasiekimais.⁵⁵ Buvo ieškoma naujų, švelnesnių ir subtilesnių gydymo bei reabilitacijos būdų. Taip buvo atkreiptas dėmesys į terapinę meninės kūrybos galią. Daugelyje Vokietijos, Prancūzijos miestų pradėtos statyti psichiatrijos ligoninės ir kai kurie psichiatrai visiškai atsisakė prievartos priemonių, stengėsi keisti visuomenės požiūrį į psichikos ligonius, protinės negalios žmones. Svarbiausi tokio gydymo principai - kantrybė, teisingumas, gerumas, kasdienės gydytojų vizitacijos, socialiniai renginiai, dalyvaujant visuomenei, reguliarius ligonių darbas: amatai, žemės ūkis, muzika, dailė. Jau tuo metu manyta, kad meno, kūrybos pagalba žmogus gali geriau pažinti save ir spręsti emocines problemas. Terapija menu buvo vienas žingsnis link socialinio, integracinio psichinio ligonio gyvenimo, suteikiant galimybę atnaujinti bei prisiminti prarastus įgūdžius.

Europoje XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais gydytojai pradėjo domėtis humaniškesniais gydymo metodais, atkreipdami dėmesį į psichinių ligonių meninės raiškos svarbą, pradėjo kaupti jų darbų kolekcijas. 1857 m. škotų gydytojas W. A. F. Browne išleido veikalą „Art in Madness“, o 1864 m. italų gydytojas, žinomas kaip „psichotinio meno“ kolekcionierius, C. Lombroso išleido „Genio e follia“, kurioje jis aprašo beprotybės ir genialumo santykį kūryboje.⁵⁶ C. Lombroso ligonių kūrybos studijos tęsėsi apie keletą dešimtmečių, leidžiant publikacijas, kuriose garsūs psichiatrijos srities specialistai nagrinėjo įvairius psichinių ligonių meninės raiškos aspektus. Žinoma, šis tiriamasis objektas sulaukė nemažai dėmesio ir prieštarų diskusijų. Iki tol, dažniausiai, pacientų darbai buvo naikinami ir nepripažįstami kaip terapinė priemonė ir juo labiau - vertinga meninė raiška. Nemažai tuometinių psichiatrų, savo praktikoje naudoję meno terapiją, buvo linkę manyti, kad tai tik padeda nusiraminti, pamiršti kamuojančias mintis, o psichinių ligonių darbai yra žemesnės ekspresijos formos, nei „tikro“ menininko ir neatitinka estetinio vertinimo kriterijų. Tačiau šios diskusijos, vykstančios ligonių darbų parodos, paruošė dirvą tolimesniam meno terapijos pripažinimui bei plėtrai.

XIX a. pab., XX a. pr. Europos kultūrinėje erdvėje vyko dideli pokyčiai – formavosi naujos meno srovės, kryptys, menininkai žengė koją kojon su moderniuoju pasauliu. Istorinės meno terapijos ištakos susijusios su vykusiais meninės savimonės ir meno sampratos perversmais. Tuo metu žmogaus sąmonės veiksniai tapo filosofų, psichoanalitikų, gydytojų tyrimo objektu: S. Freudas (1883 – 1939) pagrindė psichoanalizę; jo bendradarbiai, mokiniai, pasekėjai A. Adleris (1870 – 1937), C. G. Jungas (1875 - 1961), E. Neumann (1905 – 1960) daug prisidėjo, kad psichoanalizė būtų panaudota taikant psichoterapijos metodus. Jų bei kitų psichologų, psichoanalitikų tyrinėjimų dėka atkreiptas dėmesys į alternatyviąją kūrybą, psichinių ligonių, vaikų, neprofesionalų meninę raišką, ir jos terapinę naudą kuriančiajam. Vokietijoje, Anglijoje buvo sparčiai vystomi tyrimai psichiatrijoje: psichopatologija, psichikos ligų klasifikacija, patloginė

⁵⁵ Maizels John. *Raw Creation. Outsider Art and Beyond*. London: Phaidon Press Inc, 2003, p. 13 - 14

⁵⁶ Ibid., p.16

anatomija, genetika.⁵⁷ Daug dėmesio skiriama socialinėms bei terapinėms psichiatrijos problemoms, pvz., vieša visuomenės priežiūra, socialinė globa, užimtumo ir integracijos problemos.

„Po Antrojo pasaulinio karo Vakarų Europoje ir JAV vyko spartūs ekonominiai ir ideologiniai pokyčiai. Jų fone modernųjį meną kategoriškai sieti su patologija arba ją matuoti estetinėmis kategorijomis atrodė pernelyg vienpusiška, net agresyvu.“⁵⁸ Moderno ir art nouveau stilius tapo tiltu, nutiestu nuo simbolizmo ir romantizmo į avangardo epochą, t. y. nuo meno, siekiančio „pažinti“ gyvenimo paslaptis, į meną, kuris bandė tiesiogiai keisti patį gyvenimą ir jo perspektyvas. „Tai skatino kurti universalesnius ir socialiai lankstesnius modelius. Maždaug tada įsitvirtino ir dailės terapijos samprata, atsikračiusi griežtos psichiatrinės priklausomybės. Pradėta liberalizuoti ir humanizuoti psichiatrijos klinikų represinius procesus, stengtasi pagerinti pacientų buities sąlygas, parinkti tinkamesnį personalą, užtikrinti, kad nebūtų pažeidžiamos ligonių teisės. Jeanas Dubuffet, 1948 m. įkūręs Brutaliojo meno draugiją, toliau kolekcionavo ir propagavo psichikos ligonių, mediumų, savamokslių, kalinių, marginalų kūrybą. Šis keistas, ribinis (ar užribio) autsaiderių menas (art outsider, art singulier, art hors les normes, art en marge etc.) provokavo diskusijas apie „pamišėlių“ kūrybą, o deformuoti vaizdiniai ir toliau darė poveikį meno praktikai. Taigi Dubuffet dar kartą suaktualino dailės santykį su psichopatologija.“⁵⁹ J. Dubuffet, surinkęs nemažą psichinių ligonių darbų kolekciją, savo veikloje aktyviai pasisakė už tokios kūrybos naudą bei reikšmę psichinio ligonio emocinei būsenai bei jo reintegracijai į visuomenę. J. Dubuffet domėjosi vaikų ir psichinę negalią turinčių žmonių menu, atsitiktiniais užrašais, ženklais. Menininkas ne tik naudojo šios kūrybos principus savo mene, bet ir įvardijo ją, kaip autonominę, lygiavertę meninę raišką profesionaliajam menui. Jo didžioji kolekcija de l'Art Brut galiausiai rado namus muziejuje Lozanoje, Šveicarijoje. J. Dubuffet teorijų ir studijų įtakoje ne vienas menininkas atsisakė akademinių estetinių modelių ir ieškojo įkvėpimo ribinio meno vizualinėje raiškoje.

1. Jeanas Dubuffet de l'Art Brut muziejaus atidaryme Lozanoje, Šveicarija, 1975

Impresionistams, postimpresionistams bei dar vėlesnių meninių krypčių menininkams darė įtaką tuo metu vyravusios idėjos apie alternatyviąją meninę kūrybą: nesunku įžvelgti P. Picasso kūrybos sąsajas su primityviuoju Afrikos menu, psichinių ligonių, vaikų raiškos įtaką grupės Blaue

⁵⁷ Dilingas H., Reimeris Ch. *Psichiatrija ir psichoterapija*. Vilnius: Avicena, 2000, p. 15

⁵⁸ Šapoka Kęstutis. „*Laisva*“ *ekspresija už fantazijų normatyvo ribos?* // Kultūros barai 11, Vilnius: VŠĮ „Kultūros barų“ leidykla, 2011, p.61

⁵⁹ Šapoka Kęstutis. „*Laisva*“ *ekspresija už fantazijų normatyvo ribos?* // Kultūros barai 11, Vilnius: VŠĮ „Kultūros barų“ leidykla, 2011, p.61

Reiter kūrybai ir, žinoma, siurrealistų deklaruotas sąsajas su laisva, instinktyvia psichinių ligonių kūryba.

2. Michael Nedjar, *Trys galvos*. Dažytas audinys, 54X23X37, Outsider kolekcija, Londonas, 1981

„Konceptualiai dailės terapijos pradžia, ko gero, sietina su amerikiečių pedagoge, psichodinaminės terapijos atstove Margaret Naumburg, kuri pirmoji įžvelgė, kad meninė raiška gali atskleisti patologijos „mazgus“, psichologinius afektus, ir tą aprašė. Spontanišką kūrybą ji laikė sąmonės išraiška. Kaip ir Jungas, Naumburg manė, kad vaizduojamoji kūryba per archajinius simbolius, kurių pats autorius nepajėgia nei perprasti, nei interpretuoti, sąmoningąją sferą susieja su nesąmoningąja. Naumburg taikė „spontaniško keverzavimo“ (scribble technique) arba „laisvos ekspresijos“ (free art expression) metodus, tikėjo, kad asociatyvūs vaizdiniai (emocijos, mintys) nuteikia spontaniškai kūrybai.⁶⁰ Naumburg stengėsi dailės kūrinio estetinę funkciją atskirti nuo psicho(pato) loginės, netiesiogiai patvirtindama faktą, kad tradicinė estetika eklektiškėja ir nyksta. Nuo tada dailė yra pasitelkiama tiek diagnostikai, tiek terapijai. Naumburg kalba apie „laisvą“, spontanišką ekspresiją – autentišką ir originalų gyvenimo (vidinio ar išorinio) atgarsį, išreikštą pasirinkta dailės forma.“⁶¹ XX a. pradžioje įsibėgėjusi dailės terapija įgalino kūrybinę raišką pozityviai asmenybės kaitai, asmens indentiteto, egzistencinės prasmės paieškai. Šiame laikotarpyje ir meninėse, ir terapinėse praktikose akcentuojamas ne tiek veiklos tikslas, kiek socialinis procesas – persipina menas bei tikrovė, formuojasi nauji sociokultūriniai ryšiai.

XX a. vaizduojamoji kūryba įvardijama kaip universali vizualinio bendravimo priemonė, kurios metu realizuojamas galingas gydantis spontaniškos meninės veiklos potencialas, vyksta pozityvūs intelektinės, emocinės ir individualios žmogaus raidos pokyčiai. Įsibėgėjus didiesiems avangardo judėjimams, kurie buvo atviri naujoms įtakoms ir koncepcijoms, iškilo naujų meno

⁶⁰ Šapoka Kęstutis. „Laisva“ ekspresija už fantazijų normatyvo ribos?// Kultūros barai 11, Vilnius: VŠĮ „Kultūros barų“ leidykla, 2011, p.62

⁶¹ Ibid., p.62

galimybių ir kūrybinių alternatyvų realijos. Pribrendo laikas „psichotiniame mene“ matyti kažką daugiau, nei atsitiktines keverzones, apgailėtinas fantazijas, ar tik įdomų klinikinį atvejį. Atlikti tyrimai ir sukauptos alternatyvios kūrybos darbų kolekcijos įrodė akivaizdų faktą, kad kūrybiškumas ne tik išauginamas ar įgyjamas kartu su profesija, t.y. akademinių studijų metu, bet, neabejotinai, yra žmogaus prigimtinė savybė, kuri pasireiškia kiekviename iš mūsų nuo pat vaikystės. Pasak daktaro H. Prinzhorn⁶², akademinis, profesionalusis menas ir alternatyvi kūrybinė raiška kyla iš tų pačių šaltinių, todėl stebėdami, analizuodami ir vertindami pastarąją kūrybą, galime aiškiau ir tiksliau suvokti profesionalaus meno procesus.

XX a. antroje pusėje atsiranda pirmosios mokslinės studijos, tyrinėjančios meno ir sveikatos santykių problematiką. Meno sveikatai organizatoriai ir tyrėjai orientuojasi į skirtingas sveikatinimo problemas, taip pat tyrinėja įvairius socialinius priklausomybių aspektus, žmogaus teisių kontekstą. Per pastaruosius dešimt metų, meno ir sveikatos, bendruomenės dalyvavimo sąveikos laukas, atrodo, jau auga didėjančia tvarka, kaip matyti iš specialistų pranešimų, sklaidos akademiniuose žurnaluose ir konferencijose visame pasaulyje.

Šiandien jau nėra naujiena įvairūs meno sveikatai, žmogaus gerovės skatinimui skirti renginiai, kurie suteikia tiek socialines, tiek kūrybines realizavimo galimybes žmonėms, kurie serga ar turi fizinės, psichikos sveikatos problemų. Daugelis globos namų, ligoninės, taip pat bendruomenės, stengiasi suteikti žmonėms galimybes dalyvauti kūrybinėje veikloje, kuri gerina jų gyvenimo ir sveikatos gerovę. Meno sveikatai, įvairių socialinių meno praktikų, meno terapijos tikslai yra siūlyti meną bei kūrybinę veiklą dalyviams, paprastai patiriantiems psichikos sveikatos problemas ir socialinę izoliaciją. „Tokių sistemų tikslas yra ne pakeisti tradicinius gydymo metodus, o veikti kaip papildomai, padėti žmonėms per kūrybiškumą ir didinant socialinę atsakomybę. Nors schemos, metodai, priemonės bei požiūriai yra įvairūs, vis dėl to bendra yra – aktyvus kūrybinis procesas.“⁶³

Meno sveikatai aplinkos laukas šiandien peržengia vien siauras sveikatinimo ribas ir tampa tarpdalykiniu kūrybiniu procesu, kuriame dalyvauja ir bendradarbiauja ne tik menininkai, dailės terapijos specialistai, bet įsijungia sveikatos, socialinių paslaugų, pedagogikos ir kitų sričių specialistai, įstaigų klientai ir pacientai. Išaugęs meno sveikatai, socialinio meno taip pat dailės terapijos populiarumas, turi įtakos psichologijos, pedagogikos, socialinio darbo procesui, profesionalaus meno raiškai.

Remiantis pedagogikos mokslų daktarės, profesorės, dailės terapijos praktikės Liudmilos Lebedevos pastebėjimais, dailės terapijos praktikoje naudojamos kelių krypčių sąveikos – socialinių mokslų, pedagogikos, medicinos, psichoterapijos. Anot autorės, meninės veiklos ir kūrybiškumo panaudojimas, dirbant su įvairių sveikatos sutrikimų žmonėmis, sukūrė vadinamąją socialinę dailės

⁶² Maizels John. *Raw Creation. Outsider Art and Beyond*. London: Phaidon Press Inc, 2003, p.14

⁶³ Gordon-Nesbitt Rebecca. *Exploring the Longitudinal Relationship between Arts Engagement and Health*. Manchester: Arts for Health Manchester Metropolitan University, 2015

terapijos kryptį.⁶⁴ Kaip teigia K. Šapoka: „Kūrybinė išraiška dailės terapijoje reprezentuoja protestą, sociokultūrinį marginalumą, skirta pozityvių asmenybės galių suaktyvinimui, egzistencinės prasmės ir vertybių paieškai kaip harmonijos ir identiškumo siekimui.“⁶⁵ Meno sveikatai, socialinio meno praktikoje, dailės terapijoje daug dėmesio skiriama dinamiškiems ir išliekantiems socialiniams santykiams, asmens įtraukimo ir dalyvavimo idėjoms, buvimo „čia ir dabar“ patirčiai, kūrybinei sąveikai. K. Šapoka teigia, kad šiuolaikinėje kultūroje „svarbiau tampa ne sukurti kūrinį, paklūstantį tam tikriems estetiniams kanonams, kiek kuriant ir išreiškiant save, generuoti įvairias būsenas ir saviidentifikacijos būdus. Tam puikiai pasitarnauja psichoterapijos praktikos, kurios gerokai pakeitė „kanonų“ veikimo pamatus, meno kūrinio kūrybos ir net psychopatologijos sampratas dažnai redukuodamos iki mikroideologinių intensyvumų lygmens, kuriame kūrybos ir kūrybiškumo sąvokos reikalauja kontekstinės socioideologinės analizės.“⁶⁶

Apžvelgus žmogaus sveikatos skatinimo strategijų istorinį kontekstą, galima teigti, kad spartėjanti psichiatrijos mokslo raida ir pakitęs visuomenės požiūris į meną, padarė įtaką dailės praktikų integracijai į visuomenės sveikatinimo sritis ir tapo svarbiais bei paveikiais darbo įrankiais, kurių taikymas ne tik padėjo spręsti žmogaus psichologines problemas, bet tuo pačiu padarė įtaką psichikos negalią turinčių asmenų socialinio gyvenimo kokybei, atvėrė galimybes gyventi mažiau suvaržytoje aplinkoje. Vykstantys pokyčiai suformavo meno ir gyvenimo jungties idėją, kuri skatino dailininkus tyrinėti skirtingas socialines aplinkas bei išeiti už įprasto meninio lauko ribų ir estetikos pagalba daryti socialinį poveikį. Aptartas kontekstas atskleidžia, kad nuo XX a. vidurio menas nebėra vien elitinė menininko autonomija, nukreipta į uždara kūrybinį darbą, tai atviro dialogo su visuomene galimybė bei reikšminga medicinos, psichiatrijos mokslų, socialinės politikos dalis.

⁶⁴ Lebedeva Liudmila. *Dailės terapija: teorija ir praktika*. Kaunas: Žmogaus Psichologijos studija, 2013, p.10

⁶⁵ Šapoka Kęstutis. *Tradicinių estetinių kodų mutacijos šiuolaikinėje (psicho)terapinėse praktikose* // LOGOS 72, Vilnius: Kultūra, 2012, p. 188.

⁶⁶ Šapoka Kęstutis. *Tradicinių estetinių kodų mutacijos šiuolaikinėje (psicho)terapinėse praktikose* // LOGOS 72, Vilnius: Kultūra, 2012, p. 191.

1.2 POSŪKIS Į SOCIALINES VEIKLAS

Šiame poskyryje aptarsiu, kas lėmė šiuolaikinio meno įsiterpimą į aktyvų socialinį gyvenimą; kaip menas dalyvauja visuomenės socialinių, gerovės pokyčių užtikrinimo procese. Praeitame skyriuje minėjau, kad nuo XX a. pr. meno veiklų principai siejasi su sveikatinimo, socializacijos, integracijos bei politinių, ekonominių pokyčių tikslais. Meno kritikė L. Dovydaitytė meno slinktį į socialinę aplinką ir šio posūkio vertinimą bei diskusijas įvardija, kaip reikšmingą Vakarų demokratinių valstybių kultūros ir meno istorijos reiškinį. Pasak kritikės, „šiandien plačiai paplitusių menininko intervencijų į visuomeninį gyvenimą šaknys, istorinės bei filosofinės prielaidos randamos XX a. pradžios avangardo (pvz., futurizmo) ir pokario neoavangardo (pvz., Fluxus) judėjimuose, 7-8 deš. meninio aktyvizmo (pvz., feministinio meno) sąjūdžiuose. Visas šias skirtingas praktikas sieja meno ir gyvenimo jungties idėja, siekis meninės kūrybos priemonėmis keisti ar net kurti naują visuomenę, t.y. estetikos pagalba daryti socialinį ir politinį poveikį. Šioms meninėms praktikoms dažnai būdingos kritiškos, opozicinės nuostatos, ne palaikančios, o kvestionuojančios meninį ir politinį status quo.“⁶⁷ Meninė veiklos prasmė ir paskirtis suvokiama, kaip reikšminga ir reikalinga kiekvienam žmogui, o moksliniai tyrimai rodo, kad menininkas – aktyvistas, įtraukdamas pasirinktos bendruomenės narius į meninę veiklą, padeda siekti socialinių, ekonominių pokyčių, apjungia bendruomenės spręsti konkrečias problemas, aktyvina žmonių savivoką bei skatina įvairiapusį dialogą. Meninės veiklos procesas suteikia pozityvios emocinės patirties precedentą, todėl net jei į meninį veiksmą įtraukti bendruomenės nariai bei pavieniai meninio veiksmo dalyviai patys nekuria, tačiau šis veiksmas daro įtaką dalyvių emocinei savijautai, teigiamiems tarpusavio santykiams, padeda bendrauti ir bendradarbiauti. Žinoma, šios meninės praktikos neturi tiesioginių sąsajų su dailės terapijos, sveikatinimo veiklomis, tačiau sociokultūrinės aplinkos kontekste šiuolaikinio meno estetika ir terapinių veiklų giminingumas išryškėja analizuojant šių veiklų organizavimo formų prigimtį bei įvairiapusį poveikį dalyvių savijautai bei elgsenai. Tiek menininkai, tiek dalyviai bendros kūrybos metu akcentuoja teigiamus emocinius išgyvenimus, naują patirtį bei įvairias saviraiškos galimybes. Todėl šiame poskyryje, atsitraukus nuo tiesioginių šių meninių veiklų terapinio poveikio paieškų, svarbu apžvelgti šiuolaikinio meno

⁶⁷ Dovydaitytė Linara. *Miesto tyrimai: viešumo patirtys. Socialinio meno galimybės ir ribos: projekto „Šančiai – draugiška zona“ atvejis*. Kaunas, 2013, p. 2

praktikų posūkį į socialinę aplinką, jų keliamus tikslus bei veikimo metodus, kurie nesiekdami asmens sveikatinimo tikslų, vis dėlto daro įtaką individualiai asmens gerovei.

XX a. pab. - XXI a. šiuolaikinio meno žodynas pasikeitė ir pasipildė sąvokomis, kurios ankščiau buvo sociologijos, pedagogikos, psichologijos, psichoterapijos terminai. Šis pasikeitimas įvyko keičiantis kūrybinio proceso principams, keitėsi ir pati meno samprata. Tapo neišvengiama, meninio lauko procesus apibrėžti svetimų menui sričių sąvokomis („terapinis“, „socialinis“, „integracinis“, „bendruomeninis“ ir pan.). Todėl svarbu įvardyti šiuolaikinio meno lauke vartojamus terminus. Meno kritikė L. Michelkevičė disertacijoje „Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema“ pabrėžia, kad šių terminų vartojimo tinklas nėra pakankamai išsamiai ištyrinėtas moksliniame - menotyryniame diskurse. Reikia paminėti, kad terminų vartojimas yra painus ir žvelgiant iš menininko pozicijų. L. Michelkevičė nurodo, kad vienos sąvokos, apibrėžiančios šiuolaikinio meno formas, kurios veikia „dalyvavimo“, „įsitraukimo“, „integracijos“ srityse, nėra. Meno kritikė disertacijoje įvardija skirtingus terminus ir aiškina jų įvairovės priežastis: „nuo XX a. 10 – ojo dešimtmečio antros pusės meno teorijoje raktažodžiai, vienaip ar kitaip susiję su dalyvavimo idėja, pradėjo tiesiog daugintis: analizuodami diskursą, susiduriame su tokiais (pirmiausia – anglų kalbos) sąvokomis kaip „participatory art“ („dalyvaujamas menas“), „community-based art“ („bendruomeninis menas“), „collaborative art“ („bendradarbiavimu paremtas menas“), „collective art“ (kolektyvinis menas), „dialogic art“ („dialoginis menas“), „relational art“ („reliacinis / santykių menas“), „new genre public art“ („naujojo stiliaus viešasis menas“), „socially engaged art“ („socialinis menas“), „interventionist art“ („intervencinis menas“), „art activism“ („meninis aktyvizmas“), „interactive art“ (interaktyvus menas), „do-it-yourself art“ („pasidaryk pats menas“) ir kt. Terminų įvairovė nėra lingvistinė problema, kai neapsisprendžiama, kuris terminas taikliausiai apibūdintų kokią nors meninę tendenciją. Atvirkščiai, ji nurodo platų meno interesų, strategijų ir prieštarių lauką, kuris, nors ir įgavęs aiškesnį teorinį bei praktinį pavidalą, pastaraisiais dviem dešimtmečiais, nėra apribotas istoriškai, konkretaus meninio judėjimo ar stiliaus“.⁶⁸ Taigi daugybė skirtingų šiuolaikinių meno formų, kurių veikimo strategijos nukreiptos į socialinės gerovės, savivokos bei aktyvumo skatinimo procesus, gali būti įvardijamos įvairiai, tačiau pasak meno kritikės C. Bishop, „šis išplėstas post-dirbtuvių praktikos laukas dabar yra vadinamas daugybe vardų: socialiai angažuotas menas, bendruomene paremtas menas, eksperimentinės bendruomenės, dialoginis menas, ribinis menas, intervencinis menas, kolaboracinis menas, kontekstinis menas ir (naujausia versija) – socialinė meno praktika.“⁶⁹ Pastarąjį terminą pasirenku, kaip aiškiausiai ir tiksliausiai apibrėžiantį menines praktikas, kurios įsitraukia į visuomenės gerovės skatinimo, sveikatinimo procesus, kurie siekia

⁶⁸ Michelkevičė Lina. *Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p.27

⁶⁹ Bishop Claire. *Artificial hells. Participatory art and the politics of spectatorship*. London, New York: Verso, 2012, p.1

pokyčių marginalizuotoje socialinėje aplinkoje: skatina jų dialogą su kitomis visuomenės grupėmis, o kūrėjo bendradarbiavimas su dalyviais paremtas lygiateisiškumo principu kūrybinėje veikloje.

3. Judith Lesur, *Tiltas – Passarelle*. Marijampolės pataisos darbų kolonija, Lietuva / Roan kalėjimas, moterų blokas, Prancūzija, 2015⁷⁰

Socialinės gerovės skatinimo procesus sociologai⁷¹ bei meno teoretikai⁷² įvardija ne tik kaip konceptualiai ar tematiškai susijusius su visuomene, bet taip pat kaip reikšmingus ir funkcionalius socialinės kaitos įrankius. Pasak L. Michelkevičės, tai skatina „žiūrovo įsitraukimą į meno kūrimą, tapimą jo bendraautoriumi arba dalimi, bei paties menininko įsitraukimą į įvairias bendruomenes.“⁷³ Šias socialinių meno praktikų funkcijas G. Kester įvardija kaip veiklos pagrindą. Anot jo, svarbu, kad ne tik dalyviai sukurtų glaudžius tarpusavio ryšius, bet ir pats menininkas, vykdydamas socialinio meno projektus, taptų lygiateisiu bendruomenės nariu. Labai svarbu, kad menininkas prisiimtų asmeninę atsakomybę, net tik už veiklos organizavimą bei siekiamą rezultatą, bet tuo pačiu būtina, kad terapinėse ir sveikatinimo veiklose menininkas siektų glaudaus ir lygiateisio bendravimo, būtent tuomet yra įmanomi prasmingi pokyčiai, jų įsitvirtinimas bei įtaka žmogaus gyvenimo kokybei.

Nors kiekvieno menininko įsitraukimas į socialines veiklas yra motyvuotas skirtingų tikslų, tačiau daugeliu atveju vienija moralinės priežastys: galimybė siekti dialogo su pasirinkta socialine aplinka, prisidėti prie asmens gerovės užtikrinimo ar socialinių / politinių / etinių ir kt. problemų viešinimo bei kaitos. Meno kritikas N. Bourriaud tokias mainų, dialogo, įvairiapusių pokyčių siekiančias meno praktikas pavadino reliaciniu / santykių menu.⁷⁴ Pasak minėto kritiko, šie kūriniai siekia užmegzti „intersubjektyvias susitikimus“⁷⁵, kurių esmė menininko ir suvokėjo / dalyvio /

⁷⁰ Dalyvavę kūrybinėse dirbtuvėse 11-os nuteistųjų grupė Marijampolės pataisos namuose, 7-ią grupė Roanne miesto kalėjime, projekto garso dizaineriai Philippe Gordiani ir Ramūnas Jasutis, menotyrininkė Nac. M.K. Čiurlionio dailės muziejaus švietimo skyriaus vadovė Violeta Jasevičiūtė, muziejaus edukatorės Simona Lukėnienė bei Laura Kačinskienė, projekto kūrybinių dirbtuvių vedėjai ir dalyviai: Judith Lesur, Lukas Eugenijus Kolmogorcevas, Airida Rekštytė, Giedrė Legotaitė, Liono dailės muziejaus atstovai Marion Duffoux ir Pierre Lacôte, Roano kalėjimo socialinio skyriaus vadovė Corinne Capello, Marijampolės pataisos namų dailės studijos vadovas Antanas Baliukevičius bei skyriaus viršininkė Ingrida Stankevičienė.

⁷¹ Niziołek Katarzyna. *Art and Civil Society: From Protest to Cooperation*. Bialystok :The University of Bialystok, 2010

⁷² Bishop Claire. *Artificial hells. Participatory art and the politics of spectatorship*. London, New York: Verso, 2012, Kester Grant. *Conversation pieces. Community + communication in modern art*. Los Angeles: University of California Press, 2004

⁷³ Michelkevičė Lina. *Dalyvavimo estetika: analitinių ir kritinių prieigų paieškos* // Acta Academia e Artium Vilnensis / 5, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p.225

⁷⁴ Bourriaud Nicolas. *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses Du Reel, 2002

⁷⁵ Ibid., p.14

publikos kartu kurta erdvė. Tokie kūriniai yra orientuoti į bendruomenės santykių kontekstus: „santykius tarp meno kūrinio ir žiūrovo“.⁷⁶ N. Bourriaud nuomone, „meno kūrinys yra „socialinė forma“, turinti galią kurti pozityvius žmonių santykius“.⁷⁷ Remiantis šia kritiko teorija, tokie kūriniai, dėl orientacijos į socialinę kaitą automatiškai tampa „politiniais“, siekiančiais socialinės, demokratinės, ekonominės kaitos. Meno kritikas, kalbėdamas apie meną, pabrėžia, kad „kūryba, kuri teoriniu horizontu renkasi žmogaus sąveikas ir šį socialinį kontekstą, o ne savarankiškos ir asmeninės simbolinės erdvės teiginį, liudija radikalų estetinių, kultūrinių ir politinių tikslų perversmą.“⁷⁸ Sekant šiuo N. Bourriaud teiginiu, galima būtų paminėti Rusijoje kuriančius menininkus („Pussy Riot“, „Femen“, Occupy X), kurie savo akcijomis atkreipia dėmesį į šalies politinę situaciją, buria žmones protestams ir manifestacijoms. Menininkų įkalinimas ir likusių laisvėje aktyvizmas, nauji performansai, pasaulinis menininkų judėjimas atkreipia dėmesį į šalyje vykstančius antidemokratinis procesus ir sukuria visuomenei naujas galimybes atviroms diskusijoms bei meno akcijoms. Filosofas, kultūros teoretikas, antropologas Gintautas Mažeikis, kalbėdamas apie meninių procesų įtaką socialinei, politinei aplinkai, teigia, kad „dabarties gatvės konfliktai – nuo „Užimk X“ (Occupy X, ypač Rusijoje) iki feministinių meninių bei kitų performatyvių grupių sukilimo ir susijusio diskursyvaus kismo viešosiose internetinėse erdvėse – rodo prasidėjusias formacijų (M. Foucault prasme) slinktis. Diskursyvios formacijos, kurios atspindi ir lemia visuomenės grupių mąstymo būdus, apsisprendimus ir net individualius pasirinkimus, pačios priklauso ne tik nuo spaudos, kasdienybės pokalbių ir ideologijų, bet ir nuo įvairiausių kitų mechanizmų: gamybos ir disciplinos kismo, disponavimo finansine ar emociine, moraline galia, struktūrinių šeimos santykių ir kita. Dabarties poslinkiai ir kibirkštys bei dūmai nėra tuštybės apraiškos. Jie rodo esminius pokyčius gamybos, galios, visuomenės sferose, jų struktūrose.“⁷⁹ Taigi menas, kaip socialiai angažuotas veiksmas, nepaisant skirtingų veikimo būdų ir laikotarpių, pasižymi svarbiausiais vienijančiais bruožais: tradiciškai suvokiamos estetiškos veiklos atmetimu, politiniu ir socialiniu angažuotumu bei kritika. Pasak meno kritikės L. Dovydaitytės, „meno kūrinys suvokiamas ne kaip pats sau pakankamas estetiškas objektas, o kaip integrali visuomeninio gyvenimo dalis. Meno kūrinio statusą iš esmės pakeitė meno ir gyvenimo jungties idėja, pabrėžusi ribos tarp estetiškos ir kasdieninės patirties išnykimą.“⁸⁰ Socialinė meno praktika veikia, kaip atvira socialinio poveikio siekianti sistema, ji taip pat skatina suvokėjo / dalyvio kūrybiškumą bei politinę ir socialinę savimonę. „Meninės praktikos, ne reprezentuodamos, o tiesiogiai veikdamos žmonių ryšius, tampa politine veikla de facto. Todėl socialinio meno vertinimas yra daugialypis, įtraukiantis estetinius, etinius ir politinius aspektus ar įvairias jų

⁷⁶ Bourriaud Nicolas. *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses Du Reel, 2002, p.16

⁷⁷ Ibid., p.17

⁷⁸ Bourriaud Nicolas. *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses Du Reel, 2002, p.25

⁷⁹ Mažeikis Vytautas. *Nežiniukas Mėnulyje ir „Pussy Riot“* // <http://www.anarchija.lt/politika/38342-gintautas-mazeikis-neziniukas-menulyje-ir-pussy-riot>

⁸⁰ *Kultūros animacija*, Rasa Žukienė, Rūta Mažeikienė, Linara Dovydaitytė (sud.), Metodinė priemonė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007, p. 121

kombinacijas.⁸¹ Meno kūrinys suvokiamas nebe kaip objektas, apsaugotas nuo kasdienybės problemų sterilioje parodos erdvėje ir tenkinantis vien estetinius poreikius, bet kaip veiksmas, kuriame kertasi, kryžiuojasi ir pinasi įvairūs socialiniai diskursai.

4. Šančių Vaikų Dienos Centras, Jacob Elior Berkowitz, Kauno gatvės meno festivalis Nykoka, Žemųjų Šančių bendruomenė. *Sienos piešinio procesas Kopūstų lauke*. Kaunas, 2016

Apie šiuos socialinius kontekstus N. Bourriaud diskutuoja esė rinkinyje „Relational Aesthetics“. Kritikas apibrėžia šiuolaikinio meno sampratą ir jo veikimo areną: „Menas yra veikla, kurią sudaro santykių su pasauliu kūrimas, pasitelkiant ženklus, formas, veiksmus ir objektus.“⁸² Taigi socialinės meno praktikos įtraukia žiūrovą bei suteikia galimybę ir būtinybę patirti ir įsitraukti į nenutrūkstantį dialogą. Menininkas prisiima dialogo skatintojo, tarpininko vaidmenį. Pasak G. Kesterio, tokie projektai estetiniu savo rezultatu laiko patį dialogą.⁸³ Dalyvavimas, įsitraukimas, bendruomenės pažinimas socialinėje erdvėje galiausiai iškėlė tas menines praktikas, kurių centrinės temos yra dialogas tarp žiūrovo bei meno kūrinio (pvz.: tapybos darbo) ir kolektyvinis jų reikšmių plėtojimas. Netgi tradicinėje parodoje visuomet yra galimybė diskutuoti ar dalyvauti - aš matau, komentuojau, judu. N. Bourriaud teigimu, vizualusis menas yra tam tikra santykių erdvė, kurianti savitą socialumo formą.⁸⁴ Taigi šiuolaikinio meno kūrinys, paroda, meno renginys, kūrybinės dirbtuvės yra vieta, kur dabartinė visuomenė gali įsikurti, dalyvauti, kurti: priklausomai nuo dalyvavimo laipsnio, kurį nustato pats menininkas. Ir šiame kūrybiniame lygmenyje gali „susidurti“ kūryboje dalyvaujantys asmenys, grupės ar bendruomenės: susietos ir nesusietos artimais ar vidiniais saitais. Nyksta meno, menininko ir bendruomenės griežti apibrėžimai.

Įsitraukiant į socialinio meno praktikas, siekiančias visuomenės gerovės tikslų, vienas svarbiausių uždavinių yra parodyti kaip meno praktika ir jos rezultatai padeda žmogui dalyvauti savo gerovės siekime, apibrėžti savo identitetą. Šio kūrybinio proceso vienas svarbiausių uždavinių

⁸¹ Dovydaitytė Linara. *Socialinio meno galimybės ir ribos: projekto Šančiai – draugiška zona atvejis* // Acta Academiae Artium Vilnensis / 74, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014

⁸² *Menas kaip socialinis diskursas*, Agnė Narušytė (sud.) // Acta Academiae Artium Vilnensis / 58, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2010, p.7

⁸³ Kester Grant. *Conversation pieces. Community + communication in modern art*. Los Angeles: University of California Press, 2004

p.13

⁸⁴ Bourriaud Nicolas. *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses Du Reel, 2002, p. 15 -16

yra parodyti, kaip meno veikla, kūryba, meniniai reiškiniai padeda žmogui keisti nusistovėjusius nenaudingus elgsenos modelius, skatina burtis į bendruomenes ir padeda kurti palankią bei „draugišką“, savo gerovės aplinką. Socialinio meno formos veikia labai plačiai: sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų, švietimo, laisvės atėmimo įstaigose, nepilnamečių prevencijos, bendruomenių integracijos bei aktyvinimo, aplinkosaugos, ekonomikos bei politinių pokyčių srityse. Tokia meninė praktika menininkams suteikia galimybę plėsti savo profesinės veiklos ribas, įgyti naujos gyvenimiškos patirties, o įstaigų, organizacijų specialistams padeda tiesiogiai patirti kūrybos procesą bei pasisemti meninių, kūrybinių idėjų. Tokių projektų rengimo pagrindas yra aiški ir pagrįsta probleminės situacijos charakteristika, nusakanti asmens ar socialinės grupės veiklos ir gyvavimo nepalankias sąlygas, jų atsiradimo priežastis, aplinkybes, kuriomis ši veikla pasireiškia.⁸⁵ Būtinybę šiuolaikinei visuomenei bendradarbiauti su skirtingomis socialinėmis visuomenės grupėmis bei bendruomenėmis pabrėžia daugybė skirtingų sričių atstovai. Meno ir edukacijos centro „Rupert“ vadovas Juan de Nieves, viename straipsnyje samprotaudamas apie šiuolaikines menines praktikas, teigia: „Kaip skleisti šiuolaikines menines praktikas.... tai taps neįmanomu uždaviniu, jei užimsi aukštesniojo poziciją ir mokysi „paprastus“ žmones, kas yra šiuolaikinis menas. Daug konstruktyviau yra aktyviai įtraukti žmones iš įvairių sričių. ...dirbti su įvairiomis auditorijomis išties įmanoma ir netgi būtina. Dirbant visuomeninės sferos viduje, nereikia sukti galvos dėl prastų rezultatų...tikslas – ne sukurti meno bendruomenę, kurios kiekvienas narys būtų menininkas, o mokytis iš jų ir tikėtis, kad galbūt ir jie kažko išmoks iš tavęs.“⁸⁶

Daugelis šiuolaikinių autorių vis labiau akcentuoja socialinį meno praktikų aspektą, kreipiantį jų funkcijas į asmens ir bendruomenės kaitą, sutelkimą, skatinantį kūrybiškumą bei pilietiškumą. Integruojant meno procesus ir sudarant sąlygas vienam įsilieti į kitą, įgyjama prieiga prie švietimo ir kūrybiškumo resursų. Socialinio meno perspektyvoje meno kūrinys - tai ne tik menininko gyvenimo patirties, jausmų išraiška, bet ir socialinis reiškinys, todėl pavykęs „santykių“ kūrinys gali sužadinti ir apjungti bendrus žmonių jausmus ir tapti savita bendravimo / bendradarbiavimo forma. Analizuojant socialinio meno kūrinius (projektus), C. Bichop, G. Kester pabrėžia, kad labai svarbu suprasti kokią naudą dalyviams duoda tokia veikla. Teoretikai akcentuoja abipusės naudos svarbą. Būtent tuomet pasireiškia socialinio meno kūrinio šerdis – tikroviškumas, natūralus santykis su kasdiene socialine aplinka bei atsiveria naudingų mainų galimybės.

Apibendrinama galiu teigti, kad XX a. visuomenės sandaros, vidinių jos santykių kaita lėmė meno posūkį į socialines veiklas. Įvairūs politiniai, socialiniai judėjimai, ekonominiai pokyčiai nulėmė meno sampratos kaitą. Menininkai atvėrė uždarytų studijų duris ir ėmė ieškoti atviro bei tiesioginio dialogo su publika. Šiandien jau nestebina įsitvirtinusi menininko ir jo auditorijos

⁸⁵ Žemaitytė Irena, Urbšienė Rasa. *Meno veiklos, į kurią įtraukiami priklausomybės ligomis sergantys asmenys, ypatumai*. Mokslo darbai // Socialinis darbas / 6 (2), Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2007, p. 23

⁸⁶ Matulaitytė Gintarė. *Pokalbis su naujuoju meno ir edukacijos centru „Rupert“ vadovu Juan de Nieves* // <http://www.artnews.lt/pokalbis-su-naujuoju-meno-ir-edukacijos-centro-rupert-vadovu-juan-de-nieves-19569> [žiūrėta: 2015 m. balandžio 12 d.]

santykių pozicija kaip kolektyvinės partnerystės pagrindu plėtojama kūrybinė veikla, kurios pozityvų poveikį „sėkmingai“ išnaudoja ir socialinė politika. Tačiau akivaizdu, kad nepriklausomai nuo menininko finansinių įsipareigojimų bei esamų ar deklaruojamų laisvių, jo inicijuojami socialiniai meno projektai suteikia didesnės sklaidos ir regimumo visuomenės problemoms. Tuo pačiu tai yra aktyvus postūmis asmens saviraiškai bei galimybė naujais būdais keisti gyvenimiškas situacijas ir atrasti savo individualią gerovės formulę.

1.3 TARP MENO IR TERAPIJOS – MENAS SVEIKATAI

Šiame poskyryje aptarsiu meno sveikatai reiškinį kaip vieną iš socialinio meno formų, kuris užima reikšmingą vietą žmogaus fizinės, psichinės gerovės skatinimo srityje ir neretai klaidingai tapatinamas su terapinėmis veiklomis. Todėl svarbu apibrėžti meno sveikatai ir meno terapijos galimas sąsajas bei dalykinius jų skirtumus. Sąvokų, apibūdinančių meno praktikas, veikiančias visuomenės sveikatinimo srityse yra ištis daug, tačiau dar XX a. buvo apibrėžtas terminas *menas sveikatai* (*Arts for Health*)⁸⁷, kuris menininkams siūlo „kūryboje pasitelkti sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų kontekstus ir į meninę praktiką įtraukti įvairias šiuose kontekstuose dalyvaujančias visuomenės grupes, atspindėti socialinius reiškinius ir kelti aktualius visuomenei klausimus – liga, socialinė nelygybė, diskriminacija ir kt.“⁸⁸ Menas sveikatai, kaip socialinio meno forma, veikia skirtingomis kryptimis ir būdais bei trina tarpsritines ribas. Todėl atsiranda vietos diskusijoms apie sveikatos priežiūros sričių, šiuo atveju - dailės terapijos ir meno sveikatai, skirtumus bei panašumus. Dailės terapijos ir meno sveikatai tikslai gali būti giminingi ar net sutapti – sveikatinimas ir socialinių komunikacinių ryšių stiprinimas. Tačiau ar menas, perimdamas nemeninės veiklos prielaidas ir siekdamas tų prielaidų diktuojamų tikslų, gali susitapatinti su ta veikla? Tai hibridiškumo dviprasmybė, kuri lydi meno terapijos ir terapinį poveikį turinčio meno pastangą šiuolaikinėje kultūroje. Menas gali tapti sveikatinimo veikla ir išoriškai ši veikla gali būti „nemeniška“. Tačiau kas išlaiko ją meno ribose?

Visų pirma, menas sveikatai – tai apibrėžto laiko bei formos kūrybinis procesas, kuris akcentuoja procesualumą ir kurio tikslai kurti individo bei visuomenės gerovę, puoselėti sveikatą, ugdyti kūrybiškumą bei socialinę integraciją. Antra, meno sveikatai kūrėjai (organizatoriai) yra menininkai, kurių kūrybinė veikla ir jos rezultatai gali būti sutelkti į skirtingus tikslus: vieni nukreipti į pramogą, kuri suteikia malonius išgyvenimus publikai (koncertas, paroda), kiti gali siekti aktyvaus dalyvavimo tikslų (įvairios meninės praktikos). Žinoma, meno sveikatai, kuris siekia dalyvių įsitraukimo, kūrinio estetinė forma neturi aiškos apibrėžties, skirtingais atvejais yra pasiekiamas vis kitas rezultatas (jis, beje, nėra būtinas), ir tai kelia diskusijas ar menas sveikatai išlieka meno ribose. Vis dėlto, pasikeitus šiuolaikinio meno raiškos formoms, meno kūrinys vis dažniau praranda įprasto estetinio suvokimo ribas ir kūrybinis procesas ar bendra kūrėjo ir dalyvio

⁸⁷ *Menas žmogaus gerovei*. Roma Survilienė (sud.), Vilnius: VšĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012, p.7

⁸⁸ *Ibid.*, p. 17

erdvė yra meninės veiklos rezultatas. XX a. pabaigoje atsivėrė plačios galimybės meninei kūrybai, meninis veiksmas iškeltas kaip prigimtinis žmogaus poreikis bendrauti, dalyvauti, keisti, daryti įtaką jį supančiai aplinkai. Tapo įprasta sveikatinimo įstaigose, bendruomeninėse organizacijose, socialinėse įstaigose į siūlomas veiklas, pramogas įtraukti meno ir kultūros renginius, projektus ir pan. Tokia meno sklaida padėjo geriau suprasti meno ir sveikatinimo sąsajas bei saviraiškos poreikį, naudą ir net būtinybę. Jau nuo XIX a. pabaigos menas tapo reikšminga gydymo, reabilitacijos, socializacijos įstaigų užimtumo ar reabilitacijos veikla. XX amžiaus pabaigoje skirtingų meno sričių pavieniai menininkai, jų grupės ir organizacijos pradėjo rengti įvairius projektus, užsiėmimus gydymo įstaigose. „Kalbant apie dailės ir terapinių praktikų suartėjimą, maždaug tuo pačiu metu, kai XX a. 6–7 deš. amerikiečių psichoterapeutė, dailės terapijos pradininkė Margaret Naumburg formavo laisvos ekspresijos technikos gaires ir psicho(pato)loginei abstrakcijai suteikė kitokių nei modernizmo epochoje sociokultūrinius kodus, Europoje iškilo daug „neoautomatizmą“, „neo-pasąmoninius“ aspektus eksploatuojančių tapybos krypčių – Art informel (Jean Fautier, Wols, Hans Hartung, Henri Michaux, Manolo Millares, Antoni Tapies, Pierre Soulages, Georges Mathieu, Alberto Burri ir kt.), Cobra grupė (Asger Jorn, Corneille, Pierre Alechinsky ir Karel Appel), kurie paradoksaliai siekė „tiesiogiai“ gestiškai išreikšti „pasąmonės fantazijas“ ir kartu kryo į kairiojo anarchizmo pusę, JAV suklestėjo abstraktusis ekspresionizmas (Archille Gorky, Hans Hofmann, Robert Motherwell, Mark Rothko, Adolph Gottlieb, Franz Kline, Willem de Kooning, Mark Tobey ir kt.), kaip abstraktus siurrealizmo tęsinys, sujungtas su dvasinėmis praktikomis ir naujomis ideologizuotos (institucionalizuotos) komercijos technikomis.“⁸⁹ Meninė veikla tapo aktuali, kaip vidinės ekspresijos išraiška, kartu tai naikino aiškią ribą iki šiol skyrusią profesionalią dailę nuo mėgėjų kūrybos bei iškėlė kūrybą kaip psichologinių barjerų įveikimo galimybę. Susidomėjimas kultūrinėmis ištakomis, aktyviomis, alternatyviomis kūrybinėmis formomis skatino dailininkus tyrinėti skirtingas socialines aplinkas, problemas bei išeiti už įprasto meninio lauko ribų. Nykstant sienoms tarp „sveiko“ ir „patologiško“ meno, juos atskirti – praktiškai neįmanoma. Daugybė XX a. 8–9-to dešimtmečio parodų ir projektų parodė, kad ir dailininkas, ir negalią turintis žmogus savo kūryba siekia rasti optimalias dialogo formas su savimi, jį supančia aplinka, o meninės išraiškos formos nutolsta nuo tradiciškai suvokiamo estetinio meno kūrinio vaizdo ir praplečia jo suvokimo ribas. Dailės terapeutė A. Brazauskaitė teigia, kad „šiuos procesus visuomenėje įprasmina humanistinės psichologijos teorija, kuri pabrėžia visapusiškai funkcionuojančio, kūrybingo, savojo „aš“ įprasminimo siekiančio žmogaus idealą, plačiai taikant muzikos, dailės, dramos kūrybą, kaip viena kitą papildančias asmens saviraiškos galimybes.“⁹⁰ Menininkai, įsijungdami į meno sveikatai veiklas ir dirbdami su skirtingomis socialinės atskirties grupėmis, ligoniais, atrado naujas kūrybinio

⁸⁹ Šapoka Kęstutis. *Tradicinių estetinių kodų mutacijos šiuolaikinėje (psicho)terapinėse praktikose* // Logos / 72, Vilnius, 2012, p. 187

⁹⁰ Brazauskaitė Audronė, Dikčiūtė Snieguolė. *Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai – socialiniai performansai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2015, p. 17

proceso prasmės, tuo pačiu daugeliui menininkų psichinių ligonių kūryba tapo kaip stimulas jų pačių kūrybai. Pasak filosofo A. Andrijausko, „menas pagal dabartinę sampratą tarsi išieškojo savo šimtmečiais gyvavusią mimetinę funkciją, tikrovės reiškinius mėgdžiojančio dirbinio vietą užima simuliakras, verbalizuotas konceptas, meno kūrinio idėja, išreikšta glaustu formalizuotu pavidalu. Todėl tradicinį meno kūrinį pakeitęs artefaktas, vaizdo renginiai, instaliacijos, objekto, performanso ar virtualiosios tikrovės pavidalu traktuojamas tik kaip antraeilis savo svarba priedėlis koncepcijos svarbai pagrįsti. Todėl išskirtinis dėmesys skiriamas ne pačiam artefaktui, o jo sukūrimo idėjos formavimosi, meno kūrinio funkcionavimo idėjoms“.⁹¹ Šiuolaikinio meno formos, akcentuojančios kūrybinį procesą, kaip veiklos rezultatą ir tikslą, sudaro sąlygas skleisti įvairioms socialinėms praktikoms - kurios į kūrybinį procesą įtraukia įvairias bendruomenes, pažeidžiamas socialines grupes, specialių poreikių turinčius žmones, skirtingų sričių specialistus, kurie neturi specialaus meninio pasiruošimo - bei skatina šių dalyvių pozityvaus elgesio, emocijų ar aplinkos pasikeitimą.

5. Clive Parkinson *Demensija ir menas*. Senelių globos namai. Anglija, 2015

Menas sveikatai dažnai tapatinamas su meno terapija, kurių veiklos sferos persipina ir dengia viena kitą. Visgi šių terminų painioti nereikėtų ir nors panašumo ir bendrystės esama, vis dėlto reiktų aiškiau įvardyti šių veiklos sričių skirtumus. Meno sveikatai tikslas – siekti dalyvių kūrybiškumo, aktyvaus dalyvavimo, skatinti asmens bei bendruomenių gerovę. Meno terapijos tikslas – pasitelkus menines priemones gerinti ir stiprinti sveikatą. „Meno sveikatai veikloje menininko ir dalyvių santykis grindžiamas bendravimu bei bendradarbiavimu. Meno terapija vykdoma vadovaujantis kliento (paslaugos vartotojo) ir terapeuto (paslaugos teikėjo) santykio principu. Meno sveikatai rezultatas – meninė vertybė, kurią svarbu pristatyti visuomenei. Meno terapijos proceso kūrybiniai rezultatai vertinami kaip asmens vidinio pasaulio atspindys ar dokumentas, jie kaupiami ir yra skirti asmens būsenos pokyčiams stebėti, o jų meninė vertė nėra aktualizuota.“⁹² Profesionalus menininkas ar dailės terapeutas bendroje veikloje su dalyviais siekia sklandaus, ilgalaikio bendravimo ir bendradarbiavimo. Tačiau skirtumas tas, kad dailės terapijoje komunikacija suvokiama kaip vidinės, uždaros sistemos, etinė būtinybė, tuo tarpu meno sveikatai komunikacija pereina į viešą erdvę: ir menininko, ir projektų dalyvių meninė veikla bei saviraiška

⁹¹ Andrijauskas Antanas. *Estetikos ir meno filosofijos probleminių laukų sąveika*. Vilnius: Kultūros filosofijos ir meno institutas, 2008, p. 37

⁹² *Menas žmogaus gerovei*. Roma Survilienė (sud.), Vilnius: VšĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012, p. 8

yra viešinama bei tampa dar viena bendravimo, integracijos galimybe. Meno sveikatai tyrėjai bei specialistai teigia, kad meno sveikatai, kaip ir meno terapijoje, nebūtini tikslinės grupės asmenų meniniai įgūdžiai, svarbiausia – dalyvauti procese, kuriuo siekiama tobulėti, ugdyti meninius gebėjimus ir pasiekti rezultatą, kuriame patiriamas atsipalaidavimas, saviraiškos teikiamas džiaugsmas, išgyvenami malonūs pojūčiai, susiduriama su naujais išbandymais. Tuo tarpu meno terapijoje svarbu stebėti ir analizuoti terapinį procesą, kurio tikslas – gydomo asmens savęs pažinimas ir savęs vertinimas.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad yra daug sėkmingų meno sveikatai projektų, tačiau suprasti meninio dalyvavimo naudą, remiantis vien tik ilgamete menininkų patirtimi, pakankamai sudėtinga, būtini reikšmingi moksliniai tyrimai, tačiau pastarųjų tyrimų nėra daug. Lietuvos kontekste galime paminėti menininkę, socialinių mokslų daktarę, dailės terapeutę Audronę Brazauskaitę (praeitame skyriuje pristačiau jos vykdomas viešas menines akcijas, dalyvaujant negalią turintiems asmenims). A. Brazauskaitė – dailės terapeuto profesijos pradininkė Lietuvoje (kvalifikacija suteikta Lietuvos dailės terapijos taikymo asociacijos), dailininkė, dailės mokytoja ekspertė, Viešosios įstaigos Menų terapijos centras steigėja ir vadovė, LSMU Reabilitacijos klinikos antros pakopos programos „Dailės terapija“ lektorė. Taip pat reikia paminėti Romą Survilienę, kuri organizuoja socialinius meno projektus, rengia kūrybinės dirbtuves, inicijuoja tyrimus, veikia kaip tarpininkas, siekdama kūrybinės partnerystės tarp menininkų ir sveikatos priežiūros bei socialinių paslaugų įstaigų. Jungtinėje Karalystėje aktyviai ir reikšmingai veikia bei atlieka mokslinius tyrimus menininkas, tyrėjas Clive Parkinson (atlieka meno poveikio visuomenės sveikatai tyrimus bei siekia menininkų tyrėjų integracijos į sveikatos sektorių). Šiandien vis dar negausiuose moksliniuose tyrimuose pabrėžiama, kad menas, jį papildant medicinos ir slaugos priemonėmis, gali pagerinti žmonių, kurie patiria psichinės ar fizinės sveikatos problemų, savijautą; dalyvaudami kūrybiniame procese žmonės gali sulaukti teigiamų pokyčių.

Menas sveikatai projektai labiausiai išplėtoti sveikatinimo įstaigose. Šių praktikų specialistai (Audronė Brazauskaitė, Simona Karpavičiūtė, Ieva Petkutė, Roma Survilienė, Viktorija Žilinskaitė–Vytienė) išskiria ten vykdomų projektų tikslus:

- „gerinti sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų vartotojų ir jų teikėjų psichosocialinę ir dvasinę gerovę;
- pasitelkti meną sveikatos priežiūros personalo kūrybiškumui ugdyti, empatijai ir bendravimui skatinti;
- puoselėti bendruomenės sveikatą ir gerovę;
- kurti ar gerinti sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų įstaigų personalui ir paslaugų vartotojui suteikiamą aplinką.“⁹³

⁹³ *Menas žmogaus gerovei*. Roma Survilienė (sud.), Vilnius: VšĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012, p. 10

Menas sveikatai nėra vienpusiškai apibrėžiamas ir dažniausiai naudojasi tais pačiais šiuolaikinio meno praktikų terminais. Specialistai (Roma Survilienė, Clive Parkinson, Philippe Bouteloup, Eve–Laure Gay)⁹⁴ meno sveikatai veiklas išskiria ir klasifikuoja pagal skirtingus veikimo principus:

- „Suvokimo menas (angl. *perceptive art*) - apima įprastus meno renginius (pvz., parodas, koncertus, kino peržiūras) ir vyksta įprastose meno renginių vietose (pvz., galerijose, koncertų salėse, kino teatruose) arba sudaromos sąlygos šią veiklą rengti sveikatos priežiūros ar socialinių paslaugų įstaigose.⁹⁵
- Dalyvaujамasis menas / dalyvaujamoji meninė veikla (angl. *participatory art*) - pagal įsitraukimo lygį gali būti įvairialypė, apibūdinama keliais santykiais: „minia – kūrybos šaltinis“, „kūryba bendradarbiaujant“ bei „publika kūrėja“⁹⁶:
 - „Minia – kūrybos šaltinis“ (angl. *crowd sourcing*) – kai publika raginama kurti meninį rezultatą, o šiam procesui vadovauja ir rezultato viziją turi profesionalus menininkas. Šiuo atveju menininkas susiduria su uždaviniu įtraukti į meno kūrinį publiką ar bendruomenės narius (jie gali būti ir profesionalūs menininkai).⁹⁷
 - „Kūryba bendradarbiaujant“ (angl. *co-creation*) – kai publika tiesiogiai dalyvauja profesionalaus menininko koordinuojamame meniniame procese. Kūryba bendradarbiaujant – tai dinamiška dalyvaujamosios meninės veiklos forma, kurioje scenos menas suteikia daugiau įsitraukimo galimybių nei vizualusis menas, kurio meninis turinys yra mažiau kintantis, statiškesnis.⁹⁸
 - „Publika – kūrėja“ (angl. *audience-as-artist*) – aukščiausias dalyvaujamojo meno lygmuo, kai meninei patirčiai vadovauja žiūrovai. Profesionalus menininkas gali nurodyti meninės veiklos gaires, tačiau rezultatas priklauso tik nuo jos dalyvio. Meninės veiklos rezultatas nebūtinai turi būti vertinamas estetiniais ar kokybės kriterijais, svarbiausia – pats kūrybinis procesas.⁹⁹

Remiantis šia klasifikacija, galima tiksliau kalbėti apie menininkų vykdomus meno sveikatai projektus, kurie persipina su jau aptartomis šiuolaikinio meno praktikomis (1.2 poskyris). Pastaruoju metu menas sveikatai apibūdinamas kaip įvairialypis kūrybinis procesas, kurio

⁹⁴ *Menas žmogaus gerovei*. Roma Survilienė (sud.), Vilnius: VšĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012, p.11

⁹⁵ Ibid., p. 11

⁹⁶ Ibid., p. 11

⁹⁷ Ibid., p. 11

⁹⁸ Ibid., p. 11

⁹⁹ Ibid., p. 11

lygiateisiais dalyviais yra ir profesionalus menininkas, ir asmenys, kurie įprastai nėra aktyvūs meninių veiklų dalyviai. Taigi bendra kūrybinė patirtis ir bendruomeniškumas yra šių meninių praktikų rezultatas. „Menininkams įsitraukus į kūrybinę veiklą kartu su bendruomene, kūrybinis procesas yra tiek pat svarbus kaip ir pats meninis rezultatas, kurio autorystė priklauso tiek menininkui, tiek bendruomenei.“¹⁰⁰ Todėl labai svarbu, kad įvykę projektai įvairiomis formomis (parodos, viešas pristatymas, leidiniai ir pan.) būtų pristatyti visuomenei, o visuomenės reakcija dažnai tampa inspiracija kitiems projektams.

Reikia atkreipti dėmesį, kad sveikatinimo, reabilitacijos, švietimo įstaigose, įvairiose bendruomenių institucijose veikiantys menininkai veikia sau svetimoje aplinkoje ir inspiruoja dialogą su visomis jo veikimo lauke esančiomis sritimis bei specialistais, taigi galimi ir būtini įvairiapusiai tarpšritiniai sąlyčio taškai. Vis dažniau skirtingų sričių specialistai imasi iniciatyvos į sveikatinimo, reabilitacijos, švietimo procesus įterpti meno bei meninės saviraiškos veiklas. Žinoma, reikia atrasti būdus, kaip šie skirtingų sričių specialistai galėtų efektyviai bendradarbiauti siekdami bendrų užsibrėžtų tikslų. Tarpšritinis dalyvavimas neretai iškelia „nesusikalbėjimo“ problemas, kurias įveikti gali būti pakankamai sunku, tai trikdo sklandžią projekto eigą. Natūralu, kad pasitaiko ir nepavykusių projektų, kurie palieka nuosėdų visų dalyvių atmintyje ir tampa sunkiai įveikiama riba kitiems projektams. Todėl labai svarbu, kad organizatoriai (menininkai ir įstaigų, organizacijų darbuotojai bei specialistai) prisiimtų asmeninę atsakomybę už vykdomą veiklą. Taip pat svarbu pabrėžti, kad aktyvinti tarpšritinį bendradarbiavimą ir sklaidą padeda tai, kad meno sveikatai projektai vis dažniau yra remiami ir finansuojami valstybinių fondų ir pan. Taigi menas sveikatai tapo ne tik individualiu, bet ir valstybiniu, instituciniu, bendruomeniniu interesu. Pasak Clive Parkinson, „kultūra, meniniai projektai įgavo prasmę tose vietose, kur anksčiau jos nebuvo ir naują prasmę – tradicinėse srityse. Tai padėjo geriau suprasti sveikatai palankias kultūros idėjas, veiklos metodus ir juos remti.“¹⁰¹ Šiandien jau įprasta, kad kūrybinių iniciatyvų rengiami projektai įgyvendinami įvairiose institucijose: ligoninėse, socialinės globos namuose, slaugos ligoninėse, mokyklose, kalėjimuose. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad menininkai tapo priklausomi nuo valstybinių institucijų finansavimo, todėl daugeliu atveju negavus rėmimo planuoti projektai praranda tęstinumo galimybes. Taigi kyla klausimas ar įmanoma ši meninė, kūrybinė veikla be valstybinių fondų dalyvavimo? Manau, kad ši finansinė priklausomybė atskleidžia ne tik pozityvius tokios socialinės meno praktikos bruožus, bet ir problemas, kurios ypatingai skaudžiai paliečia dalyvių puoselėjamus lūkesčius.

Apibendrinant meno sveikatai, kaip sociokultūrinio reiškinių aptartį, galiu teigti, kad XX a. - XXI a. šiuolaikinio meno formos, akcentuojančios kūrybos procesualumą ir funkcionalumą, atvėrė galimybes visuomenei dalyvauti ir įsitraukti į kūrybos procesą kaip lygiateisiams dalyviams

¹⁰⁰ *Menas žmogaus gerovei*. Roma Survilienė (sud.), Vilnius: VšĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012, p. 11

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 15-16

ir pajusti bei įgyti kūrybinės veiklos teikiamą pozityvią patirtį. Vis dėlto reikia pripažinti, kad kūrybinė raiška ne panacėja, o tik viena iš galimybių ir tai ne visada turi tik teigiamą poveikį. Pasitaiko ir nesėkmingų skirtingų sričių susikirtimo ir bendradarbiavimo atvejų. Taip pat reikia paminėti, kad pastaruoju metu menininkai neretai tampa socialinės politikos įrankiais, vykdančios politikos deklaruojamus ir finansuojamus tikslus bei siekius, tačiau neplanuojantys tęstinumo ateityje. Todėl menininkai, įsitraukdami, dalyvaudami įvairiose socialinėse meno praktikose, turi ne tik laikytis etikos ir gerbti institucijų veiklos būdus, bet ir siekti, kad jų veikla nebūtų tik trumpalaikis santykis, daug žadantis dialogas, bet nuoseklus ilgalaikėje perspektyvoje. Įvertinus socialinio meno praktikas, siekiančias visuomenės gerovės tikslų, galima trumpai apibrėžti, jog sėkmingai funkcionuojantis projektas savo veiklas orientuoja į tai, kad projekto metu sukurtų darbų išraiška ir jų kontekstas turėtų pozityvų ir tęstinį santykį su bendradarbiaujančia socialine grupe bei galimybę dalyvauti atviroje diskusijoje su visuomene.

2. MENO TAIKYMO PRIELAIDOS SVEIKATINIMO IR SOCIALINĖS GLOBOS ĮSTAIGOSE

2.1 MENAS KAIP UŽIMTUMAS IR SVEIKATINIMO PRIEMONĖ

Skyrius, skirtas apžvelgti meno taikymo galimybes sveikatinimo, terapijos, reabilitacijos aplinkoje. Aptarsiu menines veiklas ir jų tapačias taikymo formas, bet siekiančias skirtingų tikslų socialinės globos ir gydymo įstaigose. Noriu atkreipti dėmesį, kad daugelis meninių veiklų sveikatinimo įstaigose nėra terapinės strategijos ar metodo priemonė, bet savo specifinių, autonominių tikslų siekiantis sumanymas, nors galimybė, kad toks veiksmas turės terapinį poveikį, neatmetama. Tačiau menas minėtose įstaigose taip pat svarbus ir kaip gydymo metodas, taigi šiame kontekste meno forma yra nukreipta terapiniams tikslams. Meno įvairiapusė ir daugiaprasmė paskirtis sveikatinimo įstaigose parodo, kad šiuolaikinio meno ideologija ir samprata ne tik netelpa į tradicinį priešpriešos terapijai modelį, bet neretai taip supanašėja, kad juos siejančių panašumų yra daugiau nei skirtumų. Tradiciškai kūrybinė veikla, kaip užimtumas ir meno terapija skiriamos kaip dvi tų pačių meninių priemonių taikymo sritys: estetiškai pagrįsta meninė forma ir terapiškai orientuotas kūrybinės saviraiškos rezultatas. Meno kritikas G. H. Kester knygoje „Pasikalbėjimų kūriniai: bendruomenė ir bendravimas šiuolaikiniame mene“ kalba apie bendruomenines meno praktikas ir nors šios praktikos nėra orientuotos į terapines veiklas ir neturi tokių tikslų, vis dėlto G. H. Kester pastebi, kad menas kaip kolektyvinė meninė veikla turi psichologinį ir terapinį poveikį. Psichologai, psichoterapeutai kūrybinę veiklą traktuoja kaip vieną svarbiausių mūsų žmogiškosios esmės paieškos ir atskleidimo prielaidų. Daugelis XX a. psichoterapeutų teigė, kad bet kokia kūrybinė veikla turi terapinį poveikį, o kūrybinis procesas atveria plačias saviraiškos galimybes ir padeda išreikšti savo išgyvenimus meninės metaforos, simbolio, vaizdinių forma. Kūrybinių veiklų metu sukurta saugi atmosfera padeda įveikti psichinėmis ligomis sergančių, protinės negalios žmonių gynybą ir įveikti izoliacijos

mechanizmus. Taigi menas sveikatinimo įstaigų pacientams, klientams svarbi ir kaip saviraiškos būdas, ir kaip galimybė sekti kliento ligos eigą.

Skyriaus poskyryje aptarsiu menines veiklas, kurios yra svarbios, kaip sveikatinimo įstaigų klientų užimtumas ir terapija. Dažniausiai meno taikymo strategija socialinės globos įstaigose, psichiatrinėse ligoninėse orientuota į įvairias terapines praktikas – tai gali būti meno priemonių panaudojimas paciento užimtumui, saviraiškai ar vykdant dailės terapiją, dalyvaujant meno terapijos, užimtumo, socialinio darbo specialistui. Pacientams, klientams, kurie remiasi specialisto nurodymais, nereikalinga ankstesnė kūrybinė patirtis ar meniniai sugebėjimai. Ir meno terapijos, ir meninio užimtumo tikslas yra padėti klientui stiprinti skirtingų veiklų, darbinių, veiksmo motyvaciją, atitrūkti nuo ligoninės ar įstaigos įprastos rutinos ir, žinoma, pagal galimybes, keistis bei suvokti savo emocines būsenas. Neretai socialinės globos įstaigose, ligoninėse šie užsiėmimai vykdomi tarpdalykiniu principu - tam tikru momentu į procesą gali įsitraukti kitų sričių specialistai. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad šių įstaigų lankstumas į terapines veiklas psichiatrinėje ligoninėje bei socialinės globos namuose leidžia įsilieti menininkui ar kitos svetimos medicinai ir reabilitacijai srities specialistui / savanoriui ir būti ne tik stebėtoju, tyrėju, bet tapti aktyviu proceso dalyviu bei įvairių veiklų organizatoriumi.

Kadangi turiu asmeninės darbinės ir savanoriavimo patirties minėtose įstaigose, plačiau pakalbėsiu apie meninio užimtumo strategijas, tikslus ir funkcijas. Tapyba, piešimas ir kitos meninės veiklos socialinės globos įstaigų, psichiatrinių ligoninių klientams svarbūs kaip kūrybinė raiška, procesas, užimtumas. Dailės terapijos aplinkoje veikiantis profesionalus menininkas dažnai yra kaip užimtumo organizatorius. Būdamas šioje aplinkoje, menininkas kūrybinių veiklų pagrindines funkcijas nukreipia į klientų, pacientų įvairiapusį sveikatinimą - atsipalaidavimo, fizinio ir emocinio aktyvumo bei buvimo kartu galimybes. Šių užsiėmimų pagrindinis tikslas sutelkti dėmesį į kiekvieno žmogaus individualius poreikius, nuotaikas ir kūrybinių veiklų metu skatinti žmogaus saviraišką, savęs ir aplinkos pažinimą kuriant. Emociškai saugioje aplinkoje niekuo nerizikuojant galima būti savimi ir neslėpti „kitoniškumo“. Kūrybinis procesas įgalina kiekvieną dalyvį atsipalaiduoti ir išlaisvinti savo vaizduotę. Žinoma, nėra vieningo atsakymo kaip kūrybinė veikla, kuri skirta klientų užimtumui, jų saviraiškai, veikia ir kokią daro įtaką psichinės sveikatos procesams. Vis dėlto įvairios kūrybinių veiklų metodikos plačiai paplitusios šiuolaikinėje psichiatrijoje, psichoterapijoje, įvairiose sveikatinimo ir socializacijos įstaigose; jos suteikia pozityvios emocinės patirties - komunikacijos, saviraiškos, bendravimo ir bendrabūvio formų išsiskleidimo. Šios veiklos yra orientuotos ne į planuojamą kūrybinio proceso rezultatą, bet į patį veiksmo procesualumą, jo situatyvius bei spontaniškus momentus.

Psichiatrinėse ligoninėse, socialinės globos namuose psichologinių bei psichofizinių problemų kankinamam žmogui kartais sunku realiai matyti save ir kitus, pajusti savo galimybes, išreikšti savo norus, užmegzti artimus santykius su kitais. Tai sukelia žmogaus konfliktą su

aplinkiniais, gimdo slegiantį izoliacijos, susvetimėjimo jausmą. Įveikti šias problemas padeda saviraiška, kūrybinė veikla. Dėmesys kiekvieno žmogaus individualiems poreikiams, nuotaikoms, taip pat kūrybinės užduotys bei naudojamų medžiagų pasirinkimas lemia grupinių bei individualių užsiėmimų sėkmę. Tik tuomet pasireiškia kūrybinės veiklos šerdis – savęs ir aplinkos pažinimas kuriant, užmezgamas specialių poreikių turinčio žmogaus ir menininko ryšys. Paprastai kūrybinės veiklos esmė dailės terapijos aplinkoje yra kalbėjimas su klientu, pasitikėjimu grįstas abipusis ryšys. Pasak menotyrininko A. Piličiausko,¹⁰² tai daro įtaką bendradarbiavimo, veikimo kartu sėkmingai eigai. Psichiatrinėse ligoninėse, socialinės globos namuose kūrybinė veikla ypač palankiai veikia žmogaus dvasines ir fizinės galias, tai – aktyvumo ir geros nuotaikos šaltinis. Meninė jausmų kalba gali padėti įveikti bendravimo ir saviraiškos barjerus, todėl patartina klientus mokyti naujų saviraiškos technikų, kad jie galėtų išreikšti save kūrybingai. Bendradarbiavimas, mokymasis partneriškumo įgūdžių, inovacijų paieška, jų pritaikymo galimybės yra esminės profesionalios dailės veiklos kryptys dailės terapijos aplinkoje, padedant įgyti pažintinius, socialinius – emocinius įgūdžius pagal kiekvieno kliento gebėjimus ir poreikius.

Remdamasi savo patirtimi, noriu atkreipti dėmesį, kad žmonių su specialiaisiais poreikiais meninės veiklos paremtos individualizuotu specialisto požiūriu ir metodika. Negalią turinčio žmogaus savijauta sveikatinimo įstaigoje nemaža dalimi priklauso nuo to, kiek jo užimtumo veikla atitinka realius jo poreikius bei gebėjimus. Be individualizuotos veiklos, jos pritaikymo prie realių šių žmonių poreikių ir galimybių visavertė kūrybinė veikla nebus įmanoma. Todėl labai svarbu pažinti specialiųjų poreikių asmenį, sužinoti jo galimybes, pomėgius, įpročius. Žmogaus pažinimas yra atskaitos taškas veiklos kryptčiai numatyti. Rengiant kūrybinės veiklos programą patartina atsižvelgti į žmogaus „stipriąsias“ savybes bei suplanuoti kaip stiprinti „silpnąsias“. Mokslininkai, tyrinėję specialių poreikių žmonių meninio užimtumo strategijas, išskiria tris pagrindines pažinimo sritis:¹⁰³

- Asmenybė
- Veiklos ypatumai.
- Galimybių įvertinimas.

Atsižvelgiant į individualias žmogaus galimybes, reikia numatyti tikslus, kurių bus siekiama įgyvendinant kūrybinės veiklos tikslus. Tai įvardyti labai svarbu, nes jie rodo pagrindinę kryptį, kuria menininkas, užimtumo organizatorius turi eiti. Planuojant specialiųjų poreikių žmonių kūrybinę veiklą, svarbu numatyti, kas ir kaip bus daroma, siekiant didinti kliento galimybes dalyvauti ir vystytis. Kokį metodą ir darbo būdą, kokių priemonių visumą reikėtų pasirinkti?

¹⁰² Piličiauskas Albertas. *Neįgaliųjų meninis ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai*, Vilnius: Kronta, 2005

¹⁰³ Kišonienė Rita, Dudzinskienė Renata. *Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, ugdymo turinio individualizavimas*. Vilnius, 2007

http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Knyga_apie_individualizav.pdf

Metodai parenkami atsižvelgiant į tikslus, kuriuos menininkas ar užimtumo organizatorius numatė, bei įvertinant klientą.

Individualizuota, - bet bendravimą ir bendradarbiavimą akcentuojanti kūrybinė veikla psichiatrinėse ligoninėse, socialinės globos namuose - meninė veikla yra neatsiejamas specialiųjų poreikių turinčių žmonių lavinimo, užimtumo veiksnys, keliantis žmogaus savivertę, gerinantis bendravimo įgūdžius, stiprinantis kliento emocinę būklę.¹⁰⁴ Individualizuota, pritaikyta meninė veikla suteikia specialiųjų poreikių turintiems žmonėms plačias galimybes ne tik sėkmingai socializacijai, bet ir daugeliui kitų jų poreikių tenkinimui: skatina kūrybiškumą, ugdo meninius ir bendradarbiavimo gebėjimus, skatina bendravimą, stiprina asmeninius ryšius. Taigi tinkamai, profesionaliai parengtu, ilgalaikių tikslų siekiančiu meniniu veiklos projektu galima pasiekti, jog meninė veikla taptų negalią turinčių žmonių bei besigydančių asmenų gyvenimą keičiančiu veiksmu. Asmenys, dalyvaujantys kolektyvinėje meninėje veikloje, sustiprina ir lavina asmenines savybes, kurios vėliau padeda įveikti atskirties, bendravimo barjerus, o puoselėjama saviraiška tampa socializacijos priemone.

Sveikatinimo įstaigose labai svarbu skatinti ir lavinti negalią bei specialių poreikių turinčių asmenų saviraišką. Pirmiausia, saviraiškoje išryškėja glaudus ir svarbus – tiek meninei kūrybai, tiek apskritai individo elgsenai – kalbinio ir nekalbinio mąstymo ryšys. Kai kalba turi defektą, yra nepakankamai išsivysčiusi arba ja kaip įprastine komunikacijos priemone dėl tam tikrų priežasčių nesinaudojama, geriausiai ją gali atstoti meninė veikla, t.y. vizualinė kalba. Žmogus, turintis verbalinės kalbos sutrikimų, dailės priemonių dėka įgauna kompensuojančią komunikacijos priemonę. Būtent ši meninės raiškos specifika, būdas „prakalbinti“ yra išnaudojama dailės terapijoje. Ši psichoterapijos metodika suteikia galimybę žmogui kūrybiškai „sveikti“, t.y. išreikšti savo norus, jausmus, konfliktus ir problemas. Terapeuto vaidmuo šioje situacijoje yra padėti ir palengvinti pacientui suvokti bei savarankiškai spręsti iškilusias problemas. Nežiūrint to, kad meno terapija daugelio psichoterapeutų taikoma bei pripažįstamas jos efektingumas pacientų, klientų savijautai vis dar išlieka nemalonių mitų ir nesusipratimų apie jos tikslus bei taikomus metodus. Kaip jau minėjau (1.3 poskyris) terminas „meno terapija“ vis dar nepagrįstai yra primetamas gan plačiam terapijos aplinkoje taikomų meno užsiėmimų spektrui, tapatinama su meninio užimtumo veiklomis, meno sveikatai projektais ir pan. Dažnai meno terapija yra vertinama vien tik kaip sugebėjimai ar technika, t. y. meninio užimtumo sfera, saviraiška, o ne kaip ypatingas terapinis metodas. Greičiausiai taip yra todėl, kad įvairių profesinių grupių nariai meno ar atvaizdo kūrimą naudojo pramoginėms, diagnostinėms ar terapinėms reikmėms. Iki šiol ši painaiva ir veiklų netikslus įvardijimas yra dažnas reiškinys sveikatinimo įstaigose Lietuvoje. Kadangi kiekvienas meno terapeutas išreiškia vis kitokį, individualų požiūrį į tai kas yra meno terapija, naujas terapijos specialistas gali atsidurti akligatvyje, nesuprassdamas kas ką ir kaip turėtų daryti. Ir kaip bebūtų

¹⁰⁴ Piličiauskas Albertas. *Neįgaliųjų meninis ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai*. Vilnius: Kronta, 2005, p.239

gaila, dėl to gali kilti ginčai tarp įvairių meno terapijos disciplinų ir tai gali iššaukti neigiamą potencialių meno terapijos pacientų reakciją.

Taigi pabandyčiau trumpai apibrėžti dailės priemonių taikymą kaip terapijos metodą. Visu pirma, meno terapija yra susijusi su psichoterapiniu tikslu arba noru paveikti sutrikusią žmogaus psichiką. Dailė psichoterapijos seanso metu yra būdas išsakyti sumišusius, ne iki galo suprantamus jausmus, siekiant suteikti jiems aiškumo ir tvarkos. Dailės terapijos esmę sudaro veiklos, kurios metu kas nors vizualizuojama, gydomasis poveikis. Pasak Didžiosios Britanijos psichoterapeutės T. Daley, „dailės terapijos procesas grindžiamas prielaida, kad esmingiausios žmogaus mintys ir emocijos, kylančios iš pasąmonės, išreiškiamos veikiau vaizdais, o ne žodžiais.“¹⁰⁵ Dailės terapija jungia dailę ir psichoterapiją - idealiu atveju jos sustiprina viena kitą ir padaro veiksmingesnėmis. Dailės terapija remiasi pasirinktais psichologijos ir psichoterapijos modeliais. Šį pasirinkimą lemia teorija (psichoanalitinė, raidos (development), humanistinė, geštalt, adaptacinė, pažintinė (kognityvinė), elgesio (behavioral)), kuria remiasi dailės terapeutas bei tai su kokia pacientų grupe jis dirba. Kūrybinis procesas tampa terapiniu, kai terapijoje taikomi metodai, naudojant menines priemones, padeda atskleisti ligonio, kliento išgyvenimus, vidinius konfliktus, pozityvaus keitimosi galimybes. T. Dalley teigia, kad „užsiėmimų rezultatas yra tiesiogiai susijęs su tikslu ir kruopščiu planavimu. Iš dalies jį lemia pirmoji dailės terapijos pakopa. Terapiniu požiūriu nepaprastai svarbi pirmoji akimirka, kai dailės terapeutui paaiškinus, žmogus pradeda lieti dažus ant popieriaus“¹⁰⁶. Dailės terapijos užsiėmimai vyksta įvairiai, tačiau dažniausiai jie yra suskirstyti į dvi dalis. Pirmoji - kūrybinis darbas, kurio metu klientai kuria ir gilina save. Antrasis etapas – diskusijos, kurių metu bandoma suprasti, kaip atliktas darbas atspindi kliento savijautą ir kaip kūrybinis procesas yra susijęs su individualia žmogaus situacija. Jau minėjau, kad pats dailės terapeutas pasirenka savo darbo metodus bei veiklos formą, todėl kai kurie specialistai dirba leisdami klientui pačiam pasirinkti temą, skatinant jį reikštis laisvai, nesivaržyti. Specialistai tai įvardija kaip „laisvųjų asociacijų“ būdą. Bet kuri darbo metodą pasirinkęs terapeutas, paprastai iš pat pradžių paaiškina veiklos tikslą ir kaip, naudojantis turimomis medžiagomis, jį galima pasiekti. Kreipti veiklą galima sutelkiant dėmesį į konkrečią temą, kuri galėtų būti pravarti norint susidoroti su tam tikrais konfliktiškais dalykais. Temos, kurios gali būti asmeniškios ir kankinančios arba palyginti paviršutinės ir linksmos, dažniausiai pasirenkamos turint užsibrėžtus tikslus.

Dailės terapijos užsiėmimuose žmonės dalyvauja ne tam, kad taptų įgudusiais dailininkais ar sukurtų „gerą“ darbą, bet norėdami išreikšti save ir specialisto padedami susigaudyti savo emocinių išgyvenimų sumaištyje. Todėl dailės terapijos specialistams dažniausiai įdomi ne estetinė darbų plotmė, o terapinis jų poveikis. Taigi dailės terapija reikalinga tam, kad asmuo galiausiai imtųsi

¹⁰⁵ Dalley Tessa. *Dailė kaip terapija. Dailės taikymo gydymui įvadas*. Vilnius: Apostrofa, 2005, p. 12

¹⁰⁶ Dalley Tessa. *Images of Therapy: New developments in theory and practise*. London: Tavistock Publications, 1987, p. 27 - 39

kokios nors meninės veiklos ir sukurtų produktą, kurio grafinė išraiška perspėtų apie kliento savijautą, emocinius pergyvenimus, jį kamuojančias problemas.

Kaip terapijos įrankis, konkrečiam žmogui būdinga meno forma yra diskusijų, analizės ir savęs vertinimo ašis, o kadangi ji yra konkreti, tai tampa tos veiklos dokumentu, kurio negalima paneigti, ištrinti arba užmiršti. Be to, ji išlieka laikui bėgant ir dėl to žymi praeitį, leidžia palyginti ją ir dabartį. Todėl terapeutai dažnai prašo paciento, kliento peržiūrėti ir palyginti sukurtus terapijos metu darbus. Šios darbų peržiūros gali padėti asmeniui įvertinti savo savijautos kaitą. Tokiu būdu pacientas tarsi įgyja savo ligos eigos užrašus ir turi galimybę sekti jos vystymąsi. Daugeliu atveju patariama, kad terapeutas būtų tik stebėtojas, nes kiekvieno darbo interpretacija reikalauja nuodugnaus kliento ligos bei jo gyvenimo pažinimo. Psichoterapeutams patariama palaukti ir neskubėti interpretuoti darbų jei nėra nuoširdaus ir atviro ryšio iš abiejų pusių, tai yra viena sėkmingo terapinio darbo sąlygų. Pasak T. Daley, tik todėl, kad terapeutas nėra mokytojas ar kritikas kliento piešinys dailės terapijos metu tampa fantazijos, atvirų emocijų išraiška.¹⁰⁷

Nors ligoninėje ar kitoje sveikatinimo įstaigoje sukurti dailės darbai formaliai yra ligoninės nuosavybė, tačiau psichoterapiniu požiūriu jie yra juos sukūrusio asmens nuosavybė. Kiekvienas turi teisę nuspręsti ar juos išsaugoti, ar sunaikinti. Juk gali būti, kad žinojimas, jog vėliau juos bus galima sunaikinti, kaip tik įkvėpė drąsos juos tapyti ir atsiskleisti. Galimybė sunaikinti kūrybinio proceso metu sukurtą kūrinį yra ypatingai svarbu, nes darbo sunaikinimas ir pasirinktas būdas tai padaryti, veikiant dailės terapijoje, yra teigiamas dalykas. Šis veiksmas kiekvieną asmenį įgalina bent jau fantazijoje atlikti nepriimtinus arba draudžiamus veiksmus ir leidžia pripažinti „išstumiamas“ savo asmenybės ypatybes ir su tuo susitaikyti. Kaip ir meninio užimtumo metu, dailės terapija įgalina žmogų atsiverti ir jis gali būti toks, koks tuo metu yra: galbūt, kvailas, juokingas, kitaip tariant, tiesiog, atpalaidavęs savo vaizduotę. Beveik viskas, kas sukurta dailės terapijos metu, yra traktuojama kaip metafora. Asmuo gali piešti tai, kaip jaučiasi dabar, koks norėtų būti ir pan. Kūrybinė veikla dailės terapijoje, kaip ir meninio užimtumo veikloje, tai dar viena galimybė per meninę veiklą skatinti specialių poreikių turinčio asmens bendravimą, tačiau terapijoje tai svarbi paciento pažinimo priemonė, kuri signalizuoja apie kankinačias problemas. Tai yra galimybė žmogui kūrybiškai išreikšti savo jausmus, konfliktus ir problemas ir tai tapatu meninio užimtumo veikloms, tačiau dailė, panaudojama kaip psichoterapijos metodika specialistams, tarnauja kaip dar viena diagnostikos priemonė. Menininko, kaip užimtumo organizatoriaus, vaidmuo šioje situacijoje yra padėti ir palengvinti pacientui savarankiškai ir be įtampos spręsti kūrybines problemas, tuo tarpu dailės terapeutas sutelkia dėmesį kaip dailės priemonė gali padėti spręsti psichologines problemas. Tačiau šių skirtingų tikslų siekiančių metodikų kuriamas ryšys tarp kliento bei menininko, ir tarp kliento - dailės terapeuto yra vienas iš faktorių, lemiančių sveikimo ar geresnės savijautos eigą. Pasak JAV psichologės M. Naumberg

¹⁰⁷ Dalley Tessa. *Dailė kaip terapija. Dailės taikymo gydymui įvadas*. Vilnius: Apostrofa, 2004, p. 58

meno terapijos modelis remiasi „pasąmonės išlaisvinimu, naudojant spontaniškumą ir ekspresiją. Tai artimai susiję su psichoanalitine laisvų asociacijų teorija. Gydymas priklauso nuo terapeuto ir kliento ryšio stiprumo, ir nuo pastangų išklausti paties asmens pasakojimus apie jo sukurtų simbolių prasmę. Meno terapijos metu kūrybiniai darbai - tai bendravimo būdas tarp kliento ir terapeuto, jie naudojami simbolių kalba.“¹⁰⁸ Galima sakyti, kad ir dailės terapijos, ir meninio užimtumo metodikos atveria užslėptų problemų duris ir suteikia tokias sveikatinimo galimybes, kurios nepasiekiamos kitu būdu. Daugelis XX a. psichoterapeutų teigė, kad bet kokia meninė veikla turi terapinį poveikį, o dailės kalba įgalina spontaniškai išreikšti save ir savo išgyvenimus meninės metaforos, vaizdinių forma. Dailės praktikų bei dailės terapijos metu sukurta saugi atmosfera, padeda įveikti specialių poreikių bei negalią turinčio asmens gynybą ir pakoreguoti pasipriešinimo mechanizmus. Pagrindinis menininko uždavinys - skatinti meninę veiklą, suteikti technines galimybes bei emocinį palaikymą, o dailės terapeutas, skatindamas kūrybinę veiklą, suteikia įrankį žmogui pažinti save ir išspręsti savo sveikatos problemas.

Aptarus meno veikimo principus sveikatinimo aplinkoje, galiu teigti, kad kūryba padeda įveikti psichologinės gynybos užtvaras bei kliūtis ir leidžia laisvai, spontaniškai išreikšti jausmus. Kuriant, konfliktas dar kartą išgyvenamas, sprendžiamas ir integruojamas. Kitaip sakant, tai reiškia, kad vidiniai išgyvenimai, jausmai racionalizuojami, pateikiami suprantama forma ir užmezgamas dialogas su pačiu savimi. Manau, kad meninis veiksmas kiekvienam žmogui yra svarbus, kaip savęs ieškojimo, individualių patirčių įprasminimo priemonė, kur vaizdinių ir simbolių pagalba atskleidžiami giluminiai, dažnai iki tol sąmoningai nesuvokti jausmai ir mintys. Menininkų, kaip užimtumo organizatorių, inicijuojamos kūrybinės veiklos, skirtos klientų užimtumui išryškina šių veiklų aktualumą, idėjos reikšmingumą bei jų naudingumą visiems dalyviams. Būtina paminėti, kad visi kūrybinių veiklų dalyviai turi būti pasirengę priimti grupės narių skirtybes ir stengtis spręsti kilusias bendravimo bei bendradarbiavimo problemas. Tiek meninėse veiklose, tiek terapijoje žmonės dalyvauja nesiekdami meninių rezultatų, yra svarbiau išreikšti save, spręsti savo emocinių išgyvenimų konfliktus. Todėl tiek dailės terapijos specialistams, tiek menininkams dažniausiai įdomi ne estetinė darbų plotmė, o terapinis, emocinis proceso poveikis. Dailė specialios globos namuose, gydymo įstaigose užima reikšmingą vietą. Meninė veikla suteikia kokybiškesnę priežiūrą sveikatinimo įstaigų klientams. Pasak mokslininko ir pedagogo Philippe'o Mérieux: „menas turi savybę vesti prie universalių dalykų, pagelbėdamas kiekvienam atrasti, kas jam artimiausia. Jis suvienija žmones, kartu išsaugodamas jų asmeniškumą <...>. Menas taip įtraukia mus į žmonių būrį, kad atskirtis išnyksta. <...>. Suteikia progą išdrįsti kalbėti ir susitikti su žmonėmis.“¹⁰⁹

¹⁰⁸ Dalley Tessa. *Dailė kaip terapija. Dailės taikymo gydymui įvadas*. Vilnius: Apostrofa, 2004, p. 1 - 4

¹⁰⁹ *Menas žmogaus gerovei*. Roma Survilienė (sud.), Vilnius: VšĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012, p. 35

2.2 SOCIALINIO MENO PRAKTIKOS DAILĖS TERAPIJOS TAIKYMO APLINKOJE

Šiame poskyryje aptarsiu kas ir kodėl lėmė socialinio meno praktikų įsiterpimą į terapines aplinkas sveikatinimo įstaigose ir kaip jos veikia jau ten įsitvirtinusių meno praktikų fone. Kas paskatino menininkus kurti / veikti jiems tradiciškai svetimoje aplinkoje? Visų pirma, kaip jau minėjau ankstesniuose skyriuose (1.1, 1.2 poskyriai), XX a. antroje pusėje demokratinėse visuomenėse menas tapo reikšminga pilietine, socialine praktika, kurią teigiamai vertino visuomenė, o piliečiai aktyviai domėjosi ir įsitraukė, todėl ji gerokai lenkė įprastas, tradicines raiškos dailės praktikas. Socialinė meno praktika veikia įvairiuose sektoriuose: sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų, švietimo sektoriuje, laisvės atėmimo ir bausmės atlikimo įstaigose. Viena socialinio meno poveikio sričių yra meno poveikis žmogaus ir visuomenės sveikatai. Šį poveikį tyrinėja daugybė mokslinių tyrimų, atliekami įvairūs stebėjimai ir eksperimentai. Pirmame skyriuje minėjau, kad meninė veikla nuo seno sėkmingai naudojama psichologijoje, siekiant asmenybės pažinimo, sėkmingesnio gydymo ir ugdymo. Tarpdalykinis bendradarbiavimas, abipusis dalijimasis žiniomis, patirtimi sukuria prielaidas keisti ir formuoti požiūrį į psichikos sveikatą, kaip visapusę dvasinę, socialinę ir fizinę gerovę. „Tarpsritiniai ir tarpinstituciniai socialinio meno projektai atliepia ne tik jų dalyvių, bet ir juos įgyvendinančių asmenų bei organizacijų poreikius, suteikia asmeninio augimo galimybę, leidžia geriau ir išsamiau pažinti aplinką, praplečia pasaulėžiūrą“.¹¹⁰ Taigi socialinio meno praktikos sveikatinimo įstaigose, įsiterpusios į dailės terapijos aplinką, papildė ir praplėtė įprastas bei tradicines menines veiklas, kurios veikia kaip meninis užimtumas, saviraiška ir koncentruojasi į kliento bei specialisto bendravimą ir bendradarbiavimą. Tuo tarpu socialinio meno praktika pasirinktai pacientų, klientų grupei organizuoja ilgalaikį, tačiau aiškiai apibrėžtos struktūros ir turinio meninį veiksmą, kuris savo tikslus orientuoja ne tik į meninę raišką ir dalyvių tarpusavio ryšius, bet tuo pačiu siekia esamų socialinių problemų išviešinimo bei pozityvių pokyčių.

Vienas iš socialinės meno praktikos tikslų – ugdyti kūrybiškumą, puoselėti individų ir bendruomenių gerovę. Socialinėje meno praktikoje menininko ir dalyvių santykis paremtas lygiateisiu bendradarbiavimu. Socialiniuose meno projektuose, kaip ir meno terapijoje bei meninio

¹¹⁰ *Menas žmogaus gerovei*. Roma Survilienė (sud.), Vilnius: VŠĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012, p. 106

užimtumo veikloje nebūtinai meniniai įgūdžiai - svarbiausia dalyvauti, kurioje dalyviai užmezga naujus ryšius, įgyja naujos kūrybinės patirties. Pasak specialistų, „socialinės meno praktikos vieta yra įvairi (uždara arba atvira), ji gali kisti, o meno terapijos vieta visada ta pati ir nekeičiama (pvz., kabinetas). Kuriant meno projektus, siekiančius socialinių tikslų, vienas svarbiausių uždavinių yra parodyti, kaip meno veikla, kūryba ir meno reiškiniai padeda žmogui integruotis į visuomenę, tapti sveikesniam bei jaustis saugesniam.“¹¹¹ Taigi visapusė asmens ir visuomenės sveikata yra pagrindinis tokių meno praktikų tikslas, kurios meno priemonėmis daro įtaką ir keičia individo ir socialinių grupių reikmes ir interesus, jų tarpusavio ryšius bei emocinius išgyvenimus.

Šiandien jau įprasta, kad meno erdvėje daug dėmesio skiriama politinėms, socialinėms, edukacinėms problemoms, pvz., vieša visuomenės priežiūra, socialinė globa, socialiai pažeidžiamų grupių užimtumo ir integracijos problemos. Taigi profesionali meninė veikla persikelia į tiesiogiai menui svetimas teritorijas. Šiame kontekste reikia paminėti Umberto Eco kūrinį „Atviras kūrinys“.¹¹² Šiandien jau įprastas, tvirtai įsišaknijęs U. Eco tvirtinimas, jog kiekvienas meno kūrinys yra potencialiai „atviras“ duoda neapibrėžiamą skaičių galimų interpretacijų bei sukuria „komunikacinių situacijų“¹¹³ panaudojimo įvairias galimybes. Iš dalies „atviro kūrinio“ koncepcija yra paremtos socialinio meno praktikų strategijos, kurios nukreiptos į naują menininkų ir publikos santykių etapą, naują estetinio suvokimo techniką ir sukuria naują meninio produkto statusą šiuolaikinėje visuomenėje. Tai atverčia naują sociologijos, pedagogikos, psichologijos puslapį, taip pat ir naują meno posūkio link socializacijos ir demokratiškumo. Trumpai tariant, socialinės meno praktikos sukuria naują santykį tarp meno kūrinio apmąstymo ir jo panaudojimo, kuriamos naujos bendravimo situacijos, kurios iškelia naujas praktines problemas.

Meninė kūryba, kuri kyla iš socialinės iniciatyvos ir veikia terapinėje aplinkoje suvokiama, kaip bendro kūrinio galimybė, bendro kūrybinio lauko, socialinių problemų sprendimo priemonė, galinti paskatinti įvairius pokyčius pasirinktos socialinės grupės ar visuomenės gyvenime. Taigi socialinio meno praktika tampa svarbi ne tik kaip menininko idėjų, poreikių ar tyrimų realizavimui būtina priemonė, bet ir socialinės grupės pažinimo, tarpusavio ryšių, komunikacijos, integracijos įtvirtinimui. Tai ilgalaikiai procesai, turintys nuolatinės kaitos bei tęstinumo požymių. Menininkai, veikdami terapinėje aplinkoje, nėra tik proceso skatintojai bei „aktyvistai“, jie - lygiaverčiai proceso dalyviai, stebintys ir analizuojantys meninio veiksmo pokyčius bei rezultatus.

Socialinio meno praktikos metu svarbi įgyjama abipusė socialinė patirtis – žmonių bendrumo jausmas, bendradarbiavimo kultūra, tolerancija kitoms socialinėms grupėms. Todėl integruota neįgalių ir įgalių asmenų veikla suartina labiau, nei kasdienis bendravimas. Pvz.: Turkijos menininkų kolektyvas Oda Projesi, kurio darbų sąrašas yra ir socialinės globos namų bendruomenės projektas drauge su jų kaimynais Stambule. Menininkai teigė, jog juos domina

¹¹¹ *Menas žmogaus gerovei*. Roma Survilienė (sud.), Vilnius: VšĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012, p. 9

¹¹² Eco Umberto. *Atviras kūrinys*. Vilnius: Tyto Alba, 2004

¹¹³ Ibid.

„dinamiški ir išliekantys santykiai“, kūrybinis bendradarbiavimas, o ne meninė estetika. Menininkai akcentuoja kūrybinį procesą, kuris apjungia ir sulygina skirtingas žmonių patirtis ir sukuria pozityvius ryšius. Menininkų kolektyvas Oda Projesi nekalba ir neakcentuoja kūrybos, kaip galimai turinčią terapinį poveikį, tačiau jų projektai yra skirti neįgaliesiems, todėl vertinant šių žmonių gyvenimo problemas, galima numanyti, kad bet kokia meninė veikla šiems asmenims gali turėti terapinę vertę.

6. Oda Projesi: *Piknikas*, Galata Istanbul, Birželis, 2004

Šiame kontekste reikia paminėti ir menininkę Eglę Gandą Bogdaniene, ji rengia socialinius meno projektus ir į meninį veiksmą įtraukia negalią turinčius asmenis ir Vilniaus dailės akademijos studentus (Antavilių pensionatas, Vilkpėdės ligoninė, Eksperimentinės ir klinikinės medicinos departamento Gerontologijos ir reabilitacijos centras). Paminėtina ir tapytojo, video menininko Andriaus Kviliūno socialinio meno projektas - paroda „Tylioji istorija“. 2013 m. spalio mėnesį Panevėžio miesto dailės galerija pristatė Andriaus Kviliūno instaliaciją „Tylioji istorija“.

7. Andrius Kviliūnas. *Tylioji istorija*. Šv. Juozapo socialinės globos namai. Panevėžys, 2013

Iš Panevėžio kilęs ir tuo metu ten gyvenęs instaliacijos autorius darbą kūrė bendradarbiaudamas su Panevėžio šv. Juozapo socialinės globos namais – kelis mėnesius lankydamasis šioje įstaigoje, menininkas susipažino su įstaigos veikla ir šių namų gyventojais, filmavo jų pasakojimus, fotografavo erdves, interjerą. Parodoje buvo rodomi senelių globos namų gyventojų pasakojimai. Kiekvienas pasakojimas įrašomas be cenzūravimo ar montažo ir rodomas atskirai. Šią pasakojimų galeriją papildė plačiaformačių monochrominių Panevėžio Šv. Juozapo globos namų, kuriuose ir gyvena pasakotojai, nuotraukų serija, kurioje – globos namų erdvės, bei objektai – globos namuose gyvenusių žmonių daiktai. „Žmonių, gyvenimo saulėlydyje atsidūrusių

slaugos namuose, leitmotyvas yra gana slidus – sunku neperžengti tam tikros etinės ribos, nenuslysti į pasaldintą apsimestinę „atjautą“. A. Kviliūnas vis dėlto tos ribos neperžengia.¹¹⁴ – pabrėžia meno kritikas K. Šapoka. Instaliacijos vientisumas, plastikos ir turinio vienovė, subtiliai ir kartu ypatingai stipriai sutelkia žiūrovo žvilgsnį ties svarbiais būties klausimais, laikinumo ir trapumo nuojauta. A. Kviliūno bendradarbiavimo kūrinys / instaliacija galerijoje yra kupinas neapsimestino nuoširdumo, nes meninis veiksmas ir baigtinis kūrinys, mano nuomone, jau buvo atliktas bendradarbiaujant kūrybos procese su senelių globos namų gyventojais, siekiant ne stebėti, bet įsitraukti, dalyvauti ir patirti. Vis dėlto autorius neapsiriboja vien bendru kūrybiniu procesu ir socialinės praktikos procesą „įvelka“ į „estetinį poveikį“ turinčią meninę formą. Tačiau „meno“, mėgavimosi savo „rafinuotu estetiniu skoniu“ čia nėra,¹¹⁵ – pažymi K. Šapoka. Taigi, manau, A. Kviliūno bendradarbiavimo kūrinys / instaliacija „Tylioji istorija“ yra procesas, talpinatis savyje ir kolektyvinės kūrybos principus, kurie patvirtina procesą, kaip kūrinio rezultatą, aktyviai veikiantį visus proceso dalyvius, o socialinė praktika vertinama, kaip „estetinį poveikį“ turintis kūrinys, kuris tiesiogiai neturi įtakos kūrinio kūrybinio proceso bendraautoriams (senelių globos namų gyventojams), bet orientuoja savo poveikį į žiūrovą, jo patirtį ir emocinius išgyvenimus.

Dailės terapijos aplinkoje, dėl bendros kūrybinės sąveikos, vyksta reikšmingi asmens ir grupės pokyčiai, skatinantys socialinę interakciją bei santykių kaitą. Menininkas, kurdamas ir inicijuodamas socialinio meno praktikas, sudaro tinkamas sąlygas asmens saviraiškai bei grupei realizuoti savo kultūrinius / socialinius / psichologinius poreikius. Dirbant bendrai, sėkmingiau formuojasi refleksyvūs gebėjimai, padedantys adekvačiau suvokti save bei savo vietą pasaulyje. Daugelių autorių nuomone, socialinio meno praktikų, meninio užimtumo bei dailės terapijos metu, grupinis veiksmas yra svarbus dėl bendros išgyventos patirties, kuri gali paskatinti efektyvesnę komunikaciją už grupės ribų, bendraujant socialinėje aplinkoje. Socialinio meno praktikos yra nukreiptos į grupinius užsiėmimus ir pagrįstos bendra menine veikla ir grupės bendravimu. Aiškus veiklų tikslas suaktyvina grupinius procesus, padeda formuoti teigiamą patirtį. Taip socialinės meno praktikos dailės terapijos aplinkoje palengvina dalyvių socializaciją.

Taip pat noriu atkreipti dėmesį, kad socialinio meno praktikų strategijos, kurios dalyvauja žmogaus sveikatos, jo gerovės užtikrinimo procesuose, orientuojasi ne tik į sergančių, negalią turinčių asmenų sveikatą, jų užimtumą - svarbi ir visuomenės kolektyvinė neverbalinė komunikacija. Ir nors terapinė aplinka šiame darbe įvardijama kaip konkreti vieta, vis dėlto svarbu pažymėti, kad terapinė aplinka gali keisti savo lokaciją, siekiant platesnio masto įtakos ir sklaidos. Kaip jau minėjau, daugeliu atveju menininkų inicijuojami projektai yra vykdomi uždaroje sveikatinimo įstaigoje, todėl tokie projektai yra reikšmingi ir paveikūs dažniausiai projekto

¹¹⁴ Kviliūnas Andrius. *Tylioji zona*. Panevėžys, Vilnius, 2013
<http://www.menasgerovei.lt/menas-381mogaus-gerovei.html>

¹¹⁵ Ibid.

dalyviams. Svarbu į kolektyvinį kūrybinį darbo procesą įtraukti, pagal galimybes, daugiau žmonių, tad ypatingai reikšmingi projektai, vykdomi viešose erdvėse. Tokio pobūdžio projektus organizavo ir kūrė menininkė bei dailės terapeutė Audronė Brazauskaitė kartu su kompozitore S. Dikčiūte. Menininkės 2004 – 2013 metais inicijavo, koordinavo ir sukūrė devynis menininius socialinius perfomansus. Vizualiniai-garsiniai perfomansai, dalyvaujant neįgaliesiems kartu su menininkais, buvo rodomi viešose Vilniaus erdvėse. Projektai buvo kuriami šiuolaikinio meno formomis, grindžiami menų terapijos metodais. „Manome, kad modernaus meno formos – tinkamiausias būdas dirbti su specialiųjų poreikių asmenimis, nes šios formos veikia betarpiškai ir kviečia žiūrovą diskutuoti. Specialiųjų poreikių asmuo modernaus meno kontekste yra pilnavertis kūrėjas, kur jo unikalumas ir originalumas laikomas vertybe. Veiksmo dalyviai tampa ir jaučiasi pilnaverčiais veiksmo kūrėjais“.¹¹⁶ Menininkės savo renginiuose / interakcijose akcentuoja neverbalinių dialogų užmezgimą bei aktyvų poveikį ir dalyviui, ir žiūrovui. Skirtingų meno medijų (veiksmo tapybos, garso, judesio) kolektyvinė neverbalinė komunikacija pozityviai veikia menininko ir žiūrovo / dalyvio santykį. Taip atsiranda svarbus dalyvavimo, socialinėms praktikoms būtina „tarpasmeninių santykių visuma, kurios pagrindas yra kūrybinio impulso ir estetinio suvokimo sąlytis“¹¹⁷ - svarbus dėmuo žmogaus ir bendruomenės fizinei, psichinei, socialinei sveikatai ir gerovei stiprinti.

8. A. Brazauskaitė, S. Dikčiūtė. *Grožio ontologija*. Sostinės dienos, Vilnius, 2011

Psichoterapeutė, dailės terapeutė Frances Kaplan knygoje „Art Therapy and Social Action“ analizuoja skirtingus meno, kūrybinės veiklos praktinio taikymo pavyzdžius dailės terapijos aplinkoje. Terapeutė akcentuoja dailės pritaikymo koncepciją, išryškinant jos socialinę ir dvasinę pusę.¹¹⁸ Autorė samprotauja, kad, galbūt, menas negali išgelbėti pasaulio šiais laikais, tačiau, kombinuojant kūrybą su terapija, tai gali atlikti reikšmingą vaidmenį gelbėjant / padedant

¹¹⁶ Brazauskaitė Audronė, Dikčiūtė Snieguolė. *Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai – socialiniai performansai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2015, p. 22

¹¹⁷ Michalovskaja Jolanta. *Šiuolaikinio meno ribos ir užribiai. Ar marinuotas ryklis yra meno kūrinys?* // Aplinkeliai, 2012

<http://aplinkeliai.lt/musu-tekstai/kulturos-ivykiu-kritika/siuolaikinio-meno-ribos-ir-uzribiai-ar-marinuotas-ryklis-yra-meno-kuriny/>

¹¹⁸ Kaplan Francis. *Art Therapy and Social Action*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2007, p. 13

visuomenės piliečiams.¹¹⁹ Tokios kūrybinės veiklos / praktikos, siekiančios suburti žmones dalytis patirtimi ir išgyvenimais, aktyvina dalyvauti socialiniame ir kultūriniame lauke. Tai skatina asmenis tapti aktyvios kūrybingos visuomenės dalimi, daugiau pilietiškais ir iniciatyviais. Pasitelkiant dailę, galima suburti grupes, vienyti pavienius asmenis, skatinti kūrybiškumą ir kūrybinį bendradarbiavimą bei patirčių dalinimąsi, taip formuojant palankias sąlygas socialinei kaitai /transformacijai vykti. Dirbdamas su skirtingomis socialinėmis visuomenės grupėmis, socialinio meno praktikų menininkas turi galimybę įsiliesti į grupės kultūrą, pažinti jos tarpusavio santykius. Menininkas, kaip grupės „aktyvistas“, kuria kartu su pasirinkta bendruomene, atstovauja ir pristato bendruomenės „kultūrą“, „tikrąjį veidą“ šiuolaikinei visuomenei. Taigi šiame kontekste menininkas atlieka svarbų vaidmenį, tarpininkaudamas tiek tarp asmens, tiek tarp grupės, skatindamas „prabilti“, drauge ir dalyvaudamas nuolatinėje kūrybinėje / komunikacinėje veikloje. Šiame kontekste dailė yra saugus, prisitaikantis socialinis įrankis. Būdamas aktyvus visuomenės dalyvis, menininkas tampa tarpininku tarp grupės ir visuomenės. Kurdamas kartu su atskiromis socialinėmis grupėmis, menininkas prisideda prie sociokultūrinės visuomenės procesų skatinimo bei kūrimo.

Šiame darbe daug kalbėjau ir ypatingai akcentavau, kad tiek meninis užimtumas, tiek dailės terapija, taip pat ir socialinė meno praktika dailės terapijos aplinkoje daug dėmesio teikia procesui, dinamiškiems ir išliekamiesiems socialiniams santykiams, asmenų įtraukimo ir dalyvavimo idėjoms. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad socialinės meno praktikos siekia tam tikro socialinio meno vertingumo ir poveikio, kuris atsiranda tik tuomet, kai meninės kūrybos (meninio socialinio projekto) turinys įgyja tam tikrą konkretų, žmogui, visuomenei ar bendruomenei aktualų tikslą, veiklos formą ir meninę išraišką. Šių veiklų socialinis objektas gali būti socialiai aktyvios sąveikos tarp skirtingų socialinių grupių ir tarpdalykinės komandos, t. y. menininko (-ų), socialinių darbuotojų, kitų profesijų atstovų, bendradarbiavimas, turintis įtakos tam tikriems socialiniams reiškiniams ir siekiant pozityvių šių reiškinių kaitos. Svarbu atkreipti dėmesį, kad kūryba pati savaime nėra nei komunikacinė, nei auklėjamoji ar kitą tiesioginę įtaką socialiniam gerbūviui daranti priemonė. Tačiau menininkas, veikdamas socialinio meno veikimo principais, kūrybos tikslus nukreipia į žmogaus emocinę saviraišką ir bendrystę, siekia pasidalyti savo patirtimi bei jausmais su kitu asmeniu. Socialinių meno veiklų principai siejasi su integracijos bei sveikatinimo tikslais. Ši praktika – sociokultūrinė veikla, naudojanti meną žmogaus ir bendruomenės fizinei, psichinei, socialinei sveikatai ir gerovei stiprinti. N. Bourriaud siūlo į šiuolaikinį meną pažvelgti kaip į „žmogiškųjų ryšių ir jų socialinio konteksto“¹²⁰ tyrimų lauką, kaip į socialinių problemų, estetinio sprendimo priemonę, galinčią paskatinti įvairius pokyčius visuomenės gyvenime. Remiantis moksliniais socialinių meno praktikų rezultatais¹²¹, akivaizdu, kad socialinės meno

¹¹⁹ Kaplan Francis. *Art Therapy and Social Action*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2007, p. 13

¹²⁰ Bourriaud Nicolas. *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses Du Reel, 2002, p. 18

¹²¹ Michelkevičė Lina. *Dalyvavimo estetika: analitinių ir kritinių prieigų paieškos* // Acta Academia e Artium Vilnensis / 5, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009

praktikos apjungia pedagogikos, psichologijos, terapijos, sveikatos priežiūros, socialinės apsaugos sritis, kurios dengia ir papildo viena kitą ir, bent išoriškai, pasiekia tapačius rezultatus - skatina dalyvių bendravimą, iniciatyvumą, savitarną, socialinę svarbą ir padeda lengviau įjungti socialinių meno praktikų dalyvius į visuomeninį gyvenimą. Saviraiškos išsiliejimas į vienaip ar kitaip išbaigtą meninę formą nėra socialinių praktikų tikslas - tai priemonė skatinanti pažinimo, bendravimo ir socialinės integracijos įgūdžius. Svarbiausia, dalyvauti kūrybos procese, sukurti saugumo ir pasitikėjimo atmosferą, padėti įveikti išbandymų baimę, atverti galimybę meninės saviraiškos formomis išsakyti tai, ko paprastai neįmanoma išsakyti kitomis komunikacijos priemonėmis, pavyzdžiui, verbalinėmis. Taigi socialinė praktika, pasitiekdama dailės priemonės, suteikia pozityvios patirties precedentą, kurio labai trūksta nuo socialinės atskirties ir ligos naštos kenčiantiems žmonėms: auginama jų savivertė, jie skatinami toliau plėtoti savo bendravimo įgūdžius, tikėti savimi pasitinkant naujus išbandymus.

Apibendrinant skyrių, galima sakyti, kad meno samprata darosi vis liberalesnė ir pačios įvairiausios jos formos veikia sau svetimose teritorijose. Atsivėrė galimybės kritiškai analizuoti meną, ne kaip išskirtinį ir pakylėtą, bet naikinant jo „ypatingumo“, „elitiškumo“ statusą. Šiandien vis dažniau kalbame apie tai, kad svarbiau, kad menas „aktyvina“, „įtraukia“, „bendradarbiauja“ ir pan. Iš esmės tai yra komunikacinė, dialogo idėja paremta menų samprata, kas ypatingai svarbu menininkams, veikiantiems dailės terapijos aplinkoje. Reikia pastebėti, kad liberalus požiūris ir nykstančios meno ribos atvėrė kelius skirtingiems socialinių meno praktikų organizatorių požiūriams, kompetencijoms ir jų tikslams. Dažnai menininkai ir organizuojančios veiklas įstaigos tradicines meninio užimtumo veiklas įvelka į populiarėjančios socialinės meno praktikos rūbą. Ši savokų painiava lemia dalyvių kritiką ir pasipriešinimą.

Šapoka Kęstutis. *Tradicinės etikos sampratos transformacijos dailės terapijos ir psichoterapijos diskursuose* // Logos 53 / Vilnius, 2007

Bishop Claire. *Artificial hells. Participatory art and the politics of spectatorship*. London / New York: Verso, 2012

Kester Grant. *Conversation pieces. Community + Communication in modern art*. Los Angeles: University of California, 2004

3. SOCIALINIO MENO PROJEKTAI IR SVEIKATINIMO STRATEGIJOS

3.1 NUO ESTETINĖS FORMOS Į SOCIALINIŲ RYŠIŲ SKATINIMĄ

Šiame skyriuje aptarsiu individualios kūrybinės veiklos poslinkį link socialinio meno praktikų, kurių ideologija nukreipta į socialinių ryšių kūrimą, politinius, socialinius, ekonominius pokyčius, o menininko manifestacija įvardijama kaip meninė forma, tam tikra estetiinė kategorija. Žvelgiant chronologiškai į XX a. profesionalios kūrybos lauką, galima pastebėti, kad menininkai, norėdami perteikti menines idėjas, neretai renkasi mėgėjų, neprofesionaliai kūrybai būdingas išraiškos priemones. XX a. atsiranda menininkų, kurie kraują, sadomazochizmą, kančią pasirenka kaip pagrindinę meninės išraiškos priemonę. Kartais menininkai žaloja patys save, eksponuoja parodose negyvus gyvūnus. Dažnai kraujas – žmonių ar gyvūnų, tikras ar dirbtinis – liejasi tiesiogine to žodžio prasme. Kaip paaiškinti tokį reiškinį?

Pats menininkas, tiksliau, jo kūnas, tapo socialiniu turiniu ir forma vienu metu. Patologijos, perversyvumo, absurdo ir kiti elementai profesionalioje dailėje anaipol ne dažnai reiškia autoriaus psichinės būsenės anomaliją. Šiuolaikinio meno praktika, besinaudojanti skirtinga negalią turinčių žmonių kūrybos stilistika, gali būti siejama ne tiek su individualia, kiek platesnio masto patologija: anomaliniais reiškiniais politikos, socialinės rūpybos, ekologijos ir kt. srityse, tiksliau - su bandymu paryškinti tam tikrų sričių patologiškumą, kaip negatyvų santykį į socialines problemas. Šio laikotarpio sukrečiančiu pavyzdžiu galėtų būti Vienos judėjimo mestas iššūkis: H. Nitchas, O. Muchlas viešai žalojasi, netgi žudosi. Susidūrę akis į akį su šimtmečio žiaurumu, jie deda ant svarstyklių tai, ką turi brangiausia: savo kūną ir gyvenimą. Daugelis mano, jog tai ne menas, o kraštutinė perversija, susijusi su sadomazochizmu ar kitomis patologijos formomis. Kad ir kaip ten būtų, šie menininkai vis dėlto atvėrė naujus kelius į socialinio meno formas. Nuo tada paveikslu tapo kūnas, dažais – kraujas, teptuku – gestas. Žmogaus kūno panaudojimas meno srityje leido

sukurti stulbinančius ir sukrečiančius kūrinius, kurie stipriai sujaudina publiką ir primeta jai save. Performansas, hepeningas, kūno apnuoginimas tapo autentiška individualios kūrybinės kalbos raiška, kuri siejasi su pirminėmis meno funkcijomis: svarbu ne vaizduoti kokią nors realybę, o į ją prasiskverbti, taip atskleidžiant joje slypinčią tiesą. Svarbu sugriauti konvencijas, slepiančias vidinius mūsų gyvenimo mechanizmus. Menininkai (H. Nitschas, M. Abramovič, B. Franko) maištauja prieš tvanką, „sulaižytą“, aiškų mūsų visuomenės ir pasaulio suvokimą. Jie per visuomeninį bei politinį maištą mums prieš akis iškelia baisų veidrodį, kuriame atsispindi kur kas esmingesnė tikrovė. Ekspresyvi, spontaniška forma, sumaištis, bandymas protestuoti, ginčytis, apmaudas, pyktis – gerai atpažįstami dabarties gyvenimo veiksniai, darantys įtaką šiuolaikinės industrinės visuomenės menininkui. Menininkai, naudodami aštrią performatyvaus meninio dialogo formą, iškelia pozityvius ar probleminius sociakultūrinės aplinkos reiškinius. Beprasmiškai tampa tikslai pateikti vieną ir neginčijamą meno kūrinio apibrėžimą. Nyksta riba tarp to, kas meniška ir to, kas nemeniška. Menas įgauna ankščiau nematytus ir net neįsivaizduotus pavidalus, keičiasi ir mūsų santykis su meno kūriniais.

Sociologijos tyrėja K. Niziołek atkreipia dėmesį, kad socializacijos procesams meno praktikose (ypatingai Rytų Europoje) darė įtaką kolektyvinių, bendruomeninių, pilietinių akcijų pasaulyje pagausėjimas.¹²² Taigi esant naujoms sąlygoms, dailės praktikos įgyjo naujas išraiškos ir sklaidos galimybes. Menas, kaip kolektyvinė pilietinė, socialinė akcija, iškėlė sau naujus iššūkius – mažumų bei socialiai pažeidžiamų visuomenės grupių įsitraukimą, viešosios erdvės plėtojimą ir pan. Politiniai, socialiniai, ekonominiai, kultūriniai pokyčiai lėmė dailės praktikų socialinio aktyvumo „repertuarą“. „Įvairios kultūrinės demokratijos pastangos, filosofiskai įdiegtos idėjose apie bendrą dalyvavimą, pakeitė viziją apie tai, kam skirtas menas ir kas gali jį kurti. Pristatyti nauji, nebūtinai įsitvirtinę ar profesionalūs vietos kūrėjai, be to, iš naujo apibrėžtos meno visuomenėje funkcijos.“¹²³ Dabar ne tik menas suvokiamas konceptualiai ar tematiškai yra susijęs su platesne visuomene (t.y. nesuvaržytas elitiškumo, profesionalumo kategorijomis), bet taip pat – o tai turbūt dar svarbiau – bendra kūryba, bendradarbiavimas kyla iš pačių bendruomenių, organizacijų, įstaigų bei aktyvių piliečių iniciatyvos. Taigi „socialinės“ idėjos tapo labai populiarios menininkų, meninių organizacijų žodyne ir „paklausios“ meninės išraiškos būdo priemonėmis. Todėl meninė veikla, menas naudojamas specifiskai, t. y. kaip priemonė, metodas ar šaltinis, siekiant tam tikro socialinio tikslo, pvz.: socialinės integracijos, sveikatinimo būdo, žmogaus teisių, bendradarbiavimo bendruomenėje ir t. t. Sociologė K. Niziołek būtent tokias dailės praktikas įvardija „socialiniu menu“. Pasak tyrėjos, „būdvardis "socialinis" siūlo atitikmenį socialinei veiklai ir socialinėms organizacijoms (kadangi socialinis menas vyksta tame pačiame visuomenės sektoriuje); kita vertus, tai pabrėžia socialinio ir viešo meno, bendruomenės meno, aktyvistų meno

¹²² Niziołek Katarzyna. *Art and Civil Society: From Protest to Cooperation*. Białystok :The University of Białystok, 2010, p. 25

¹²³ Ibid., 27

ir kitų panašių reiškinių, su kuriais tai neturėtų būti painiojama, skirtingumą“. K. Niziolek siūlo pažvelgti į socialinį meną kaip į penkių svarbių elementų kombinaciją.¹²⁴

1. Veiklos tikslas arba rezultatas (socialinis pokytis arba nauda visuomenei);
2. Veiklos adresatai (plačios socialinės grupės ar kategorijos);
3. Adresatų įsitraukimo į veiklą būdas (jokių dalyvavimo ar priėmimo barjerų);
4. Vieta, kurioje vykdoma veikla (visuomeninė, institucinė aplinka);
5. Iš apačios į viršų nukreipta veiklos kokybė (spontaniškumas, saviorganizacija, jautrumas/greitas reagavimas, ir t.t.).

Pastaraisiais dešimtmečiais atlikti meno poveikio žmogui, jo gyvenimo gerovei tyrimai parodė, kad įsitraukimas į menines veiklas, daro įtaką žmonių savivertei, pasitikėjimo savimi didėjimui, o tai susiję su žmogaus socializacija ir jo visuomeniniu gyvenimu.

Menininkų idėja įsitraukti į įvairias socialines meno praktikas nėra labai nauja: prisiminkime hapeningus, Fluxus judėjimą, J. Beuys'o pareiškimą, kad „kiekvienas yra menininkas“ ir, žinoma, jau minėtą dailės terapiją. XX a. septintas dešimtmetis pažymėtas menininkų aktyvistų judėjimais, kai menas tapo neasiejama manifestacijų, protestų dalimi. Menas ir socialinė politika susipynė kaip niekada anksčiau. „Fluxus judėjimas, minimalizmas, popart'as, konceptualizmas, performance'o, hapenning'o menas, J. Beuys'o „Socialinė plastika“ – tapo ne tik unikaliomis meno istorijoje formos išraiškomis, bet ir savitu socialiniu, politiniu veiksmu“.¹²⁵ J. Beuys'o deklaracija, kad "kiekvienas yra menininkas" iliustruoja naują šiuolaikinio meno sampratos kaitą šiuolaikinėje visuomenėje. Meno praktikoje įsitvirtino menininko ir jo auditorijos santykių pozicija, kaip meno praktikos rezultatas – kartu kurta erdvė, kurioje kūrėjai /dalyviai yra vienodai svarbūs.

Meno, kūrybinio proceso slinktis link bendruomeninio, visuomeninio aktyvizmo gali būti susijusi su šiuolaikinio žmogaus gyvenimo kokybės pokyčiais. Akivaizdu, kad „lėto“ bendravimo kultūrą išstumia spartėjančio gyvenimo tempas bei virtualaus pasaulio įtraukiančios galimybės. Žmonių poreikis bendrauti, kartu veikti yra prigimtinis poreikis ir šiuolaikinės meno praktikos aktyvina šį poreikį bei sukuria naujus bendravimo būdus. N. Bourriaud, kalbėdamas apie meno socializacijos eigą, atkreipia dėmesį į meno sociologijos prigimtį: „šis vystymasis kyla iš pasaulinės miestų kultūros gimimo ir miestiško modelio pratęsimo į visą kultūrinį reiškinį. Urbanizacijos sklaida, pradėjusi kilti Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, sudarė sąlygas išskirtiniam socialinių mainų padidėjimui, taip pat ir geresniam individualiam mobilumui (dėka geležinkelio ir kelių tinklo vystymosi, telekomunikacijos ir laipsniško izoliuotų vietų atsivėrimo, kuris ėjo koja kojon su atviresne mąstysena). Tai lėmė gyvenamos vietos miestiškame pasaulyje ankštumą, mums taipogi teko liudyti baldų bei objektų mažėjimą, kas palengvino jų vartojimą: ilgą laiką meno

¹²⁴ Niziolek Katarzyna. *Art and Civil Society: From Protest to Cooperation*. Białystok :The University of Białystok, 2010, p. 34

¹²⁵ Citvarienė Daiva. *Menas, politika ir naujoji paradigma* // Dailė / 1, Vilnius, 2004

kūriniai atrodė kaip lordiškos prabangos prekės šiame miesto kontekste (tiek meno kūrinų, tiek apartamentų, kuriuose jie buvo eksponuojami, išmatavimai buvo skirti signalizuoti atskirtį tarp jų savininkų bei prastuomenės, bet tai, kaip rutuliojosi jų funkcijos ir pateikimas, atskleidžia meninės patirties augančią urbanizaciją. Tai, kas griūna prieš mūsų akis, paprasčiausiai yra pseudoaristokratiška meno kūrinų eksponavimo koncepcija, kuri siejasi su teritorijos įgijimu. Kitaip sakant, mes nebegalime elgtis su šiuolaikiniais kūriniais, kaip su erdve, kurią turime pereiti (mums buvo rodomos kolekcijos taip pat, kaip kad rodomi puikūs namai). Miestas leidžia ir apibendrina artumo patirtį: tai visuomenės būsenos apčiuopiamas simbolis ir istorinis karkasas, arba „susidūrimo būsenos.“¹²⁶ Meno dėmesio centre atsiduria žmogus kaip socialinė būtybė, priklausoma nuo įvairių jo tapatybę lemiančių aplinkybių. Viena svarbiausių socialinio meno temų laikoma aktyvaus bendruomeninio dalyvavimo tema, kaip viena iš visuomeninės veiklos formų, turinčių socialinę ir politinę vertę.

Šiuolaikinės meno praktikos naudoja meną žmogaus ir bendruomenės fizinei, psichinei, socialinei sveikatai ir gerovei stiprinti. Tačiau kyla klausimas, kuo tokie projektai skiriasi nuo socialinio darbo? Meno kritikas G. H. Kester tai aiškina, kaip menininko specifinių kompetencijų panaudojimą bei atitinkamo meno lauko idėjų ir strategijų pasirinkimą. Tai, anot L. Dovydaitytės, gebėjimas „kritiškai ir kūrybiškai mąstyti, peržengiant skirtingų sričių ribas, taip pat padėti įgyvendinti unikalios diskursyvos sąveikos formas. Tarp specifinių meno sričiai gebėjimų taip pat reikėtų priskirti konkretumą, lokalumą, partikuliarumą, vaizduotės panaudojimą, kūrybingumo „įdarbinimą“, atsivėrimą nežinomai ir kt.“¹²⁷ Meno kritikas ir kuratorius N. Bourriaud siūlo į šiuolaikinį meną pažvelgti kaip į „žmogiškųjų ryšių ir jų socialinio konteksto“¹²⁸ tyrimų lauką, kaip politinio/pilietinio pasipriešinimo, į socialinių problemų, estetinio sprendimo priemonę, galinčią paskatinti įvairius pokyčius visuomenės gyvenime. Menininkas socialinėje praktikoje iškelia pozityvius ar probleminius sociakultūrinės aplinkos reiškinius ir projekcinės veiklos metu kūrybinio veikimo principu siekia šių reiškinių dominavimo ar teigiamų socialinio projekto rezultatų.

C. Bishop, analizuodama XX a. pab. /XXI a. pr. menines praktikas, teigia, jog nepriklausomai nuo laikotarpio, socialinio meno esmė yra „rehumanizuoti“ „sustingusią ir susiskaidžiusią“ visuomenę.¹²⁹ Vis dėlto C. Bishop kritikuoja vienpusį proceso akcentavimą ir estetinio rezultatyvumo ignoravimą. „Menininkai vis labiau yra vertinami pagal jų darbo procesą – pagal tai, kiek jie laikosi gerų arba blogų kolaboracinių modelių, bet visiškai nepaisoma kūrinų estetinio poveikio.“¹³⁰ Kritikė ragina apmąstyti kūrybinio proceso estetinius bei etinius poreikius ir

¹²⁶ Bourriaud Nicolas. *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses Du Reel, 2002, p.18

¹²⁷ Dovydaitytė Linara. *Socialinio meno galimybės ir ribos: projekto Šančiai – draugiška zona atvejis* // Acta Academiae Artium Vilnensis / 74, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p.014

¹²⁸ Bourriaud Nicolas. *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses Du Reel, 2002, p.16

¹²⁹ Roche Jennifer. *Socialinis menas, kritika ir nepasitenkinimas: interviu su Claire Bishop*, 2006

http://www.communityarts.net/readingroom/archivefiles/2006/07/socially_engage.php / : socialinis menas, kritika ir nepasitenkinimas: interviu su Claire Bishop

¹³⁰ Ibid.

nustatyti, kas privalo arba kas gali juos atitikti. C. Bichop tikina, jog vykstantis kūrybinis procesas, kuris apjungia bendrai kūrybinei veiklai skirtingus žmones ir paliečia svarbius gyvenimo būties aspektus, gali priimti ir vizualinės raiškos iššūkius. Vis dėlto klaidinga būtų teigti, kad į socialumą nukreiptas menas atmeta bet kokią estetinį, vizualinį rezultatą. Būtent trečiame šio darbo skyriuje kaip tik plačiau tai nagrinėsiu ir pristysiu skirtingus projektus - vieni jų orientuoti į proceso fiksavimą bei aktyvius socialinius pokyčius, kiti pasirenka vizualinės kūrybos įrankius socialinio lauko idėjoms išreikšti, tačiau visais atvejais sunku būtų nuneigti pasirinktų kūrinių meninę, estetinę vertę. Meno kritikė L. Michelkevičė teigia: „dalyvavimo įrankių naudojimas verčia meną veikti ir pagal estetinius, ir pagal socialinius dėsnius, mano požiūriu, būtent ir yra šių meno kūrinių specifika, kurios negalima ignoruoti, teigiant meno kūrinio estetinę autonomiją (ir neigiant atsakomybę už socialinius padarinius) ar atvirkščiai, besąlygišką socialinį angažuotumą“¹³¹.

Apibendrinant, galima teigti, kad šiandienos kūrėjai kelia ir nurodo sau ambicingus tikslus bei kryptis - gilų domėjimąsi konkrečia vieta, jos žmonėmis, situacijomis. Meninių praktikų metu formuojasi tarpasmeninių santykių visuma, kurios pagrindas yra kūrybinio proceso ir estetinio suvokimo sąlytis. Žinoma, estetinė šių meninių veiklų pusė neretai praranda prasmę dėl skaudžių bei aktualių socialinių „atspalvių“ ir tarsi natūraliai atmetama ar net ignoruojama kaip reikšmę ar įtaką turinti „spalva“. Tačiau svarbu tai, kad socialinių meno veiklų efektyvumas akivaizdžiai spartina bei lemia pokyčius visuomenėje.

¹³¹ Michelkevičė Lina. *Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p. 28-29

3.2 MENININKAS, KAIP BENDRAAUTORIUS

Šiame poskyryje aptarsiu, kaip nuo individualios kūrybos pereinama į tas kolektyvinės dailės sritis, kurios veikia dailės terapijos taikymo aplinkoje (psichiatrinėse ligoninėse, socialinės globos namuose), tačiau nėra tapačios dailės terapijai. Besikeičiantis požiūris į meną formavo naują meninės raiškos sampratą apskritai, drauge kito ir požiūris į neįgalių asmenų užimtumą. Specialiųjų poreikių turinčio žmogaus kūryba suvokiama kaip jo saviraiška, susijusi su visu gyvenimo kokybės užtikrinimo procesu ir turi pozityvios įtakos sveikatinimo procesui. Taigi sklandžiam, negalią turinčių žmonių saviraiškos procesui užtikrinti, būtina specialistų ar kitų šalia esančių žmonių iniciatyva, kuri skatintų bei organizuotų kūrybines veiklas. Kaip jau minėjau anksčiau, šių veiklų iniciatoriai dažniausiai yra menininkai, kurių kūrybinis laukas „tiesiasi“ toliau, nei jų dirbtuvės sienos. Vis daugiau menininkų visame pasaulyje įvairiais būdais kuria ir inicijuoja meninius projektus viešose erdvėse, aplenkdami galerijų erdves ir įsitraukia į kolektyvinio meno projektus: kuria kartu su įvairiomis socialinėmis grupėmis, bendruomenėmis, dalyvauja tarpdalykiniuose projektuose.

Kas lėmė, kad menininkai užveria autonominio kūrybinio proceso vartus ir atveria duris į viešą ir kolektyvinį darbą?

XX a. menininko, jo individualumo iškėlimas buvo esminis modernistinio meno ir meninės ideologijos bruožas. Vytautas Rubavičius rašo: „menininkas – tai išskirtinis žmogus, kuris savo kūryboje atskleidžia žmogaus ir būties ryšius, o savo autentiška saviraiška teigia esminį individo kūrybiškumą ir jo egzistencinę laisvę.“¹³² V. Rubavičius, savo mintis pagrindžiantis M. Heideggerio filosofija teigia, jog menininkas autentiškas būna tada, kai sugeba taip susikaupti ir atsiriboti nuo pasaulio, „kad jo kūrinys nelyg savaime apsireiškia būtiškoji prasmė.“¹³³ Taigi įsitvirtinant modernistinio meno idėjoms, autentiškumo supratimas iš esmės buvo grindžiamas filosofškai, jam suteikiant solidžią vertę. Tuo tarpu vis labiau įsigalint vartotojiškos visuomenės poreikiams, pasikeitė meno ir menininko vaidmens supratimas. „Vartojimo ideologija naikina

¹³² Rubavičius Vytautas. *Autentiška kūryba „vakuume“ sąlygomis*. 2008
<http://www.osf.lt/lt/nutik/Rubavicius2.htm>.

¹³³ Ibid.

meno ir nemeno, autentiškumo ir neautentiškumo, kūrinio ir nekūrinio priešinimą.¹³⁴ Garsioji J. Beuys frazė, kad visi yra menininkai, taikliai įvardija tuo metu vykstančius procesus: meninės kūrybos antiindividualizavimas bei įvairių opozicijų menas – nemenas naikinimas. „Suintensyvėjus individualistinės (menininko, kaip vien savo asmenine pajauta (talentu, įkvėpimu) besivadovaujančio kūrėjo) nuostatos, kuria rėmėsi modernistinė meno samprata, kritikai, meninė kūryba virsta veikiau dialogu, kūrėjo ir žiūrovo bendradarbiavimu. Tokia dalyvavimo estetika skatina ne tik žiūrovo įsitraukimą į meno kūrimą, tapimą jo bendraautorium arba dalimi, bet ir, savo ruožtu, paties menininko įsitraukimą į įvairias bendruomenes.“¹³⁵ Menininkų įsitraukimas į bendruomenių, įvairių įstaigų veiklas sukuria pozityvaus, reikšmingo kūrybinio proceso precedentą. Kaip niekada anksčiau, menininko vaidmuo, siekiant skirtingų bendruomenių gyvenimo kokybės pokyčių, yra stipriai išaugęs, pakanka pastebėti, kaip į socialinius pokyčius orientuoti projektai pastaruoju metu įtraukia įvairias menines veiklas, o menininko pozicija socialinių, etninių, bendrakultūrinių veiklų komandose yra stabili ir reikšminga.

Kolektyvinės dailės kontekste sumenkintas autoriaus vaidmuo suvokiamas, kaip „demokratiškesnis“ ir „etiškesnis“, nei menininkas, primetantis dalyviams savo viziją arba valią. C. Bishop šį požiūrį vertina kritiškai ir išsako poziciją, palaikančią autoriaus dominavimą. Galbūt, šis įsitikinimas kvestionuotinas, nes bendruomeninio meno erdvė yra įvairialypė ir ją lemia kontekstas. Tačiau dailės terapijos aplinkos kolektyvinės veiklos kontekste ypač išryškėja „autoriaus statuso“ reikšmingumo klausimas: natūraliai, dėl bendravimo (susikalbėjimo) specifikos, nelieka individualaus ir autonomiško autoriaus ar atskiros srities veikimo, o kitų disciplinų (soc. darbuotojo, med. darbuotojo, psichologo) įsitraukimas tik suteikia formą diskusijoms apie meno kūrinius, ypač tuos, kurie įžengia į socialinę areną kaip sveikatinimo, komunikacijos ir integracijos šaltiniai. Kaip teigia C. Bishop, atsižvelgus į kolektyvinio kūrybinio darbo reikalavimus, šie projektai turėtų lygiai taip pat veikti ir kituose diskursuose ir daryti įtaką visoms dalyvaujančioms sritims vienodai.¹³⁶ Vis dėlto reikia pripažinti, kad daugeliu atveju meninės socialinės praktikos, kaip kolektyvinės dailės pavyzdžiai, didesnę įtaką turi sociakultūrinės aplinkos kaitai: socialiniams ir meniniams pokyčiams, nei tiesiogiai daro įtaką kitoms (pvz.: psichologijos, medicinos, politikos, edukacijos) projektuose dalyvaujančioms sritims. Natūralu, kad kiekvienas menininkas, kurio kūrinys kyla ne iš individualios kūrybos troškimo, o iš santykių, bendradarbiavimo estetikos turi savitą formų pasaulį, savo problematiką ir savo trajektoriją. Jo pagrindinė meninio proceso hipotezė – žmonių santykių sfera kaip laukas menui. Vis dėlto, kaip teigia N. Bourriaud, interaktyvumas nėra bauginančiai nauja sąvoka,

¹³⁴ Rubavičius Vytautas. *Autentiška kūryba „vakuumo“ sąlygomis*. 2008
<http://www.osf.lt/lt/nutik/Rubavicius2.htm>.

¹³⁵ Michelkevičė Lina. *Dalyvavimo estetika: analitinių ir kritinių prieigų paieškos*// Acta Academia e Artium Vilnensis / 5, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 225-226

¹³⁶ Bishop Claire. *Artificial hells. Participatory art and the politics of spectatorship*. London / New York: Verso 2012

kritikas siūlo prisiminti ir dar kartą perskaityti Marcel Duchamp 1957 m. paskaitą apie "kūrybišką veiksmą". Anot jo, naujovė slypi kitur: „ji slypi fakte, jog šiai menininkų kartai tarp subjektyvumas ir interakcija yra nei madingi teoriniai dalykai, nei tradicinės meninės praktikos priedai (alibi). Jie yra iškart atskaitos ir atvykimo taškas, arba trumpiau, pagrindinės jų meną paveikiančios temos. Erdvė, kurioje jų darbai išdėstyti yra ištikimi interakcijai. Tai erdvė atvirumui. Menininkai gamina reliacijų erdvėlaikius, tarpžmoniškas patirtis, kurios bando supurtyti masinių komunikacijų ideologijos suvaržymus; jie yra tam tikra prasme erdvėse, kur mes galime plėtoti alternatyvias socialumo formas, kritinius modelius ir sukonstruoto linksmumo momentus. Vis dėlto, yra akivaizdu, kad Naujo Žmogaus diena į ateitį orientuotų manifestų ir geresnio pasaulio šaukinių "su laisva nuosavybe" yra nuoširdžiai dingę: utopija dabar yra patiriama kaip kiekvienos dienos subjektyvumas tikrame konkrečių ir sąmoningų fragmentiškų eksperimentų laike. Dabar meno kūrinys atrodo kaip socialinis tarpas [interstice], kuriame šios patirtys ir šios naujo "gyvenimo galimybės" yra įmanomos. Naujų santykių su mūsų kaimynais išradimas yra ypatingo svarbumo reikalas. Menas daugiau nebebando reprezentuoti utopijų; jis siekia konstruoti konkrečias erdves.“¹³⁷ Tiek menininkai, tiek meno teoretikai akcentuoja individualios kūrybos slinktį link meninio proceso fiksavimo tarp publikos ir menininko, o atsiradęs ryšys, dialogas tampa meno kūrinium. Svarbu įsitraukti ir dalyvauti su „tikra“ publika, akcentuojant problemas, su kuriomis kasdien susiduriama. Taip bandoma galutinai panaikinti atotrūkį tarp meno ir gyvenimo bei kurti meną ne publikai, o su publika. „Socialinė terpė tampa vieta, kurioje pagrindiniu uždaviniu laikomas ne tiek priešinimasis meno institucijai, kaip disciplinuojančiai ir meno suvokimą monopolizuojančiai struktūrai, kiek meno lauko ribų plėtimas.“¹³⁸ Profesionalus menininkas, dalyvaudamas kolektyvinėje meno veikloje, orientuojasi į visų projekto dalyvių produktyvų dalyvavimą, todėl taip pat svarbu menininkui sėkmingai įsijungti į projekto dalyvių socialinę grupę. Socialinio meno praktikose ypatingą reikšmę turi profesionalus požiūris į meninės veiklos turinį ir jo pritaikymą skirtingų gebėjimų kolektyvui, bendros veiklos organizavimą. Menininkas, bendraudamas su žmonių grupe, turi atsisakyti asmeninių „menininko“ tikslų (sklandaus darbo vyksmo, estetinio rezultato, jo sumanymų įgyvendinimo ir pan.). Todėl atsakingai suplanuotas ir realizuotas socialinio meno projektas gali pasiekti, kad kūrybinė veikla gali daryti įtaką asmens socialinei integracijai, tapti jo identiteto paieškos priemone. Ši veikla, nukreipta į asmens komunikavimo procesą, o meninė jos dalis individualizuota ir sutelkta į emocinį poveikį. Šios veiklos orientuotos į paprastą, kasdieninę aplinką, kuri tampa menine priemone, o įprasti veiksmai įgyja meno statusą. Profesionalus menininkas, siekia, kad šis jausmų, fantazijų, veiksmų, daiktų popuri taptų kolektyvinio kūrybinio darbo kūrinium. Jis panaikina ribą tarp to, kas meniška ir to, kas nemeniška. Todėl, dažniausiai, šie kolektyviniai tvariniai tampa intuityvia emocine iškrova,

¹³⁷ Bourriaud Nicolas. *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses Du Reel, 2002, p.19-20

¹³⁸ Trakšelytė Aušra.. *Įvietinto šiuolaikinio meno teorinis diskursas* // Acta Academia e Artium Vilnensis / 64, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p.130

toleruojamu „šizu“. „Socialinio meno projektai, įtraukdami į kūrybinį procesą „paprastus“ žmones, dažnai trina ribas tarp profesionalios ir neprofesionalios veiklos, ir iš esmės keičia tradicinę menininko–meno kūrinio–žiūrovo schemą. Menininkai iš kūrėjų virsta renginių organizatoriais, vadybininkais ar dizaineriais, o žiūrovai iš suvokėjų– kūrinio bendraautorais ar net nauja, kūrinio įsteigta bendruomene. Formos požiūriu, kūrinium gali būti bet kas – renginys, susitikimas, pokalbis, konferencija etc., ne veltui šie „kūriniai“ paprastai vadinami abstrakčiau, projektais.“¹³⁹ Tai nebėra elementariu klausimu formuluojama meno kūrinio statuso problema ar kokios ir kur yra meno ribos, kurias reikėtų bent apytikriai apibrėžti. Šioje veikloje svarbi ši akimirka, momentinė nuotaika, trumpalaikės užplūdusios fantazijos, kamuojamų problemų bei baimių išraiška. Tinkamai pasirengęs kolektyvinei kūrybai, profesionalus menininkas kryptingai manipuliuoja proceso vyksmu, siekdamas sukurti „kūrinį“, vertinamą ne pagal tam tikrus estetinius kriterijus, o atvirkščiai – griaunantį tuos kriterijus.

Apibendrinant galima teigti, kad šalia profesionalaus individualizuoto meno atsiranda alternatyvi kolektyvinė /socialinė meninė veikla, kurios svarbiausia užduotis ugdyti socialinės grupės vertės pojūtį, atnaujinti pamirštus ar užslopintus įgūdžius ir tokiu būdu plėtoti bendravimą, siekti socialinės integracijos. Taigi klausimas ar šiandien įsitvirtinę socialiniai menai geba susidoroti su sau keliamais uždaviniais ir tikslais? Meno kritikė L. Michelkevičė apibendrina „kad problemos, su kuriomis susiduriame vertindami vadinamuosius dalyvaujamojo meno kūrinius ir su kuriomis nepajėgia susidoroti teoriniai tokio meno pagrindėjai, grąžina mus pirmiausia prie žanriškumo ir sąvokų klausimo. Ar verta šiandien (kai visą šiuolaikinį meną jau įvardijome kaip išgyvenantį postmedijinę būseną) manipuluoti tokiais terminais kaip „santykių menas“, „dalyvaujamasis menas“, „bendruomeninis menas“, „dialoginis menas“ ir pan.? Juk šie raktažodžiai tarsi įpareigoja koncentruoti dėmesį į santykius, dalyvavimą, bendruomeniškumą, dialogą, o ne į kūrinio reikšminę visumą ir santykį, dalyvavimo, bendruomeniškumo, dialogo vietą joje.“¹⁴⁰ Tačiau perėjimas nuo individualios prie kolektyvinės autorystės keičia bendrą meninį lauką. Galime pastebėti, kad socialinio meno baruose dalyvauja įvairių sričių, ne tik meninį išsilavinimą turintys asmenys, palaiptui keičiasi sklaidos, viešo eksponavimo, „porodos“, „galerijos“ koncepcija. „Šiuolaikinio meno darbo nebeįmanoma laikyti tik erdve, kurią galima praeiti. Šiuolaikinio meno kūrinys pristatomas kaip laiko periodas, kuriuo reikia gyventi (ir jį išgyventi) kaip neribotos diskusijos pradžia. Kūrybinės dirbtuvės, susitikimai, įvykiai, įvairus bendradarbiavimas, žaidimai, festivaliai ir pasilinksminimo vietos tampa suvoktini kaip estetiniai objektai, kuriuose skulptūros ir paveikslai laikomi kažkuo daugiau nei tik

¹³⁹ Dovydaitytė Linara. *Socialinio meno galimybės ir ribos: projekto Šančiai – draugiška zona atvejis* // Acta Academiae Artium Vilnensis / 74, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p. 129

¹⁴⁰ Michelkevičė Lina. *Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014

formalistinį estetinį pasitenkinimą sukeliančiais objektais“.¹⁴¹ Vyrauja procesas kaip meno kūrinys, prarandantis griežtai apibrėžtus formalius savo kontūrus ir subtiliai balansuojantis tarp veiksmo ir rezultato.

¹⁴¹ Tumpytė Dovilė. *Aktualiojo meno raktažodžiai: tarpdiscipliniškumas, medijos ir reliacinė estetika* //Publikuota interneto žurnale www.balsas.cc, 2005-10-17 <http://www.letmekoo.lt/wp-content/uploads/2013/10/tarpdiscipliniskumo-kapinynuos-lt.pdf>

3.3 MENAS – SOCIALINIŲ PROBLEMŲ SPRENDIMŲ PRIEMONĖ

Šis poskyris, skirtas pristatyti skirtingus socialinio meno atvejus. Pasirinkimą pristatyti šiuos menininkus lėmė jų kūrybinių veiklų tam tikri sąlyčio taškai su mano vykdoma socialine praktika bei jos vizualine išraiškos koncepcija. Ši meninių veiklų apžvalga, paremta skirtingais menininkų tikslais ir jų naudojamomis išraiškos priemonėmis bei įrankiais socialinio meno veiklose, yra artima ir mano vizualinei išraiškai. Aptarti meno projektai nėra tiesiogiai susieti su „meno sveikatai“, visuomeninės terapijos idėjomis, tačiau juos jungia tam tikras gyvenimo, tikrovės kontekstas, kai menininkai dirba ne su medžiaga (dažais, akmeniu, moliu ir pan.), bet su socialine aplinka. Menininkai, įsiterpdami į socialinį kontekstą, įgyvendina savo užsibrėžtus kūrybinius / politinius / socialinius / etinius tikslus ir jų kūryba įsiterpia į šiuolaikinio, konceptualaus meno diskursą. Tačiau man svarbu atkreipti dėmesį į šių kūrinių moralinį aspektą. Kiekvienas menininkas yra laisvas, pasirinkdamas savo kūrybos formą, o socialinė meno praktika neretai nustumia nuo įprasto kūrybinio veiksmo, tačiau atveria kelius dialogui, protestui, paramai. Daugeliu atveju menininkai yra „bendradarbiai“ kartu su pasirinkta socialine grupe. Būtent ši nauja kūrybos forma trina meno ir kasdienio gyvenimo ribas, o asmuo neturintis meninės patirties įgyja kūrybinio darbo patirtį, kurią psichoterapijos, sociologijos specialistai įvardija kaip pozityvios asmens kaitos precedentą.

Meno kritikė L. Michelkevičė, analizuodama dalyvavimo praktikas, abejoja, kad „veiksmas išstumia vizualiajam menui įprastas gamybos ir gaminio formas: dalyvavimo praktikos retai pasikliauja vien grynu sau pakankamu veiksmu, bet veikiau yra nuolatinės dialektikos tarp gamybos ir veiksmo išraiška.“¹⁴² Pasireiškianti įtampa ir svyravimas tarp veiksmo ir estetikos sukelia tam tikrą painiavą bei neapibrėžtumą, vertinant socialines meno praktikas, todėl „negalima ignoruoti, teigiant meno kūrinio estetinę autonomiją ar atvirkščiai, besąlygišką socialinį angažuotumą“.¹⁴³ Vis dėlto svarbu atkreipti dėmesį, kad patys menininkai, inicijuodami ir kurdami socialinėse meno praktikose, įvardija vienus ar kitus savo meninių veiksmų tikslus. Naudodamasi ankstesniuose skyriuose apibrėžtomis sąvokomis, menininkų veiklas klasifikuosiu į dvi grupes:

- 1) „Kūryba bendradarbiaujant“ ir „publika kūrėja“: publika raginama kurti meninį rezultatą, o procesui vadovauja ir proceso /rezultato viziją turi profesionalus menininkas;

¹⁴² Michelkevičė Lina. *Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014

¹⁴³ Ibid.

svarbiausia - sėkmingas ir paveikus kūrybinis procesas kartu su pasirinkta socialine grupe.

- 2) Socialiai angažuotos meninės veiklos, kurių tikslas yra į kūrybinį procesą įtraukti pasirinktą socialinę grupę, tačiau projekto rezultatas yra autonominė, „estetinė“ menininko kūryba; šios socialinės pakraipos veiklos keičia pačią vizualumo sampratą, tačiau jos neneigia ir išlieka svarbia kūrinio dalimi.

Akivaizdu, jog šiandien politika, socialiniai reiškiniai ir kiti praktiniai dalykai meno procesuose aktyviai dalyvauja ir daro įtaką individualiai kūrybinei veiklai, kuri keičiasi ir vystosi realios tikrovės įtakoje. Dabarties gyvenimo problemos ir iššūkiai yra šiuolaikinių meno praktikų idėjų laukas, atspirties taškas. Tokio menininko kūryba nebėra vien individualus procesas, ji persipina su kitomis disciplinomis ir tampa reikšminga bei pageidaujama socialinių, edukacinių, mokslinių projektų dalimi. „Nemažai šiuolaikinių menininkų uoliai naudojami būtent istorinė, politinė, socialinė, etnografinė ir kitokia medžiaga. Negana to. Užuoat sakę „kuriu“, jie kur kas mieliau sako „tyrinėju“. Ir pateikia savo kūrinius kaip tų „tyrinėjimų“ rezultatus. Neskubėkite šimtu procentų jais patikėti. Iš tikrųjų tai jie kuria meno kūrinius. O jų naujoji terminija – mados reikalas. Na, o jei jau iš tikro jie nekuria, o tyrinėja minėtąsias sritis – tuomet, savaime aišku, jie jau ir nebe menininkai, o istorikai, politologai, sociologai, etnologai...“¹⁴⁴ – sako poetas, menotyrininkas A. Andriuškevičius. Taip, sutinku, kad vis dažniau šiandien menininkas veikia kaip socialinis darbuotojas, mokslininko bendradarbis ar politinis aktyvistas. Tačiau kaip menotyrininkas A. Andriuškevičius sako „laikui bėgant, meno kūrinių kalba keičiasi“¹⁴⁵. Kalba keičiasi, formuojasi, paklūsta bei priešinasi ir nebeįsitenka vien uždaroje studijoje, tolsta nuo tradicinės vizualinės, estetinės išraiškos. Tačiau anaipol tai nepanaikina galimybės ją suprasti ir prakalbinti. Ir, be abejo, joje atrasime tai, ką randame ir visuose kituose meno kūriniuose - jausmus, intuiciją, vaizduotę ir t. t.

Menininkė Jūratė Jarrulytė dirba skirtinguose žanruose (fotografija, video, perfomansas, skirtingos dalyvavimo praktikos, tapyba), juos jungia ir kuria naudodamasi tyrimo, analizės metodais, kuriais abejoja menotyrininkas A. Andriuškevičius. Tačiau mano požiūriu, menininkė išties savo kūrybiniuose ieškojimuose elgiasi kaip tyrėja, pasikliaudama ir nemeniniais metodais: stebėjimu, dokumentavimu, šaltinių paieška ir pan. Tai ypač atsiskleidžia naujausiame (2015 metais) kurtame projekte „Lietuvos Šiaurė“. Pristatyti J. Jarulytę šiame kontekste pasirinkau todėl, kad menininkė renkasi „kūrybą bendradarbiaujant“ ir pasikliauja procesu, kaip pagrindiniu meninio veiksmo rezultatu, tačiau pristatydamą visuomenei pasirenka įtaigią vizualinę kalbą. Įvairiose pasaulio šalyse dirbanti tapytoja ir socialinių meno praktikų menininkė pasakoja: "Dalyvavimo metu atsirandančios patirtys, sukuriamos prasminės situacijos – išliekantis ir svarbus socialinis

¹⁴⁴ Andriuškevičius Alfonsas. *Keturios meno kūrinio suvokimo klaidos* // LRT Klasikos laida „Radijo paskaitos“ http://www.lrt.lt/naujienos/kalba_vilnius/32/76411

¹⁴⁵ Ibid.

aspektas“.¹⁴⁶ Menininkė organizavo ir pati dalyvavo projekte – meniniame tyrime “Mūsų gatvės paroda”. Projektas – meninis tyrimas skirtas darbui su paaugliais Šančių rajone (2013, Kaunas). Šis projektas vyko meninio-socialinio projekto “Miesto tyrimai” rėmuose. Nors šiuo metu šis rajonas stipriai keičiasi, tačiau dar visai neseniai garsėjo siautėjančiomis nepilnamečių gaujomis, apiplėšimais, vagystėmis ir panašiai. Taigi J. Jarulytė įgyvendindama savo projekto sumanymą pasiūlė rajono vaikams „legaliai“ ir kūrybiškai papuošti piešiniais apleistų pastatų sienas. Bendradarbiaudama su gatvės vaikais J. Jarulytė pasiūlė Šančių vidurinei mokyklai gatvės meno dirbtuves. Kadangi dalyvauti buvo galima ne pamokų metu, susidarė skirtingo amžiaus suinteresuotų mokinių grupelė. Gatvės menininkams pasiūlė piešti karvių pievą. Interpretacija buvo nevaržoma. Svarbiausia čia buvo ne gražiausiai nupiešti, bet idėjos ir veiklos bendrumas. Vėliau projektas buvo tęsiamas Neįgalaus jaunimo centre plėtojant temą "Karvė boružės pavidale". Šiame etape paaugliai žinojo, kad eina dirbti su neįgaliais žmonėmis, taigi tam tikra prasme jie suprato, kad bus labiau pažeidžiami, t. y. jų užmanymuose dalyvaus neįgalūs žmonės ir tai iš dalies sulėtins kūrybinį procesą. J. Jarulytė prisimena „buvau nustebinta, tuo, kad paaugliai neparodė jokios diskriminacijos vyresnių ir neįgalių žmonių atžvilgiu, kantriai jiems aiškino, kaip reikėtų dirbti. Todėl galiu pasakyti, kad vaikai, augantys sudėtingesnėmis ekonominėmis sąlygomis yra labai jautrūs ir gerai supranta savo aplinką. Kalbant apie neįgalius žmones - jie dažnai būna atskirti ir nors bendravimas su jais reikalauja kantrybės, skiriant tam laiko galima pastebėti jų individualumą.“ Šančių projektas atspindi J. Jarulytės kūrybinių darbų įvairovę ir mastą. Menininkė ketverius metus reguliariai susitikinėjo su neįgalių žmonių grupe (2004-2008, Bochum, Vokietija) ir atliko ilgalaikę socialinę meno praktiką.

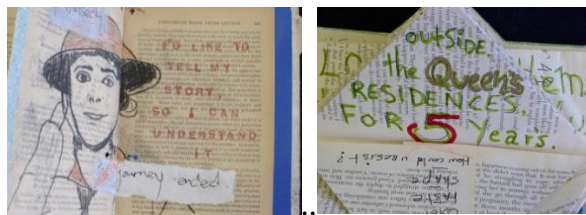
9. Jūratė Jarulytė. *Socialinė meno praktika*. Bochum, Vokietija, 2004-2008

Tai buvo nedidelė grupė, bet jos sudėtis beveik nesikeitė, todėl menininkei teko stebėti ir patirti kiekvieno dalyvio išskirtinumą. Ši stacionari, įvairaus amžiaus žmonių su psichine negalia grupė, menininko akimis žiūrint, buvo tarsi menininkų-tyrėjų kolektyvas - originalūs savo pastebėjimais ir apmąstymais. Menininkė J. Jarulytė intensyvaus bendradarbiavimo, buvimo kartu kūrybinio proceso metu siekia tyrinėti, daryti įtaką socialinei aplinkai, pasidalyti menine patirtimi ir

¹⁴⁶ Asmeninis interviu su menininke J. Jarulyte

taip skatinti pozityvius pokyčius. J. Jarulytės organizuojami projektai suteikia galimybes kitaip patirti savo kasdienę aplinką ir prisiimti atsakomybę už ten vykstančius procesus.

Panašiais kūrybos principais remiasi ir menininkų duetas *arthur+martha*. Iš Didžiosios Britanijos kilę menininkai Lois Blackburn ir Philip Davenport kūryboje akcentuoja organišką, ilgalaikį, tęstinį menininkų įsitraukimą į kolektyvinę kūrybinę veiklą. Menininkai kalbėdami apie savo kūrybą ją lygina su kūrimu tam tikro konteksto, kuriame kviečia bendradarbiauti benamius, demenciją, psichikos sutrikimų turinčius asmenis. Vaizdas ir turinys, kuris atsiranda, yra šių žmonių kūryba - „balsas“ ir mintis žiūrovui bei visuomenei prabylantys apie individualias ir bendražmogiškas patirtis. Lois Blackburn ir Philip Davenport – kūrybinis duetas: Lois – tekstilininkė, Philip – poetas, teksto menininkas, kuratorius. Kaip duetas *arthur+martha* bendradarbiauja su visuomeninės paribyje atsidūrusiomis žmonių grupėms. Šias grupes menininkai įtraukia į kūrybinę veiklą, kuri suteikia kontekstą „išgirsti“ ir fiksuoti gyvenimo istorijas, kurios tampa kūrybine „materija“. *Arthur+martha* projektuose persipina žodinis pasakojimas, prisiminimai, eksperimentinis rašymas, menas ir dizainas. Kūryboje menininkai sieja tekstą ir tekstilę, bet taip pat drąsiai bendradarbiauja su kitų sričių menininkais – muzikantais, performansų kūrėjais ir kt. Kiekvienas *arthur+martha* projektas sukuria kontekstą „išgirsti“ ir fiksuoti gyvenimo istorijas.

10. Lois Blackburn ir Philip Davenport. *Benamių biblioteka, Poezijos biblioteka*. Londonas, 2015

Galima paminėti, daug pozityvių, reikšmingų tikslų siekiančių šiandienos projektų, kurie vyko bei vyksta ir yra skirti nusikalstamumo prevencijai, socialiai pažeidžiamų grupių intervencijai, socializacijai ir pan. Šie projektai remiami ir skatinami valstybės, todėl neišvengiamai atsiranda trumpalaikių ir neturinčių aiškių tikslų projektų, kurie žybteli sekant socialinės politikos gairėmis. Todėl didelis srautas bei įvairovė vykdomų „socialinių praktikų“ sukelia painiavą, mėginant tirti ir analizuoti kaip vystosi ir keičiasi profesionali, individuali kūrybinė veikla, įsitraukiant į aktyvią socialinę veiklą. Ar tai vienas nuo kito atsieti kūrybiniai laukai, kai socialinė veikla yra „varnelė“ už gerus darbus, ar tai papildantys ir darantys vienas kitam įtaką procesai, kylantys iš būtinybės? C. Bichop teigia, „kad geriausi socialinio meno darbai kyla ne iš superego įsakymo „mylėk savo artimą“, o iš pozicijos „nenuvilk savo geismo“ – kitaip tariant, vadovaukis savo sąmoniniais troškimais, kiek tik gali. Pirmuoju atveju laikomasi pasiaukojimo pozicijos: tai politiškai korektiškas elgesys, darant tai, kas kitiems atrodo gerai. Antruoju atveju logika reikalauja prisiimti

atsakomybę už savo paties troškimus, užuot veikus vedamam kaltės.“¹⁴⁷ Toliau tęsiant meno kritikės mintį, manau, menininkas vedinas vidinio įsitikinimo, savo troškimų, jausmų, kūryboje atsiskleidžia individualiu ir charakteringu balsu. Čia galima paminėti prancūzų kilmės, įvairiose pasaulio šalyse kuriantį menininką, šokėją ir choreografą Jerome Bel, kuris įtraukia „publiką“ į kūrybinį veiksmą, bet tuo pačiu siekia „išbaigto“ rezultato, tačiau tradiciškai suprantama meno kūrinio „tvarka“ ir estetika, vertinant jo kūrybą, netenka prasmės. Menininkas savo kūryboje atkreipia dėmesį į skirtingas gyvenimo situacijas: pasakoja apie save, supančią aplinką, tam tikras gyvenimo situacijas. 2012 m. šiuolaikinio meno parodoje „DOCUMENTA“ Jerome Bel sukūrė perfomansą kartu su teatru „HORA“, kurio aktoriai Dauno sindromą turintys asmenys. Šie aktoriai buvo pagrindiniai perfomanso dalyviai bei bendraatoriai. Daugelį „DOCUMENTA“ lankytojų, kurie stebėjo Jerome Bel perfomansą, kaip rašė spauda ir kritikai,¹⁴⁸ buvo šokiruoti ir patyrė ilgalaikį šoką. J. Bel projektas, vykdomas kartu su teatru „HORA“ – tai tam tikra radikali kritika, nukreipta į kuriamus spektaklius, renginius, šou ir visa tai pateikiama interpretuojant kitus kūrinius. Menininkas, kalbėdamas apie šį perfomansą, akcentuoja jo atlikėjus. „Aš nenoriu, kad jie būtų panašūs į mus, kad būtų gražūs, labiau protingi, ar geri aktoriai. Jie gali tai padaryti. Bet aš priimu jų negalią, ji man patinka“.¹⁴⁹ J. Bel perfomanso pagrindinis klausimas: ko mes galime iš jų pasimokyti? Pasak menininko, menas turi būti naudingas žiūrovui, paveikti, suteikti energijos ir jėgos. Akivaizdu, kad negalią turinčių žmonių teatras ir, apskritai, visa šių žmonių kūryba, daro įtaką ir keičia daugelio požiūrį į gyvenimą ir meną. Galbūt, ši naujos formos ir išraiškos estetika gali būti naudinga siekiant geriau suprasti mūsų santykį su pasauliu. J. Bel perfomansai yra labai vizualūs ir stiprų estetinį poveikį turintys reginiai. Tuo tarpu dirbdamas su negalią turinčiais žmonėmis, menininkas pripažino, kad buvo priverstas keisti kūrybos formą ir išraišką, tokioje kūryboje daug atsitiktinumo, bet būtinas pasitikėjimas - atsisakant menininko kontrolės leidžiama kurti.

11. Jérôme Bel, *Disabled Theater*, Kasselis, 2012

¹⁴⁷ Roche Jennifer. Socialinis menas, kritika ir nepasitenkinimas: interviu su Claire Bishop, 2006
http://www.communityarts.net/readingroom/archivefiles/2006/07/socially_engage.php / : socialinis menas, kritika ir nepasitenkinimas: interviu su Claire Bishop.

¹⁴⁸ Lebovici Elizabeth. *An eloquent dance. Jerome Bel*. Milano: Mousse Magazine and Publishing, 2012
<http://moussemagazine.it/articolo.mm?id=886>

¹⁴⁹ Ibid.

Individualios kūrybos slinktis link socialinės praktikos susijusi ne tik su socialinėmis, politinėmis ar kultūrinėmis situacijomis, dažnai tai lemia asmeninės priežastys. Būtent menininkai broliai Algirdas ir Remigijus Gataveckai su ypatingu profesionalumu ir įtaiga apjungė socialinę meninę veiklą bei individualią kūrybą. Jų kūrybinė patirtis paremta autentiškais išgyvenimais vaikų globos namuose. Algirdas Gataveckas, studijuodamas VDA meno doktorantūroje, ketverius metus kūrė projektą, meninį tyrimą „Poveikis“. Projektas buvo atliktas konkrečiuose vaikų globos namuose, kuriuose menininkai užaugo. Algirdas Gataveckas pasakoja: „Užmojis buvo didelis – nupiešti 8 viso ūgio 194 x 102 cm formato fotorealistinius jaunuolių portretus. Jis pareikalavo itin kruopštaus, preciziškai tiksliai ir stropiai atliekamo ketverių metų darbo. Kiekvieno vaikų namų globotinio portreto piešimas užtruko nuo dviejų iki vienuolikos mėnesių.“¹⁵⁰ Taigi pats individualios kūrybos procesas reikalavo ypatingo susikaupimo. Tačiau nors menininkas sako, kad „gyvendamas“ ir kurdamas globos namuose nesijautė „geradariu“, vis dėlto pripažįsta, kad tai yra savotiška misija. „Vaikai stebėjo mano atkaklaus, susitelkimo ir profesinių įgūdžių reikalaujančio darbo procesą – taip siekiau kūrinii suteikti etinę dimensiją, t.y. darbštumo pavyzdžiu įkvėpti vaikų globos namų auklėtinius kūrybiškam gyvenimui, suteikti impulsą atsiverti jų kūrybinėms galioms, pažvelgti į gyvenimą nauju, pozityviu kampu. Mano rankomis atliekamas darbas turėtų „užkrėsti“ globotinius pasistengti ką nors pasigaminti savarankiškai.“¹⁵¹ Algirdas Gataveckas, gerai pažinodamas šią kūrybinės „intervencijos“ erdvę, taikliai pasirinko savo darbams reikalingus įrankius, kurie turėjo įtakos ne tik vizualiniai darbų išraiškai, bet ir globos namų gyventojams. „Bendraudamas, būdamas kartu kviečiu dalyvauti ir savo patirtis perteikiu tos pačios lemties paženklinantiems žmonėms, taip įvesdindamas juos į valios, ryžto, kūrybos erdvę. Dėl šios priežasties vaizdų fiksavimo ir išsaugojimo technologijos, kuriose naudojamos mechaninės, cheminės ar skaitmeninės priemonės, užleido vietą ilgai trunkančiam rankų darbo procesui.“¹⁵² Projektas „Poveikis“ ir pati brolių menininkų veikla alsuoja autentiška, individualia patirtimi, kuri atmeta bet kokius deklaratyvius socialinių veiklų šūkius.

12. Algirdas ir Remigijus Gataveckai. *Poveikis. Ramunė*. Pop., pastelė, sangina, anglis, 2012

¹⁵⁰ Gataveckas Algirdas. *Piešinio galia* // 7 meno dienos / 4 (1156), 2016
<http://www.7md.lt/daile/2016-01-29/Piesinio-galia>

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Ibid.

Ir štai dabar noriu paminėti britų skulptorių Marc Quinn, kuris nėra socialinių praktikų ar kitų panašių veiklų menininkas, tačiau būtent jo vizualinė kūrybos kalba, tiesiogiai, per asmeninę patirtį kalba apie skaudžias, stigmatizuojamas problemas. Didžiojoje Britanijoje gyvenantis skulptorius M. Quinn 2005 m. sukūrė fizinę negalią turinčios moters skulptūrą „Nėščia Alison Lapper“, kuri iki 2007 m. buvo eksponuojama Trafalgaro aikštėje Londone. Skulptorius pasirinko vaizduoti moterį, kuri įdomi, ne tik kaip skulptūros modelis, buvo svarbiau kalbėti apie ją kaip asmenį, jos gyvenimo situaciją, iš negalios kylančias problemas. Menininkas bendravo ir pažino savo modelį. 2015 m. interviu žurnalistui iš BBC menininkas kalbėjo, kad jam buvo svarbi pažintis ir kūrybinė patirtis su Alison Lapper. M. Quinn minėjo, kad moteris tapo svarbia kūrinio dalimi ir, būtent, jos asmenybės jėga sukūrė kūrinio „įtaigą“. Marc Quinn pasirinko neįgalią moterį, nes pasak jo, neįgalių žmonių problemos, jų socialinė padėtis buvo ir yra nepakankamai atstovaujamos, ypač to jis pasigenda meninėje išraiškoje. Taigi menininkas sukūrė skulptūrą, kuri, kaip pavienio žmogaus istorija, padėjo išprovokuoti diskusiją apie negalią. Pati Alison Lapper sako, kad skulptūra yra "moderni duoklė moteriškumui, negaliai ir motinystei". Mark Quinn skulptūra „Nėščia Alison Lapper“ vizualinės kalbos dėka siunčia visuomenei žinutę apie žmogaus dvasios gyvybingumą ir jėgą. Ir nors tai vizualiai įtaigus ir paveikus kūrinys, skulptūra tapo svarbi ne tik dėl kūrėjo iškalbingo idėjų įkūnijimo kūrinyje; tuo pat metu yra svarbus kūrinio turinys, kuris atsiskleidžia visų pirma per Alison Lapper patirtį, išgyvenimus, antra – tai, kokį socialinį atspalvį, susidūrus su šiuo kūrinio, žiūrovas supranta bei išgyvena. Reikia pabrėžti, kad Marc Quinn atvirai, be užuolankų, giliai įsišaknijusiame ir konkretaus kultūrinio konteksto fone kalba apie kitokį kūno grožį bei provokuoja visuomenę diskusijai apie siauras ir ribotas priimtinumo, socialinių normų ribas.

13. Mark Quinn. *Nėščia Alison Lapper*, Londonas, 2005 – 2007

Apibendrinant šį skyrių, reikia paminėti, kad pasirinkimas rašyti apie minėtus menininkus lėmė šių menininkų kūrybos principų panašumas su mano asmenine kūryba. J. Jarulytės, Mark Quinn, Jerome Bel, kūryba man yra įdomi bei aktuali ir džiaugiuosi galėjusi šias kūrybines iniciatyvas regėti ir patirti gyvai. Bendra kūrybinė patirtis su J. Jarulyte, Lois Blackburn ir Philip Davenport leidžia analizuoti ir vertinti šių menininkų kūrybos judėjimą nuo individualios kūrybos

link socialinių veiklų. Turėjau galimybę stebėti, kaip keitėsi daugelio šių menininkų individuali kūryba, kaip įprastos, tradicinės meno formos „integrovosi“ į socialinio meno praktikas. Menininkų pasirinktos interesų kryptys nėra vienalaikės temos jie demonstruoja gilų domėjimąsi konkrečia vieta, jos žmonėmis, situacijomis.

4. SOCIALINĖ MENO PRAKTIKA IR TAPYBA – ASMENINĖS KŪRYBOS KONTEKSTAS

4.1 NUO SAVANORYSTĖS PRIE SOCIALINIO PROJEKTO

Šis skyrius skirtas mano asmeninei kūrybai, kurią organizuoju socialinės praktikos ir tapybos laukuose - jie neabejotinai yra skirtingi savo prigimtimi, tačiau sąveikauja bei daro įtaką vienas kitam ir tarpusavio sąveikoje kuria tam tikrą „terapinę aplinką“¹⁵³ bei pozityvų poveikį dalyviams. Šis tarpsritis meninis tyrimas nėra vientisas bei tolygus, tačiau daugialuoksnis ir įvairiapusis. Tyrimo veiklų daugiabriaunė prigimtis, jų skirtingumas lėmė tyrimo metodo pasirinkimą. Pasirinkau aktyvų (esu ir dalyvė) stebėjimo metodą. Šis metodas dažniausiai naudojamas antropologijoje, kai tyrėjas ilgą laiką praleidžia tyrinėjamoje žmonių bendruomenėje, dalyvaudamas kasdienėje jų veikloje, įsitraukdamas į ją tam, kad kuo aiškiau atskirtų ir suvoktų kultūrinės, socialinės reikšmės ir jų sąveiką. Amerikiečių mokslininkas Harry F. Wolcott¹⁵⁴ šį socialinio lauko tyrimo metodą priskiria žiūrėjimo būdai (the way of looking), kurio metu matomi vaizdai, gaunama atitinkama informacija. Mokslininkas pabrėžia patyrimo svarbą, jis - šio metodo pamatinė dalis. Patirties įgijimas tyrimo lauke tiesiogiai susijęs su informacija, gaunama pasitelkus juslinius impulsus - regą, klausą, uoslę, lytėjimą, skonį.¹⁵⁵ Iš kurių didžiausią dėmesį Wolcott skiria tam, ką tyrėjas mato ir girdi. Svarbu paminėti, kad dalyvaujant, stebėjimas kaip metodas, nėra nukreiptas į objektyvumą, priešingai, orientuotas į subjektyvias tyrėjo patirtis.¹⁵⁶ Šis metodas leido man pasikliauti savo intuicija ir jausmine patirtimi. Taip pat buvo svarbu atrasti tokias veiklos formas, kurios leistų vykdyti ir stebėjimą, ir dalyvavimą socialinėje praktikoje bei tuo pačiu fiksuoti patirtį, reikalingą tapybos procesui. Stebėjimas dalyvaujant buvo parankus fiksuoti žmogaus gyvenimiškos pozicijos, situacijos pasikeitimus, tai iš karto darė įtaką ir atsispindėjo mano tapyboje

¹⁵³ Šiuo atveju „terapinė aplinka“ nusako ne veiklos vietą, o kūrybinio proceso metu kuriamą pozityvią emcinę patirtį veiklos dalyviams.

¹⁵⁴ Wolcott Harry. *Ethnography: a way of seeing*. London: Altamira Press, 1991

¹⁵⁵ Ibid. p. 14

¹⁵⁶ Ibid. p. 14

bei jos galimybėse. Kiekvienas menininkas, juo labiau tapytojas, yra paniręs į nuolatinę aplinkos ir savo reakcijų į ją stebėseną, o gyvas įsitraukimas ir dalyvavimas vykstančiuose procesuose gali stipriau ir autentiškiau veikti menininko vizualinę raišką.

Poskyryje aptarsiu mano organizuojamos socialinės praktikos bei individualios kūrybos sąlyčio taškus. Manau, ypatingai svarbu tai aptarti, nes šio projekto dualumas sulaukia klausimų dėl šių veiklų tarpusavio ryšio ir esamos jungties į vieną projektą. Šių meninių praktikų sąveikas lėmė ilgalaikė patirtis savanoriaujant psichiatrinėje ligoninėje, socialinės globos namuose ir būtinybė šią patirtį „išsakyti“ tapyboje. Anot menotyrininko H. Wölfflin, tam, kad vyktų meninė sąveika ir kaita, turi kilti tam tikri išgyvenimai, gyvenimas tarsi turi būti išgyvenamas tam tikru būdu. Kūrybos procesas yra susijęs su patirtimi - žmogus pastebi tai, ko ieško, drauge jis ieško tik to, ką gali pamatyti.¹⁵⁷ Asmeninė, individuali patirtis lemia „matymo“ galimybes, pasirinkimą konkrečioje vietoje bei situacijoje ieškoti savų meninių formų bei savitų išraiškos būdų.

Mano pasirinkimą įsitraukti į socialines veiklas, lėmė tam tikri emociniai išgyvenimai ir patirtis stebint marginalizuotų visuomenės grupių socialinę atskirtį. Ilgą laiką tyrinėjant pasirinktos visuomenės grupės gyvenimo aspektus, pastebėjau, kad socialinė izoliacija, susvetimėjimas yra šiandienos gyvenimo rykštė. Tam įtakos turi įvairios priežastys, viena iš jų - spartėjantis bei technologizuotas gyvenimo ritmas, įsigalėjusios virtualaus bendravimo galimybės, spartėjanti migracija, naikinanti tvarius ir ilgalaikius ryšius. Meno kritikė O. Žukauskienė straipsnyje „Kas pasipriešins autoritariniam vizualumo režimui“ sako: „Akis badantys technologinio totalitarizmo bruožai kelia esminius klausimus: kaip sukurti individualią ir kolektyvinę tapatybę, atsidūrus socialumo vakuume, kai nyksta kultūrų savastis, kai viskas susilieja virtualybės okeane, neturinčiame apibrėžtų ribų.“¹⁵⁸ Būtent šie klausimai ir problemos inspiravo ieškoti aktyvių socialinio veiksmo taktikų, bandyti išeiti iš „socialumo vakuomo“.

Kaip galima savo gebėjimus ir įgūdžius panaudoti bendruomenės ar atskiro individo pozityviam vystymuisi?

2000-aisiais metais pasirinkau savanorystę psichiatrinėje ligoninėje, kaip galimybę suprasti ir pažinti tą visuomenės grupę, kurios problemos man kėlė stiprius emocinius išgyvenimus. Problemos susijusios su šia konkrečia vieta yra unikalios ir išskirtinės, reikalaujančios ypatingo ne tik esminio susitelkimo, bet ir specifinių žinių. Todėl įsitraukimo į veiklas pradžia buvo ilga ir sudėtinga. Teko ilgai stebėti ir analizuoti aplinką. Palaipsniui įgytos žinios ir patirtis padėjo išsiugdyti tam tikrą jautrumą kaip elgtis ir ko reikia norint pritapti ir nekonfliktuoti esamoje aplinkoje.

Savanorystė tapo svarbiu postūmiu tapybai bei lėmė tam tikrą gyvenimo pajautimą, tuo pačiu praplėtė galimas meninės išraiškos, vaizdavimo formas. Palaipsniui savanorystė įgavo

¹⁵⁷ Wölfflin Heinrich. *Pamatinės meno istorijos sąvokos*. Vilnius: Pradai, 2000

¹⁵⁸ Žukauskienė Odeta. *Kas pasipriešins autoritariniam vizualumo režimui* // Kultūros barai, 2014

<http://www.delfi.lt/archive/o-zukauskiene-kas-pasipriesins-autoritariniam-vizualumo-rezimui.d?id=64848223>

meninės veiklos pobūdį ir socialinės praktikos pavidalą bei tapo lygiaverte, neatsiejama tapybos darbų ciklo „Paribio portretai“ dalimi.

Socialinės meno praktikos ir individualios tapybos tarpusavio ryšys sukuria įtampas, kūrybinių paieškų galimybes. Šioje įvairiakryptėje kūrybinėje veikloje nuolatos vykstantys mainai bei skirtingų įtakų procesas kuria tam tikrą formų bei efektų vystymą ir plėtojimą, sukelia nuolatinės bei savitikslių kaitos, tam tikro netikėtumo poreikį. Šie vykstantys procesai ženkliai pakeitė bendrą mano kūrybinio proceso eigą. Stengiuosi sutelkti dėmesį į esminius, jungiančius šias veiklas požymius (emocionalumą, spontaniškumą, neišbaigtumą ir eskiziškumą) bei atmetu tai, kas tradiciškai, „įprastai“ svarbu kūrinio rezultatui.

14. VDA Kauno fakulteto ir Ventos globos namų projektas *Tu negali – menas gali*, Venta, 2014

Man įdomūs ir prasmingi atrodo ryšiai, kurie formuojasi kūrybinio proceso metu - nuolatinis ir natūralus kaitos, mainų procesas, o kiekviena „išorės“ reakcija lemia naują meninį poveikį kitam kūrybiniam veiksmui. Bendras bei atviras, pagal galimybes, kūrybos procesas kuria naujas kūrybinių paieškų trajektorijas, abipusį poreikį pažinti ir kurti kartu. Mane žavi galimybė per kūrybą patirti žmonių tarpusavio santykius, bendrą kūrybinį veiksmą, atrasti ir puoselėti naujus ryšius. Socialinėse meno formose egzistuoja tam tikra režisūra, griežtesnis ar laisvesnis veiksmų scenarijus, improvizacija, interaktyvumas, kuriamas, vienoks ar kitoks, bendradarbiavimas bei veiksmas čia ir dabar. Šis nenusipėjamas, netvarkingas ir netolydus sąveikos procesas atveria kūrybinį veiksmą kaip dialogą, bendravimą, pažinimo būdą. „Kiekvienas meno kūrinys, net ir sukurtas laikantis aiškos ar numanomos būtinybės poetikos, yra iš esmės atviras virtualiai begalybei galimų aiškinimų, kurių kiekvienas atgaivina kūrinį pagal asmeninį požiūrį, skonį, atlikimą.“¹⁵⁹ Umberto Eco suformavęs „atviro kūrinio“ koncepciją, kuri pabrėžia atvirą bendradarbiavimą kuriant, akcentavo būtinybę menininkui įtraukti į kūrybos procesą kitus. Ši „bendradarbiavimo kūryboje“ idėja labai artima mano pirmosioms patirtims socialinėje praktikoje. Pirmąjį kartą į psichiatrinę ligoninę atėjau su 30X34 formato drobe ir būtiniausiomis spalvomis. Tapiau ligoninės paciento portretą, o tuo metu portretuojamasis tapė mane. Supratau, kad

¹⁵⁹ Eco Umberto. *Atviras kūrinys*. Vilnius: Tyto Alba, 2004, p. 86.

inicijuojami dailės užsiėmimai pasirinktai psichiatrinės ligoninės pacientų, socialinės globos namų klientų grupei, kurioje aš esu kaip lygiateisis narys sukuria bendrystės, tapatumo jausmą. Nors šis bendrabūvis trumpalaikis, tačiau esu tikra, jog dalyvio atmintyje liko pozityvūs išgyvenimai ir dialogo patirtis, o tai, savo ruožtu, praturtino mane.

15. *Socialinė meno praktika. Paribio portretai.* Jovita Varkulevičienė ir X socialinės globos namų gyventojai. Kaunas, 2014 – 2015

Šioje aplinkoje naujos meno formos (socialinės meno praktikos) atsiradimas sukelia įvairias pasekmes: neutralias ir tokias, kurios sukrečia žmogų ar visuomenę, nereikšmingas ir galimai keičiančias žmogaus gyvenimą. Tai padaryti nėra paprasta, o kartais, ir išvis neįmanoma. Juolab, kad minėtų įstaigų klientų kūrybinis procesas yra ribotas arba visai blokuotas, t. y. esantis kompleksinių sutrikimų, ligų įtakoje. Todėl laukiamas rezultatas ar pokytis yra nežymus arba išvis nepastebimas. Vis dėlto, meninės praktikos metu kuriamas artimas ir šiltas bendravimas, abipusis poreikis kurti drauge, tampa reikšmingu veiksmu, „keičiančiu žmogaus gyvenimą“. Tačiau taip pat reikia gebėti įžvelgti ne vien bendro kūrybinio proceso, jo įgyvendinimo sprendimus, bet pasirinkti ir tinkamą „kalbą“, atrasti raktą, kaip sukurti intensyvų dialogą tarp manęs, praktikos dalyvių ir visuomenės. Esu atsakinga savo individualioje kūryboje naudoti tokius meninės raiškos būdus, kurie pateikti viešose erdvėse nepažeistų mano socialinių praktikų dalyvių interesų. Meno kritikas N. Schneider¹⁶⁰ į kūrinių siūlo žvelgti kaip į socialinės praktikos formas ir refleksijas. Menas, kaip visuomeninės sąmonės atspindys, vaizdine forma kuria ir interpretuoja socialinę tikrovę, žmonių tarpusavio santykius. Tai, ką tapyboje galime įvardyti tik kaip „tapybą“, atidžiau pažvelgus, nėra vien estetiškas vaizdas, tai kartu ir atsakas į visuomenines problemas. Socialinė praktika ir autentiška patirtis joje įpareigoja mane „tiesioginių“ atvaizdų pasaulyje apie socialiai pažeidžiamų asmenų padėtį kalbėti spalva, ženklų, užkoduotu vaizdiniu. Kita vertus, esu pastebėjusi, kad meno kūrinių analizė ir interpretavimas daro įtaką požiūriui į neįgaliuosius, jų padėtį visuomenėje, neretai neigiama tokių atvaizdų interpretacija kuria klaidingą nuomonę apie negalę turinčius žmones.

¹⁶⁰ *Meno istorijos įvadas.* Hans Belting, Heinrich Dilly, Wolfgang Kemp, Willibald Sauerländer, Martin Warnke (sud.), Vilnius: Ama littera, 2002, p. 17

Galima prisiminti istoriją ir paminėti Breigelį, Rubensą, Rembrantą. Daugeliu atveju interpretuojant jų darbus, neįgaliesiems priskiriamos negatyvios charakteristikos: ydingumas, bukumas, neapykanta. Iki šiol tokios neadekvačios darbų interpretacijos turi įtakos nuomonei apie psichinę, protinę negalią turinčius žmones, formuoja bei stiprina negatyvius negalės stereotipus, o tai formuoja neigiamas visuomenės nuostatas. Su panašia nuomone susidūriau atlikdama ir šį tyrimą. Pastebėjau, kad reakcija į psichinę, protinę negalią turinčius asmenis yra neigiama ir grįsta skurdžia informacija. Pavyzdžiui, pristatydamą socialinės praktikos lokaciją, sulaukiu nusistebėjimo ir klausimų: „ar nebaisu?“, „ar tokia aplinka tavęs negniuždo?“. Akivaizdu, kad požiūris į žmones, turinčius šiuos sutrikimus, yra negatyvus ar bent jau stereotipinis, todėl jie priversti patirti nepalankų nusiteikimą jų atžvilgiu, diskriminaciją, stigmą. Socialinė praktika, kaip meno forma, suteikia man galimybę pažvelgti ir analizuoti šią situaciją „iš vidaus“ bei, įsiliejus į bendruomenės kasdienį gyvenimą, viešinti situaciją atsakingai parinkta menine forma. Kita vertus, kiekviena vieša, „išorės“ reakcija lemia naują meninį poveikį kitam mano kūrybiniam veiksmui. Tampa aktualu vaizduoti ir analizuoti kiekvieno žmogaus kasdieninio gyvenimo realijas, šiandieninę žmogaus situaciją. Socialinė praktika įstūmia mane į skausmingas ir savikontrolės reikalaujančias situacijas, tačiau tai, kaip jau minėjau anksčiau, praturtina mano meninės bei žmogiškosios patirties ribas.

Kuriant ir organizuojant šias socialines meno praktikas socialinės globos namuose, psichiatrinėje ligoninėje, man yra svarbu kaip kūrybinis procesas sąveikauja ir daro įtaką uždarai, nuo viešumos paslėptai aplinkai, dalyvių elgsenai, savijautai, kaip stiprėja visų dalyvių tarpusavio ryšys. Kaip jau minėjau, vykdomos socialinės meno praktikos daro įtaką asmens ar visuomenės gerovės kūrimui, padeda peržengti įvairiausius suvaržymus. Taigi pasitelkdama kūrybinį procesą, galiu padėti sukurti palankesnius būdus saviraiškai ne tik įstaigų klientams, bet ir padėti įstaigų darbuotojams bei specialistams atrasti kūrybiškus būdus skatinant klientų motyvaciją, savarankiškumą ir pan. Jau ankstesniuose skyriuose aptariau, kad kūryba, jei ji ne slopinama, o skatinama, gali turėti pozityvų ir net gydomąjį poveikį. Amerikiečių psichoterapeutas E. P. Torrance tvirtina, kad beveik visų psichoterapijos krypčių tikslas - siekti, kad asmenys taptų kūrybiškesni ir galėtų įveikti įvairius stresus.¹⁶¹ Atliekamų mokslinių tyrimų rezultatai parodo, kad žmonės daug geriau jaučiasi kurdami. Daugelis mano projekto dalyvių pasakoja, kad įsijautimas į kūrybinį procesą padeda geriau jaustis, suprasti save ir kitus žmones. Panašias menines praktikas organizuojanti dailės terapeutė A. Brazauskaitė, pasakodama apie savo asmeninę profesinę patirtį, sako „kūrybinis darbas su neįgalium asmeniu visapusiškai praturtina visus proceso dalyvius“, tai „tarpasmeninių sąveikų galimybė“¹⁶² Nors iš esmės mano ir A. Brazauskaitės vykdomos veiklos yra skirtingos, vis dėlto panašumų yra, nes tai atviros ir kolektyvinės meno praktikos, įtraukiančios žmones į kūrybinį procesą ir suteikiančios kūrybiško bei intensyvaus bendravimo ir

¹⁶¹ Torrance Ellis Paul. *Guiding Creative Talent*. USA: Literary Licensing, LLC, 2012, p.45

¹⁶² Brazauskaitė Audronė, Dikčiūtė Snieguolė. *Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai – socialiniai performansai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2015, p.17

bendradarbiavimo galimybes, o to labai trūksta žmonėms, kenčiantiems nuo kompleksinių sveikatos sutrikimų. Atėjusi į įstaigą, neturiu tikslo tapti „dailės mokytoja“ ar „užimtumo organizatore“, galinti pasiūlyti įvairias įtraukiančias dailės technikas ir pan. Ateinu su idėja, kad saviraiška, kaip viena iš svarbiausių žmogiškosios esmės paieškos ir atskleidimo sąlygų, gali padėti tiek žmogui turinčiam psichologinių, emocinių, psichinių ar fizinių problemų, tiek man ir kitiems įsitraukiantiems asmenims analizuoti save ir pažinti „nenugrimuotą“ gyvenimą. Šis santykių, sąveikos procesas atveria kūrybinį veiksmą kaip dialogą ir abipusio pažinimo būdą.

Vykdamas socialines praktikas, labai svarbu numatyti tinkamą veiklos pobūdį, griežtesnį ar laisvesnį veiksmų scenarijų, parinkti tinkamus būdus ir priemones, kad kiekvienas veiklos dalyvis galėtų aktyviai pasireikšti pagal savo gebėjimus. Savo vykdomose veiklose atkreipiu dėmesį į kiekvieną dalyvį ir stengiuosi suteikti galimybę kiekvienam išreikšti save bei patirti ir pajusti įvairius dalykus praktiškai. Kūrybinėse veiklose siekiu savanoriško dalyvavimo, kuriame dalyviai yra visi ir lygiateisiškai sąveikauja vieni su kitais. Privalu vadovautis partnerystės, bendradarbiavimo principais ir sutelkti dėmesį į veiklos turinį, jo pritaikymą skirtingų gebėjimų grupei. Dažniausiai kompleksinę negalią turinčių žmonių veiklos „žingsneliai“ būna minimalūs, veiklos eiga apima ilgesnį laikotarpį, todėl aš, kaip iš šalies atėjęs žmogus, visų pirma stengiuosi integruotis į projekto dalyvių socialinę grupę ir priimti jau nusistovėjusias taisykles. Pradėdama savo veiklą, pirmajame proceso etape atlieku įvertinimą, kurio tikslas nustatyti projekto aplinkos specifiką, galimybes ir, žinoma, problemas. Po to planuoju keletą veiklų, kurios galimai pagerintų dalyvių būseną, savijautą, skatintų bendravimą. Vėliau, veiklų įgyvendinimo etape, apsvačius dalyvių įgūdžius, poreikius, parenku tinkamiausias ir įgyvendinamas veiklų strategijas. Žinoma, vykdomos veiklos nukrypsta nuo suplanuoto scenarijaus ir nukreipia mus visus praktikos dalyvius nežinoma, bet labiau pageidaujama linkme. Daugeliu atveju, šias naujas kryptis strateguoja projekto pagrindiniai dalyviai, įstaigų klientai. Tai natūralus procesas, nes dalyviai, įpusėję projektui, atsipalaiduoja, noriai dalijasi savo mintimis ir pageidavimais. Reikia paminėti, kad įvertinus dalyvių ir aplinkos padėtį, galiu įvardyti daugybę skirtingų probleminių veiklos sričių, tačiau prasmingiau pasirinkti vieną problemų sritį. Pastarojo laikotarpio vykdomo tyrimo sritis buvo kalbinio ir kūrybinio proceso bei dalijimosi patirtimi veikla.

Socialinės meno praktikos metu stebėjau žmones, kurie turi skirtingus kompleksinius sveikatos sutrikimus ir kuriems gyvybiškai būtina bendrystė, draugiškas šypsny, padaršinimas, saugi aplinka. Stengiuosi pritaikyti kūrybines užduotis bei naudojamas medžiagas kiekvieno dalyvaujančio žmogaus individualiems poreikiams. Tinkamas šių komponentų pasirinkimas lemia grupinių bei individualių užsiėmimų sėkmę. Tik tuomet pasireiškia kūrybinės veiklos šerdis – savęs ir aplinkos pažinimas kuriant, užsimezga visų dalyvių tarpusavio ryšys. Paprastai mano vykdomos socialinės meno praktikos veiklos esmė yra kalbėjimas su veiklos dalyviais, nes tai mažina emocinę

įtampą ir sukuria draugišką aplinką. Būtinai artimas, pasitikėjimu grįstas mūsų ryšys, tai daro įtaką bendradarbiavimui, veikimo kartu sėkmingai eigai. Pavyzdžiui:

Susitikime dalyvauja dvi merginos Saulė ir Aušra. Nusprendėme piešti paprastais pieštukais. Pasiūlau piešti sėdinčios priešais draugės plaukus. Kilo daug klausimų: kaip, kam, kodėl ir pan. Merginos noriai piešė ir bendravo. Kalbėjomės apie plaukus ir kitus „mergaitiškus“ dalykus. Užsiėmimas buvo lengvas ir nuotaikingas. Pabaigoje apsikeitėme piešiniais. Saulė ir Aušra liko patenkintos savo piešiniais ir džiaugėsi, kad taip lengva yra piešti.¹⁶³

16. Saulė, Aušra, *Plaukai*. Pop., pieštukas, X socialinės globos namai, Kaunas, 2015

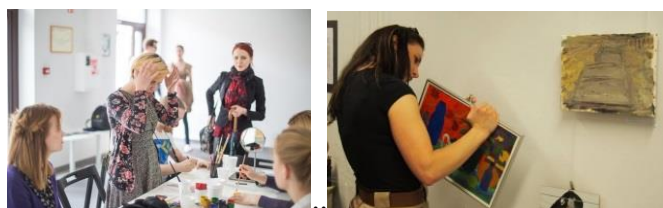
Tai realus įvykis; šiais keliais sakiniiais norėjau užfiksuoti dienos susitikimą, kurio metu atsiskleidė ilgalaikio projekto ašis: bendras kūrybinis darbas, grįstas nuoširdžiu dalyvių bendravimu, dalijimosi patirtimi bei empatija vienas kitam.

Tapo akivaizdu, kad paprastas, bendras kūrybinis procesas gali paveikti visų dalyvių nuotaiką ir skatinti emocionaliai tvarius ryšius. Žinoma, panašių rezultatų galima pasiekti tik įpusėjus projektinę veiklą. Minėtu atveju dalyviai mane pažinojo, mano atėjimas jau buvo tapęs įprastu ir nekėlė įtampos. Todėl pasiekusi tam tikrą pozityvų bendravimo pokytį, siekiau jį išlaikyti ir vykdyti toliau užsibrėžtas veiklas. Taigi, kad veikla būtų sėkminga, būtina laikytis numatyto plano, t.y. nekeisti savo veiklų laiko, neatidėlioti suplanuotų susitikimų ir visiems dalyviams vykdyti duotus pažadus bei įsipareigojimus, kitaip tariant, svarbu, kad ir menininkui, ir dalyviams projektinė kūrybinė veikla taptų dienos tvarkės dalimi.

Reikia atkreipti dėmesį, kad socialinės meno praktikos pabaigoje, kaip aiškiai apibrėžto laiko projektui, svarbu atlikti viso proceso ir gautų rezultatų vertinimą. Žinoma, tai yra tam tikra savirefleksija, individualus menininko veiklos įsivertinimas, kuris padeda pamatyti vykdytų veiklų trūkumus bei ieškoti naujų „išeičių“ bei numatyti galimas projektines veiklas ateityje. Daugelis meno kritikų (C. Bishop, G. Kester ir kt.) pažymi, kad svarbu yra stebėti, kaip praktika veikia savo interesų zonoje, kaip funkcionuoja pokyčių rezultatai ir kaip reflektuoja šią patirtį pats menininkas. Kaip refleksijos ir „ataskaitos“ formą, pasirinkau tapybos raišką, kuri viso projekto metu buvo kalbos priemonė, todėl ta pačia forma ir įrankiais vizualizuojau praktikos rezultatus. Socialinėje

¹⁶³ Ištrauka iš mano socialinio meno praktikų dienoraščio, 2015 kovo 24

meno praktikoje įgyta patirtis ir išgyventos emocijos kaip savirefleksijos būdas atsispindi mano tapyboje. Tapyba man padeda perprasti įgytą patirtį ir tuo pačiu „ištaipyti“ sukaupytą informaciją bei emocinį krūvį. Tuo pačiu tai -socialinės meno praktikos atspindys tapyboje, kaip tam tikra „dokumentacija“, orientuota ne tik į pasirinktos socialinės grupės problemas, bet ir vizualizuotas socialinis projektas, kurio įgyvendinimui svarbi ir „išorės“ reakcija. Todėl viešas tapybos darbų „Paribio portretai“ eksponavimas neatsiejamas nuo vykdomų viešų diskusijų, kūrybinių dirbtuvių bei žiūrovo įtraukimo į kūrybinį procesą, „kad kiekvienas potencialus vartotojas galėtų suprasti patį kūrinį, autoriaus sumanytą pirminę jo formą. $\diamond$ su kiekvienu vartojimu meno kūrinys atgimsta kaip nepakartojamas.“¹⁶⁴ Sekdama U. Eco mintimis ir siekdama visapusiško atvirumo ir sklaidos, apsisprendžiu leisti tvarkyti, pildyti ir įsitraukti į kūrybos procesą ne tik socialinių meno praktikų dalyviams, bet ir pačiam žiūrovui. Todėl viešose projekto ekspozicijose kiekvienas žiūrovas, remdamasis „asmeniniu jautrumu, tam tikra kultūra, skoniu, polinkiais, išankstiniais nusistatymais“¹⁶⁵, gali ne tik interpretuoti ir pasidalyti savo mintimis, bet, pasinaudodamas esančiais įrankiais, papildyti parodos ekspoziciją savo kūriniais.

17. Jovita Varkulevičienė. Paroda „Paribio portretai. Ryšys“ ir Galerijų savaitgalis, kūrybinės dirbtuvės. VDU menų galerija 101, Kaunas, 2016

Apibendrinat šį poskyrį, noriu pabrėžti, kad socialinės meno praktikos patirtis psichiatrinėje ligoninėje, socialinės globos namuose suteikė man svarbios gyvenimiškos patirties ir turėjo įtakos ne tik mano tapybai, bet ir vertybėms, požiūriui bei gyvenimo pozicijai. Mano kaip menininkės įsitraukimą į socialines praktikas lėmė noras bendradarbiauti kūrybinio lauko kontekste su žmonėmis, kurie, turėdami negalią ar įvairių sveikatos problemų, susiduria su socialine atskirtimi, gyvenimo kokybės problemomis. Organizuoju kūrybines veiklas, parodas ir kt. Tai pokalbių, situacijų, kūrybinės veiklos, mažų eksperimentų ir pasiekimų aplinka ir viskas, kas įprastai yra nereikšminga ar net nepastebima. Tapybą pasitelkiu kaip nekalbinę bendravimo formą. Šiose situacijose ir aplinkoje tapyba tampa kalba. Savo praktikoje pastebėjau, kad psichologai, psichiatrai taip pat vertina malonumą, kurį pacientai patiria tapydami, lipdydami, klijuodami ir pan. Patirdami, kokį malonumą teikia laisva kūryba, specialistai pacientams siūlo jį kaip laisvalaikio užsiėmimą. Remdamasi savo asmenine patirtimi, galiu teigti, kad bendro kūrybinio proceso metu nepažįstami, tarpusavyje nesusiję žmonės gali kurti artimą, nuoširdų dialogą ir pasiekti tvarų emocinį ryšį.

¹⁶⁴ Eco Umberto. *Atviras kūrinys*. Vilnius: Tyto Alba, 2004, p. 21

¹⁶⁵ Ibid., p. 21

4.2 „PARIBIO PORTRETAI“ – ASMENINĖ PATIRTIS IR SOCIALINĖ TIKROVĖ TAPYBOJE

Ši darbo dalis skirta tapybos ciklo „Paribio portretai“ pristatymui, kuris tęsiasi, kaip jau minėjau, nuo 2000 m. ir yra tiesiogiai susijęs su savanorystės bei socialinės praktikos patirtimi. Aptarsiu savo individualios kūrybos išeitis ir jos formavimosi etapus. Tai individualus požiūris į išskirtines ir skausmingas gyvenimo situacijas. Akistatoje su gyvenimo realybe nuolat kliuvau ir klupinėjau, neretai atrodė, kad mano pasirinkimas yra beprasmiškas ir neturi resursų ateičiai, tačiau visada stengiausi išsaugoti savo individualų požiūrį, aštrų pirminį įspūdį bei perteikti tai tapyboje emocionalią, ekspresyvią vizualinę kalbą. Kaip jau minėjau, socialinė praktika socialinės globos namuose ar psichiatrinėje ligoninėje suteikė man ypatingos patirties bei impulsų tapybai ir išskirtines galimybes permąstyti mano kaip menininkės vaidmenį, stebėti kaip mano vizualinė raiška veikia supančią aplinką ir kokia aplinkos reakcija yra į mano kūrybą. XX a. rašytoja V. Woolf, kalbėdama apie moters literatūrines galimybes ir problemas, sako: „jei užmerkę akis įsivaizduotume romaną kaip visumą, tai būtų kūrinys, turintis tam tikro panašumo su gyvenimu, nors žinoma, pasižymintis daugybe supaprastinimų ir nukrypimų. Tačiau vis dėlto tai tam tikrą formą turinti struktūra: kartais kvadratinė, kartais panaši į pagodą, kartais – tvirta, vientisa, su kupolu kaip Šv. Sofijos katedra Konstantinopolyje. Ši forma <> iš pradžių sukelia mums vieną atitinkamo pobūdžio jausmą. Tačiau šis jausmas netrukus susimaišo su kitais, kadangi ši „forma“ yra sukurta ne iš akmenų, o iš žmonių tarpusavio santykių. Todėl romanas sužadina mums įvairiausių ir prieštaringiausių jausmų. Tai gyvenimo susidūrimas su kažkuo kitu, kas nėra gyvenimas. Bet kadangi iš dalies tai gyvenimas, mes vertiname jį kaip gyvenimą.“¹⁶⁶ Nors autorė kalba apie literatūrą, jos pamąstymuose randu glaudžių sąsajų su vizualine kalbos specifika. Taigi mano tapybos ciklas glaudžiai susijęs su gyvenimu, kuris nėra atviras ir pažinus visiems, todėl natūralu, kad vertinimas ir priėmimas yra apsunkintas, jam daro įtaką žiūrovų /vartotojų gyvenimiška patirtis bei išankstinės nuostatos. Mano tapyba, t. y. ciklas „Paribio portretai“ tiesiogiai nėra gyvenimas - „tai gyvenimo susidūrimas su kažkuo kitu“¹⁶⁷, asmeninis, jausminis

¹⁶⁶ Woolf Virginia. *Savas kambarys*. Vilnius: Charibidė, 2008, p. 70

¹⁶⁷ Ibid. p.70

atsakas į jį – vidinės tikrovės peizažas, tam tikras tiltas ir galimybė pasiekti tikro gyvenimo kitas prasmes ir rasti išeitis.

Tapyboje man svarbu motyvas, santykis su aplinka, tam tikra „tapybinė situacija“,¹⁶⁸ pagrįsta asmeniniais išgyvenimais, patirtimi, intuicija. Tapyboje pasikliauju subjektyvia, autentiška patirtimi, todėl aiškus, konkretus motyvas lieka nuošalėje, siekiu vaizdo apibendrinimo, intuityvaus, spontaniško rezultato. Savo darbuose stengiuosi perteikti individualų santykį su pasirinkta socialine grupe, konkrečiu žmogumi, jo aplinka. Ciklo „Paribio portretų“ tapyba bei piešiniai svyruoja tarp abstrakcijos ir figūratyvinio vaizdinio, tačiau vengiu tiesioginio, fizinio aplinkos realumo. Visa tai ne tik regimosios, bet ir mano vidinės tikrovės, jos įtampos atspindys. Stebėdama atitinkamą socialinę aplinką, kreipiu dėmesį į atsitiktinius ženklus: dėmes, užrašus ant sienų, garsus, spalvinę aplinkos nuotaiką. Pasikliauju improvizacija, reikalaujančia spontaniško veržlumo bei spalvų įvairovės. Tapydama portretus, kaip vidinių būsenų, potyrių improvizacijas, siekiu ekspresyvaus, o kartais net brutalaus tapybinio charakterio, bandau perteikti atsitiktinumo, pirminio impulso įspūdį. Tapydama pasikliauju eksperimentine raiška, „mėgėjiškumo“ estetika, siekiu grubaus ir neišdailinto tapybos paviršiaus – visa tai tarsi socialinės tikrovės atspindys, autentiškos patirties „sufleris“. Cikle „Paribio portretai“ nėra pusiausvyros bei statikos, harmoningos supančios aplinkos – tai dinamiškas egzistencijos srautas, virtęs iracionalia portreto ir aplinkos abstrakcija.

18. Jovita Varkulevičienė. *Paribio portretai*. Dr., al., 40X40, 2002

Dirbant ir savanoriaujant psichiatrinėje ligoninėje, socialinės globos namuose, teko artimiau pažinti, bendrauti, stebėti šių įstaigų klientų gyvenimus. Piešiau portretų etidus iš natūros, analizavau vaizduojamojo bruožus, nuotaikas, siekiau, kad portretai įgautų būdingas pozas ir originalius gestus. Tapau tam tikros dienos ar tam tikros akimirkos nuotaikas arba tai, kas kyla iš bendravimo, stebėjimo. Man svarbu ne vaizduoti kokią nors realybę, o į ją prasiskverbti, taip atskleidžiant joje slypinčią tiesą, slepiančią vidinius mūsų gyvenimo mechanizmus. Prancūzų

¹⁶⁸ Skolinuosi šį terminą iš tapytojo prof. A. Vaitkūno.

filosofas M. Merleau-Ponty, kalbėdamas apie tapybą, pabrėžia tapytojo asmeninės refleksijos svarbą (šio proceso aktualumą akcentuoja ir socialinių meno praktikų teoretikai): „tapytojo regėjimas nebėra žvilgsnis į kokią nors išorę, vien tik „fizinis-optinis“ santykis su pasauliu. Pasaulis nebėra priešais jį per atvaizdavimą, veikiau dailininkas gimsta daiktuose tartum per regimybės susitelkimą ir grįžimą į save, o paveikslas galiausiai siejasi su bet kuo iš empirinių daiktų tik tada, jei pirmiau jis „vaizduoja save““¹⁶⁹ Kiekviename ciklo „Paribio portretai“ portrete yra dalis manęs, mano patirtis ir išgyvenimai – tam tikra autoportretavimo forma. Akivaizdu, kad atsiriboti ir likti tik stebėtoja, „nebylia“ tyrėja minėtose situacijose yra neįmanoma, socialinė praktika suteikė man galimybę atrasti ir pažinti save bei suprasti, kad kūrybinis veiksmas nėra vien asmeninis santykis su savimi - tai aktyvus dialogas su aplinka.

Meno teoretikė C. Bishop teigia, kad meninių socialinių projektų dalyviai – tai menininkų priemonės ir medžiaga.¹⁷⁰ Tačiau vertindama ir analizuodama savo socialinės meno praktikos ir tapybos ciklo „Paribio portretai“ tarpusavio ryšius ir įtakas, negaliu šio projekto dalyvius įvardyti kaip savo kūrybos priemones ir medžiagą. Noriu atkreipti dėmesį, kad socialinė praktika man svarbi ne asmeninėms kūrybinėms idėjoms, poreikiams ar tyrimams įgyvendinti, o tarpusavio ryšiams bei įvairiapusiam bendravimui įtvirtinti, tik vėliau, kaip stipri autentiška patirtis, ji daro įtaką mano individualiai kūrybai.

Meno kritikė Aušra Trakšelytė teigia, kad „...šiuolaikinio meno kūriniai praktiškai analizuoja pasidalijimą į „meną“ ir „ne meną“, įkurdinant juos tokiose vietose kaip miesto gatvės, visuomeniniai pastatai, kalėjimai, mokyklos, ligoninės, viešbučiai, bažnyčios ir t.t., kitaip sakant, meno institucijos statuso neturinčiose erdvėse.“¹⁷¹ Komplikuota socialinė padėtis, nuolatinis bandymas sukonstruoti asmenybę, identiteto paieškos - mano interesų laukas ir tai skaudžiausiai atsiskleidžia socialiai pažeidžiamose visuomenės grupėse. Remdamasi emocine patirtimi, tapyboje stengiuosi suteikti žiūrovui autentiškos patirties išpūdį, siekį prasiskverbti į uždara, galbūt, nepažintą ir „neišgražintą“ pasaulį, siekiu parodyti tikrąjį vidinį portretą, visapusį asmens pavidalą. Būtent impulsyvi ir ekspresyvi tapyba leidžia man įkūnyti savo gyvenimiškuosius išpūdžius bei patirtis, situacijų emocionalumą. Atsitiktinumas, netikėtumas, tik intuityviai nuspėjamas kūrinio rezultatas sudaro mano kūrybos vizualinės išraiškos esmę. Mano tapybos tikslas ne atvaizduoti kūną, tai yra atpažįstamą, tradiciškai suvokiamą portretą, bet atskleisti portretuojamojo būseną, galbūt, sielos būklę, nors kita vertus – tai tik mano individualus, asmeninis požiūris į žmogų.

Tradiciškai portreto funkcija – atvaizduoti ir įamžinti tam tikrą žmogų, ypač jo veidą. Europos dailės tradicijoje, portretas buvo skirtas reprezentuoti konkretų asmenį, jo psichologinę būseną, charakterį, socialinę padėtį, statusą. Todėl įprastai portreto struktūra kuriama taip, kad

¹⁶⁹ Merleau-Ponty Maurice. *Akis ir dvasia*. Vilnius: Baltos lankos, 2000. p. 90

¹⁷⁰ Bishop Claire. *Artificial hells. Participatory art and the politics of spectatorship*. London/New York: Verso 2012

¹⁷¹ Trakšelytė Aušra. *Ivytinto šiuolaikinio meno teorinis diskursas* // Acta Academiae Artium Vilensis / 64, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p. 128

kiekviena detalė, kuo geriau, įtaigiau perteiktų vaizduojamąjį. Tačiau socialinės praktikos patirtis ir jos metu išgyventos emocijos mane nuvedė kitu keliu. Supratau, kad yra situacijų, kada tradiciškai suvokiamo portreto išraikingumas, realistinis veido bruožų vaizdavimas gali būti skausmingas ar tiesiog etiškai neįmanomas. Ar galiu tapyti ir eksponuoti žmogaus portretą jei jo gyvenimas yra už „realaus“ pasaulio ribų ir jis sunkiai supranta viešus atvaizdo demonstravimo kontekstus? Jose Ortega y Gasset kalbėdamas apie impresionistinę tapybą pabrėžia, kad „tradicinis dailininkas, tapydamas portretą, jaučiasi įpareigotas realaus asmens ir stengiasi maksimaliai tiksliai atkartoti proto pasirinktą vieną iš scheminių jo atvaizdų, kurių jis jungia begalybę. Kas gi atsitiktų, jei menininkas, užuot tapęs jį, nuspręstų tapyti savą to žmogaus idėją, savą jo schemą? Tada paveikslas būtų pati tiesa ir neįvyktų neišvengiamas krachas. Paveikslas, atsisakydamas nurungti realybę, išliktų tuo, kuo iš tiesų yra: nerealyste. Menininkas tapo aklas išoriniam pasauliui ir nukreipė žvilgsnį į vidinius subjektyvius peizažus.“¹⁷² Taigi tapydama atsisakau beveik visų portreto žanrui priskiriamų bei privalomų detalių: atpažįstamumą suteikiančių simbolinių reiškinių ar autentiškų veido bruožų. Specialiai nenaudoju portretiškumą pabrėžiančių žymių: anatominių veido dalių bei aplinką indentifikuojančių detalių. Portretuojamuosius vaizduoju izoliuotoje, nuasmeninintoje aplinkoje, kuri pabrėžia situacijos komplikotumą. Vėliau, jau tapydama studijoje, tapytus portretus projekto vykdymo vietoje palieku nuošalėje ir pasikliauju savo intuicija, tam tikros dienos emocine patirtimi.

19. Jovita Varkulevičienė. *Paribio portretai*. Sodo šventasis. Dr.al. 50X40, 2004

Pastaruoju laikotarpiu gilinausi į dailės terapiją, socialinių problemų tyrimų analizę, paremtą empirine patirtimi dailės terapijos aplinkoje, taip pat - į autonominių kūrybos procesą. Kompleksinis požiūris į analizuojamą problemą padarė įtaką kokybiškoms vizualinės raiškos, tapybos kalbos, paieškom, vystymosi kryptims, padėjo atrasti socialinės praktikos ir asmeninės kūrybos santykį bei dermę. Ieškau atsakymų į klausimus: kaip kolektyvinė kūrybinė veikla išryškina ir padeda įveikti žmogaus socializacijos, identifikacijos problemas ir kokią ši veikla daro įtaką mano kūrybai? Šis

¹⁷² Ortega y Gasset Jose. *Mūsų laikų tema ir kitos esė*, Vilnius: Vaga, 1999, p. 497

tyrimas aktualus kaip socialinė meno praktika, kuri apjungia autonominį kūrybos procesą ir dailės terapiją bei padeda specialiųjų poreikių žmonėms sukurti sąlygas skleistis bendravimo, pažinimo bei kūrybiškumo patirtims. Tapyba šiame tyrime yra tam tikros visumos dalis, kuri yra neatsiejama nuo socialinės praktikos globos namuose ir psichiatrinėje ligoninėje. Visos dalys drauge sudaro visumą, su kuria kiekviena jų susijungia, išlikdamos savo vietoje būtinos bei prasmingos. Tapyba man padeda pažinti šalia esančius žmones, save, suvokti aplinkoje vykstančius procesus bei kolektyviniame darbo procese dalytis savo patirtimi. Todėl nuolatos užduodamas klausimas, kodėl svarbu tapyboje reflektuoti patirtį iš psichiatrinės ligoninės ir socialinės globos namų, tapo neatsiejama mano apmąstymų tapyboje ir už jos ribų tema. Vis nauji klausimai ir dažnai nerandami atsakymai padeda transformuoti socialinės praktikos patirtį į tapybinę raišką. Akivaizdu, kad empirinė patirtis šioje aplinkoje, praturtina mane kokybiniais įspūdziais, todėl jausdama emocinę įtampą bei atsakomybę prabilti apie probleminę portretuojamųjų padėtį, tapybos kalba tampa tinkamiausiu „kalbos“ įrankiu. Tapyba, socialinė meno praktika - komponentai, kurie negali būti tapatinami, jie tik gali būti neatsiejami apmąstymuose vienas apie kitą, tai tarsi savotiška sistema, kurioje vienas įspūdis ar situacija praneša apie kitus ir niekada tiesiogiai neapaiskina priežasties. Ieškant jungčių ir bendrų išeičių, noriu pasiūlyti pažvelgti į šį tyrimą, kaip į vieną sistemą, uždarą erdvę, kurioje artikuliuojami įvykiai bei situacijos skirtingomis priemonėmis ir metodais, tačiau išlieka sujungti bendra kūrybinio proceso dinamika.

Ciklas „Paribio portretai“ iš esmės yra asociacijų, tam tikrų atsiminimų projekcija. Nesistengiu įamžinti konkrečių žmonių, tiesiog bandau vizualizuoti atmintį - to momento būseną, pavidalą. Atmintyje likusi situacija, emocinis išgyvenimas, tapyboje įgauna abstrakčią portreto formą, kaip to žmogaus idėja, tam tikras ženklas. M. Merleau-Ponty sako: „Tapytojas vienintelis turi teisę žvelgti į viską neprivalėdamas nieko vertinti. Galima sakyti, kad jo akivaizdoje pažinimo ir veikimo lozungai praranda reikšmę. Stiprus ar silpnas gyvenime, savaip gromuliuodamas pasaulį jis yra neginčijamas suverenus. Neturėdamas jokios kitos „technikos“, išskyrus tą, kurią jo akys ir rankos įgyja regėdamos ir tapydamos, jis atkakliai plėšia iš šio pasaulio, kuriame skamba istorijos skandalai ir triumfai, drobes, nieko neprisidėsiančias nei prie žmonių pykčių, nei prie jų vilčių, ir niekas neburba. Kas gi yra tas slaptas žinojimas, tapytojo turimas arba jo ieškomas?“¹⁷³ Kiekvieno menininko, o gal kiekvieno dėmesingo ir jautraus žmogaus, yra ypatingas santykis su tikrove, tai sukuria dar kitą situaciją ir tada patiki bei pajunti, kad žinai ir gali atrasti kelią į kito „pasaulio“ kuriamas formas. „Demiurginis azartas iš tiesų didelis – gali tarti, jog tapomas pasaulis praryja patį kūrėją, tampa jo gyvenimo akiračiu, netgi formuoja atitinkamą gyvenimo būdą, ypatingą santykį su aplinka.“¹⁷⁴ – rašė šviesios atminties meno kritikas, filosofas A. Uždavinys apie tapytoją A. Vaitkūną. Iš tiesų neišvengiamai realus, išorinis pasaulis persipina su vidiniu pasauliu ir daro įtaką vienas

¹⁷³ Merleau-Ponty Maurice. *Akis ir dvasia*. Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 43-44

¹⁷⁴ Uždavinys Algis. *Kūrybinė vaizduotė: dailės kritika ir* Vilnius: Lietuvos tyrimų institutas, 2013. p.84

kitam. Svarbu įsiklausyti ir pripažinti vidines intencijas, kodėl esi čia tiek gyvenimo, tiek tapybos prasme. Man yra įdomus dialogas tarp manęs ir aplinkos bei kokia emocija, vizualinė raiška labiausiai atspindėtų situaciją ir būseną. Tapyba, kaip nuolatinė, tęstinumą turinti veikla, sukuria būtinybės, prierašumo jausmą ir ilgainiui tai tampa natūraliu gyvenimo veiksmu ir savo vidinių pojūčių suvokimu. Aš, kaip menininkė, niekada nelieku „viena“ prieš įvairias gyvenimo situacijas, nes kūryba tarpininkauja santykiams su aplinka. Visada jaučiu tam tikrą dualumą: esu čia - su realiais įvykiais ir žmonėmis, ir esu ten, kas iš ties nėra gyvenimas, bet tam tikras tiltas ir galimybė pasiekti tikro gyvenimo kitas prasmes ir rasti išeitis. Todėl susidūrus su tam tikrais gyvenimo iššūkiais ir sudėtingomis situacijomis, man pačiai kūrybinis procesas neretai tampa terapijos galimybe.

Socialinių praktikų metu įgyta patirtis, susiformavęs aplinkos išpūdis daro įtaką ne tik mano vizualinei raiškai: norėdama aiškiau perteikti situacijų „kitoniškumą“, viešose ciklo „Paribio portretai“ ekspozicijose siekiu sukurti subjektyvios tikrovės išpūdį. Portretų ekspozicijose, papildant jas abstrakčiomis aplinkos ar peizažo drobėmis, kartais instaliatyviais elementais, analizuoju žmogaus išgyvenimus, dvasines būsenas, žmogiškas problemas, kaip tarpusavio ryšį, lygiagretumą ir panašumą. Kaip jau minėjau, kūrinių eksponavimą vertinu kaip socialinės veiklos dokumentaciją, esamos situacijos viešinimo galimybę, galimų pokyčių įtvirtinimą, todėl viešas tapybos darbų „Paribio portretai“ eksponavimas neatsiejamas nuo vykdomų viešų diskusijų, kūrybinių dirbtuvių bei žiūrovo įtraukimo į kūrybinį procesą. Siekdama visapusiško atvirumo ir sklaidos, siūlau tvarkyti, pildyti ir įsitraukti į kūrybos procesą ne tik socialinių meno praktikų dalyviams, bet ir pačiam žiūrovui. Todėl viešose projekto ekspozicijose kiekvienas žiūrovas gali ne tik interpretuoti ir pasidalyti savo mintimis, bet, pasinaudodamas esančiais įrankiais, papildyti parodos ekspoziciją savo kūriniais, taip praplėsdamas ir atskleisdamas „temos“ daugiasluoksniškumą.

Apibendrinant, turiu pripažinti, kad rašyti tekstą apie savo kūrybos procesą, kuriamus socialinius projektus ir tapybos darbus yra sudėtingas uždavinys. M. Merleau-Ponty teigia: „Pats kūrinys atveria tą lauką, iš kurio jis pasirodo kitoje šviesoje, pats kūrinys atlieka metamorfozę ir tampa savo tęsiniu; begaliniai jo peraiškinimai, teisėtai jam taikomi, keičia tik jį patį. Jei po aiškiu jo turiniu istorikas atranda prasmės perteklių ir tankį, tekstūrą, ruošusią kūriniui ilgą ateitį, tai šis aktyvus buvimo būdas, ši kūrinys atskleidžiama galimybė, ši kūrinys randama monograma suteikia pagrindą filosofiniam apmąstymui.“¹⁷⁵ Vis dėlto buvo svarbu suformuluoti tam tikrus teiginius, leidžiančius daryti prielaidas, kad socialinė praktika ir individualus kūrybinis procesas yra vienas kito įtakoje ir sudaro tam tikrą estetinę erdvę. Reikia pastebėti, kad individuali kūryba nėra atsieta nuo išorinės aplinkos veiksmų, taigi socialinė praktika, kaip kūrybinio proceso dalis, yra

¹⁷⁵ Andrijauskas Antanas. *Suvokimo fenomenologija ir Merleau-Ponty meno filosofijos ištakos* // Logos/ 74, Vilnius, 2013

svarbi kaip išorinė aplinka, kuri sąlygoja viso kūrybinio proceso eigą. Kūryba, paremta bendradarbiaujant meninėje veikloje bei darnioje komandoje, praturtina mane kokybiška patirtimi ir naujais išgyvenimais. Taigi turiu pažymėti, kad socialinė meno praktika, kaip empatiškumas kitokiam, gebėjimas problemose išvelgti naujas galimybes ir įprastus dalykus pamatyti naujai padeda tapyboje atverti glūdinčias egzistencines prasmes ir suteikia galimybę pamatyti savito pasaulio spalvas.

IŠVADOS

1. Menas istoriniame kontekste yra ne vien kultinius, estetinius ir kitus poreikius tenkinantis reiškiny; jam priskiriama galia gydyti ar kitaip pozityviai veikti žmogaus savijautą. Tai bendra prielaida, grindusi vėlesnes meninių ir terapinių praktikų jungtis.
2. Socialinių meno praktikų sanklodos apibūdina šios slinktys:
 - nuo kasdieniam gyvenimui priešinos meninės pastangos prie kūrybos, išaugančios iš meno ir gyvenimo jungties;
 - nuo estetinio angažuotumo prie socialinio aktyvumo formų;
 - nuo individualaus požiūrio viešinimo prie socialinių santykių reartikuliacijos ir kūrimo;
 - nuo *a priori* apibrėžtų technologinių priemonių prie laisvai parenkamų priemonių, kurias apibrėžia konkretaus projekto poreikiai;
 - nuo tikrovės iliustravimo ar komentavimo prie tą tikrovę tiesiogiai keičiančios intervencijos;
 - nuo estetiškos formos atlikimo prie estetikos nesaistomo proceso ir jo metu išlaisvinamos komunikacijos.
3. Šiuolaikinio meno ir dailės terapijos ideologijos nebenusakomos tradiciniu priešpriešos modeliu, nes šiandien abiejų sričių veikimo principai bei metodai, nepaisant skirtingos prigimties, remiasi tarpdalykinėmis sąveikomis ir mainais. Daugiaprasė meno paskirtis ir nauda sveikatinimo aplinkoje rodo, kad šiuolaikinio meno praktikos poveikio požiūriu supanašėjo su terapiniais modeliais, todėl būtina pabrėžti ne tik šių veiklų skirtumus, bet ir panašumus.

4. Meno sampratos posūkis į procesą, dialogą kaip kūrybinio veiksmo produktą ir estetinį įvykį, praplėtė menininko įsitraukimo į terapinę aplinką galimybes, tačiau taip pat privertė įgyti svetimos srities – socialinio darbo, projektų vadybos, renginių organizatoriaus, pedagogo, terapeuto funkcijas. Menininko veikla sveikatinimo įstaigose nėra griežtai apibrėžta, ji suvokiama kaip bendro ir tarpsritinio kūrybinio lauko bei socialinių problemų sprendimo galimybė. Siekdamas ją realizuoti, menininkas atsisako suvereno pozicijos ir bendroje kūrybinės sąveikos erdvėje sudaro sąlygas asmens bei grupės saviraiškai, kultūrinių / socialinių / psichologinių poreikių realizacijai.
5. Aptarti socialinio meno projektai siekia skirtingų tikslų ir naudoja skirtingas išraiškos priemones, tačiau juos vienija poreikis aktyviai ir kritiškai įsiterpti į socialinę aplinką, siekiant pozityvių permainų. Viena vertus, šie projektai atkreipė dėmesį į konkrečias socialines problemas, išplėtė jų sklaidos bei regimumo galimybes; kita vertus, jų veikla turėjo ryškiai išreikštą vizualinės estetikos matmenį. Projektų vykdytojus jungė poreikis remtis individualia empirine patirtimi ir artimu ryšiu su konkrečios aplinkos žmonėmis. Pasirinktos meno praktikos inspiravo socioestetinius įvykius ar jų seką, siekiančią projekto dalyvius apjungti naujos kokybės ryšiais ir taip ugdyti naują požiūrį į savo aplinkos teikiamas galimybes. Tačiau tuo pačiu šios meninės išraiškos būdo „paklausumas“ sudarė sąlygas vykdyti projektus, kurių organizatoriai ir vykdytojai siekia asmeninių populiarumo, finansinės naudos tikslų ir ignoruoja pamatinius socialinio meno principus.
6. Atliktas meninis tyrimas yra paremtas kalbinių ir kūrybinių priemonių visuma, kuri nebūtinai inspiruoja akivaizdžius socialinius pokyčius, bet turi reikšmingą psichologinį poveikį tiek man, tiek socialinės meno praktikos dalyviams. Šis tyrimas įstūmė į skausmingas ir savikontrolės reikalaujančias situacijas, taip pat praplėtė meninės bei žmogiškosios patirties ribas, suteikė kitaip neįgyjamas kompetencijas bei išskirtinę galimybę permąstyti savo kaip menininkės vaidmenį. Atsiriboti ir likti tik „nebylia“ stebėtoja minėtose situacijose buvo neįmanoma; tyrimas padėjo suprasti, kad meninė pastanga nėra tik santykis su savimi, pirmiausia tai santykio mezgimas su kitais, nauju būdu įprasminantis meninę pastangą. Kita vertus, jis privertė įsisamontinti, kad socialinių ryšių kūrimas neišsemia kūrybinių poreikių, ir kad būtina individuali socialinių praktikų refleksija, išsiliejanči tapybinėmis formomis.

LITERATŪRA

1. Abramavičiūtė Zita, Aleksienė Vilmantė. *Muzikos terapijos poveikio, aktyvinant epilepsiją sergančių suaugusiųjų socialinę integraciją vertinimas. Meno terapija: realijos ir perspektyvos*. Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2013
2. Adler Alfred. *Žmogaus pažinimas*. Vilnius: Vaga, 2003
3. Adler Ronald, Towne Neil. *Looking Out Looking In. Fort Worth*. Chicago: Holt, Rinehart and Winston, 1990
4. Andrijauskas Antanas. *Vaizduotės erdvės: Tradicinė kinų estetika ir menas*. Vilnius: LKTI, 2015
5. Andrijauskas Antanas. *Estetikos ir meno filosofijos probleminių laukų sąveika*. Vilnius: Kultūros filosofijos ir meno institutas, 2008
6. Andrijauskas Antanas. *Grožis ir menas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1995
7. Bishop Claire. *Artificial hells. Participatory art and the politics of spectatorship*. London/New York: Verso, 2012
8. Бурно Марк. *Терапия творческим самовыражением*. Москва: Медицина, 1986
9. Brazauskaitė Audronė, Dapkutė Aldona. *Dailės terapija Lietuvoje šiandien. Dailė kaip terapija*, Vilnius, 2004
10. Brazauskaitė Audronė, Dikčiūtė Snieguolė. *Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai – socialiniai performansai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2015
11. Bourriaud Nicolas. *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses Du Reel, 2002
12. Dalley Tessa. *Art as Therapy: An Introduction to the Use of Art as a Therapeutic Technique*. London: Tavistock Publications, 2008
13. Dalley Tessa. *Dailė kaip terapija. Dailės taikymo gydymui įvadas*. Vilnius: Apostrofa, 2004
14. Dalley Tessa. *Images of Therapy: New developments in theory and practise*. London: Tavistock Publications, 1987
15. Dapkutė Aldona. *Kalba be žodžių. Dailė kaip terapijos taikymo praktika*. Vilnius: VŠĮ „Rafaelis“, 2003

16. Dilingas H., Reimeris Ch. *Psichiatrija ir psichoterapija*. Vilnius: Avicena, 2000
17. Dovydaitytė Linara. *Socialinio meno galimybės ir ribos: projekto „Šančiai – draugiška zona“ atvejis* // Miesto tyrimai: viešumo patirtys, Kaunas, 2013
18. Dubowski Janek. *Art Therapy with Children on the Autistic Spectrum*. London: Jessica Kingsley, 2001
19. Eco Umberto. *Atviras kūrinys*. Vilnius: Tyto Alba, 2004
20. Edwards David. *Art Therapy Creative Therapies in Practice*. London: Sage Publications, 2013
21. Freud Sigmund. *Psichoanalizės įvadas. Paskaitos*. Vilnius: Vaga, 2004
22. Freud Sigmund. *Kasdienio gyvenimo psichopatologija*. Vilnius: Apostrofa, 2008
23. Foucault Michel. *История безумия в классическую эпоху*. Санкт Петербург: Университетская книга, 1997
24. Galkienė Alvyra. *Specialiojo ugdymo kaita: nuo atskirties pripažinimo link*. Vilnius: Edukologija, 2013
25. Giddens Anthony. *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2005
26. Gilroy Andrea. *Art Therapy, Research and Evidence-based Practice*. London: Sage Publications Ltd, 2006
27. Goffman Erving. *Savęs pateikimas kasdieniame gyvenime*. Vilnius: Vaga, 2000
28. Gordon-Nesbitt Nancy. *Exploring the Longitudinal Relationship between Arts Engagement and Health*, Manchester: Arts for Health Manchester Metropolitan University Manchester 2015
29. Hass – Cohen Noah. *Art therapy mind body approaches*. New York, London: The Guilford Press, 2003
30. Hogan Susan. *Healing Arts: The History of Art Therapy*. London: Jessica Kingsley, 2001
31. Horden Peregrine. *Music as Medicine The History of Music Therapy since Antiquity*. London: Routledge, 2000
32. Ясперс Карл Теодор. *Общая психопатология*. Москва:Практика, 1997
33. Jungas Karlas Gustavas. *Žvelgiant į pasąmonę*. Vilnius: Taura, 1998
34. Jungas Karlas Gustavas. *Psichoanalizė ir filosofija. Rinktinė*. Vilnius: Pradai, 1999
35. Jungas Karlas Gustavas. *Archetipai ir kolektyvinė pasąmonė*. Vilnius: Margi raštai, 2015
36. Юнг Карл, Нойман Эрих. *Психоанализ и искусство*. Киев: Ваклер, 1996
37. Kaplan Francis. *Art Therapy and Social Action*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2007
38. Kaplan Frances. *Art Therapy and Social Action*. London: Jessica Kingsley, 2007
39. Kester Grant. *Conversation pieces. Community + communication in modern art*. Los Angeles: University of California Press, 2004
40. Копытин Александер. *Системная арт-терапия*. Санкт Петербург: Эксмо-пресс, 2001

41. Kučinskienė Rasa. *Dailės terapija, seminarų užrašai*. Vilnius: Kronta, 2006
42. *Kultūros animacija*, Rasa Žukienė, Rūta Mažeikienė, Linara Dovydaitytė (sud.), Metodinė priemonė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007
43. Kriukelienė Laima. *Dailės terapija. Mokomoji knyga*, Kaunas: Vitae litera, 2009
44. Larsen Lars Bang. *Social aesthetics in Participation*. London: The MIT Press, 2006
45. Lebedeva Liudmila. *Dailės terapija: teorija ir praktika*. Kaunas: Žmogaus Psichologijos studija, 2013
46. Maizels John. *Raw Creation. Outsider Art and Beyond*. London: Phaidon Press Inc, 2003
47. Malchiodi Cathy. *Art Therapy and Health Care*. New York: Guilford Press, 2012
48. McQuail Denis, Windahl Swen. *Communication Models: For the Study of Mass Communication*. London: Longman, 1993.
49. *Meno istorijos įvadas*. Hans Belting, Heinrich Dilly, Wolfgang Kemp, Willibald Sauerländer, Martin Warnke (sud.), Vilnius: Ama littera, 2002
50. *Menas žmogaus gerovei*. Roma Survilienė (sud.), Vilnius: VšĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012
51. Merleau-Ponty Maurice. *Akis ir dvasia*. Vilnius: Baltos lankos, 2000
52. Michelkevičė Lina. *Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014
53. Mickūnas Algis, Sverdiolas Arūnas, Žukas Saulius. *Baltos lankos. Tekstai ir interpretacijos*. Vilnius: Baltos lankos, 2007
54. Myers David. *Psichologija*. Vilnius: Poligrafija ir Informatika, 2000
55. Mostauskis Stanislovas. *Beprotybės kartografija*. Vilnius: Kronta, 2011
56. Naumberg Margaret. *Art Therapy: Its Scope and Function*, Springfield: Clinical Applications of Projective Drawings, 1958
57. Neumann Erich. *Art and the creative unconscious*. London: Routledge, 2013
58. Niziołek Katarzyna. *Art and Civil Society: From Protest to Cooperation*. Białystok: The University of Białystok, 2010
59. Ortega y Gasset Jose. *Mūsų laikų tema ir kitos esė*. Vilnius: Vaga, 1999
60. Piličiauskas Albertas. *Neįgaliųjų meninis ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai*, Vilnius: Kronta, 2005
61. Popper Frank. *Art, action and participation*. Paris: Klincksieck, 1985
62. Prinzhorn Hans. *Artistry of the Mentally III: A Contribution to the Psychology and Psychopathology of Configuration*. New York: Springer-Verlag, 1995
63. Read Herbert. *Trumpa moderniosios tapybos istorija*. Vilnius: Vaga, 1994
64. Rubin Judith. *Introduction to art therapy: Sources & resources*. London: Routledge 2010

65. Селесник Александер. *Человек и его душа*. Москва: Прогресс, 1995
66. Šapoka Kęstutis. *Dailės terapija kaip integrali sistema: kontekstuali analizė, daktaro disertacija*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus Dailės akademija, 2008
67. Šinkūnienė Jautrė. *Meninis socialinis projektas. Socialinis-interakcinis modelis: integracija bendradarbiaujant meninėje veikloje*. Vilnius: UAB Ciklonas, 2003.
68. Tatarkiewicz Wladyslaw. *Šešių sąvokų istorija*. Vilnius: Vaga, 2007
69. Uždavins Algis. *Kūrybinė vaizduotė: dailės kritika ir publicistika*. Vilnius: Lietuvos tyrimų institutas, Vilnius 2013
70. Вачнадзе Э. А. *Некоторые особенности рисунка душевнобольных*. Тбилиси: Мецниереба, 1972
71. Walcott Harry F. *Ethnography: a way of seeing*. London: Altamira Press, 1991
72. Winnicott Donald. *Žaidimas ir realybė*. Vaga, Vilnius 2009
73. Wittkower Margot and Rudolf. *Born under Saturn*. New York: NYRB Classics, 2006
74. Woolf Virginia. *Savas kambarys*. Vilnius: Charibidė, 2008
75. Wölfflin Heinrich. *Pamatinės meno istorijos sąvokos*. Vilnius: Pradai, 2000

Periodiniai leidiniai

1. Andrijauskas Antanas. *Suvokimo fenomenologija ir Merlau-Ponty meno filosofijos ištakos* // Logos/ 74, Vilnius, 2013
2. Citvarienė Daiva. *Menas, politika ir naujoji paradigma* // Dailė / 1, Vilnius, 2004
3. Dovydaitytė Linara. *Socialinio meno galimybės ir ribos: projekto Šančiai – draugiška zona atvejis* //Acta Academiae Artium Vilnensis / 74, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014
4. *Menas kaip socialinis diskursas*, Agnė Narušytė (sud.) // Acta Academiae Artium Vilnensis / 58, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2010
5. Michelkevičė Lina. *Dalyvavimo estetika: analitinių ir kritinių prieigų paieškos* // Acta Academiae Artium Vilnensis, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009
6. Šapoka Kęstutis. *Tradicinių estetikos kodų mutacijos šiuolaikinėje (psicho)terapinėse praktikose* // LOGOS 72, Vilnius: Kultūra, 2012
7. Šapoka Kęstutis. „Laisva“ ekspresija už fantazijų normatyvo ribos? // Kultūros barai 11, Vilnius: VšĮ „Kultūros barų“ leidykla, 2011
8. Šapoka Kęstutis. *Tradicinės etikos sampratos transformacijos dailės terapijos ir psichoterapijos diskursuose* / Logos 53, Vilnius: 2007

9. Trakšelytė Aušra. *Įvietinto šiuolaikinio meno teorinis diskursas* // Acta Academiae Artium Vilensis / 64, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012
10. Žemaitytė Irena, Urbšienė Rasa. *Meno veiklos, į kurias įtraukiami priklausomybės ligomis sergantys asmenys, ypatumai*. Mokslo darbai // Socialinis darbas / 6 (2), Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2007

Internetiniai šaltiniai:

1. Andriuškevičius Alfonsas. *Keturios meno kūrinio suvokimo klaidos* // LRT Klasikos laida „Radijo paskaitos“, 2014
http://www.lrt.lt/naujienos/kalba_vilnius/32/76411
2. Gataveckas Algirdas. *Piešinio galia* // 7 meno dienos / 4 (1156), 2016
<http://www.7md.lt/daile/2016-01-29/Piesinio-galia>
3. Jeannotte Sharon. *Promoting Social Integration – A Brief Examination of Concepts and Issues*, 2008
http://www.un.org/esa/socdev/social/meetings/egm6_social_integration/documents/Jeannotte_Concepts.pdf
4. Kviliūnas Andrius. *Tylioji zona*. Panevėžys, Vilnius, 2013
<http://www.menasgerovei.lt/menas-381mogaus-gerovei.html>
5. Lebovici Elizabeth. *An eloquent dance. Jerome Bel*. Milano: Mousse Magazine and Publishing, 2012
<http://moussemagazine.it/articolo.mm?id=886>
6. Matulaitytė Gintarė. *Pokalbis su naujuoju meno ir edukacijos centru „Rupert“ vadovu Juan de Nieves*
<http://www.artnews.lt/pokalbis-su-naujuoju-meno-ir-edukacijos-centro-rupert-vadovu-juan-de-nieves-19569>
7. Mažeikis Vytautas. *Nežiniukas Mėnulyje ir „Pussy Riot“*
<http://www.anarchija.lt/politika/38342-gintautas-mazeikis-neziniukas-menulyje-ir-pussy-riot>
8. Michalovskaja Jolanta. *Šiuolaikinio meno ribos ir užribiai. Ar marinuotas ryklis yra meno kūrinys?* // Aplinkeliai, 2012
<http://aplinkkeliai.lt/musu-tekstai/kulturos-ivykiu-kritika/siuolaikinio-meno-ribos-ir-uzribiai-ar-marinuotas-ryklis-yra-meno-kurinys/>
9. Philippe Pinel puslapis internete: <http://www.pinelschool.org/pp.htm>
10. Roche Jennifer. *Socialinis menas, kritika ir nepasitenkinimas: interviu su Claire Bishop*, 2006 http://www.communityarts.net/readingroom/archivefiles/2006/07/socially_engage.php
/ Jennifer Roche: socialinis menas, kritika ir nepasitenkinimas: interviu su Claire Bishop

11. Rubavičius Vytautas. *Autentiška kūryba „vakuomo“ sąlygomis*. 2008
<http://www.osf.lt/lt/nutik/Rubavicius2.htm>
12. Parkinson Clive. *Manifesto for Arts and Health (Part 1, Part 2)*. 2011
<https://issuu.com/kamaone>
13. Tumpytė Dvilė. *Aktualiojo meno raktažodžiai: tarpdiscipliniškumas, medijos ir reliacinė estetika* //Publikuota interneto žurnale www.balsas.cc, 2005-10-17
<http://www.letmekoo.lt/wp-content/uploads/2013/10/tarpdiscipliniskumo-kapinynuos-lt.pdf>
14. Žukauskienė Odeta. *Kas pasipriešins autoritariniam vizualumo režimui* //Kultūros barai, 2014
<http://www.delfi.lt/archive/o-zukauskiene-kas-pasipriesins-autoritariniam-vizualumo-rezimui.d?id=64848223>

Dokumentai:

1. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. A1-283 „Dėl Specialiųjų poreikių nustatymo ir jų tenkinimo sąlygų bei taisyklių patvirtinimo“
2. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijai pateiktas svarstyti „Profesinių kvalifikacinių reikalavimų menų terapeutams aprašas“ (2012), kurį parengė Lietuvos dailės terapijos taikymo asociacija ir Lietuvos muzikos terapijos asociacija, yra siūloma keisti terminu „menų terapijos“, apimančiu dailės terapiją, muzikos terapiją, šokio terapiją, judesio terapiją ir dramos terapiją.

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

Kūrybinė dalis

1. VDA Kauno fakulteto ir Ventos globos namų projektas „Tu negali – menas gali“, 2014 (asmeninis archyvas)
2. VDA Kauno fakulteto ir Ventos globos namų projektas „Tu negali – menas gali“, 2015 (asmeninis archyvas)
3. VDA Kauno fakulteto ir Ventos globos namų projektas „Tu negali – menas gali“, 2015 (asmeninis archyvas)
4. Edukacinė – kūrybinė stovykla Lietuvos paraplegikų asociacijos landšafto terapijos ir rekreacijos centre Monciškėse, 2016 (asmeninis archyvas)
5. Kūrybinės dirbtuvės su tapytoja Jovita Varkulevičiene VDU menų galerijoje 101, Galerijų savaitgalis, Kaunas, 2016 (VDU menų galerijos 101 fotografija)
6. Edukacinė – kūrybinė stovykla Lietuvos paraplegikų asociacijos landšafto terapijos ir rekreacijos centre Monciškėse, 2016 (asmeninis archyvas)
7. Šarūnas. *Gėlė*. Kart., al. 17X20, 2015 (asmeninis archyvas)
8. *Paribio portretai. Lapas*. Dr., al. 300X230, 2015 (asmeninis archyvas)
9. *Paribio portretai. Individuali realybė*. Dr., al. 40X50, 2015 (asmeninis archyvas)
10. *Paribio portretai. Iš sąsiuvinio*. Dr. al. 40X50, 2015 (asmeninis archyvas)
11. *Paribio portretai. Greta*. Pop., pieštukas, 22X30, 2015 (asmeninis archyvas)
12. *Paribio portretai. Žaidimas*. (fragmentas). Audinys, 2014 – 2015 (asmeninis archyvas)
13. *Paribio portretai. Mergaitė*. Dr., al., 140X160, 2014 (asmeninis archyvas)
14. *Paribio portretai. Asmeninis laikas*. Dr., al., 140X160, 2014 – 2015 (asmeninis archyvas)
15. *Paribio portretai. Šaukianti I*. Dr., al., 30X35, 2015 (asmeninis archyvas)
16. *Paribio portretai. Šaukianti II*. Dr., al., 30X35, 2015 (asmeninis archyvas)
17. *Paribio portretai. Šaukianti III*. Dr., al., 30X35, 2015 (asmeninis archyvas)
18. *Paribio portretai. Šaukianti IV*. Dr., al., 30X35, 2015 (asmeninis archyvas)

19. *Paribio portretai. Mergaitė su skarele.* Dr., al., 65X70, 2015 (asmeninis archyvas)
19. *Paribio portretai. Atmintis I.* Dr., al., 30X35, 2016 (asmeninis archyvas)
19. *Paribio portretai. Atmintis II.* Dr., al., 30X35, 2016 (asmeninis archyvas)
20. *Paribio portretai. Pastebėjimas.* Dr., al., 25X30, 2016 (asmeninis archyvas)
21. *Paribio portretai. Vieta.* Dr., al., 15X20, 2016 (asmeninis archyvas)
22. *Paribio portretai. Kaip viena diena IV.* Dr., al., 70X90, 2016 (asmeninis archyvas)
23. *Paribio portretai. Užklijuotas.* Dr.al., 140X160, 2015 (asmeninis archyvas)
24. *Paribio portretai. Šypsenos žymė.* Dr., al., 140X160, 2015 (asmeninis archyvas)
25. *Paribio portretai. Kalėdos.* Dr., al., 30X50, 2016 (asmeninis archyvas)
26. *Paribio portretai. Kaip viena diena I, II, III.* Dr., al., 26X26, 2014- 2015 (asmeninis archyvas)
27. *Paribio portretai. Spintelė II.* Dr., al., 140X160, 2015 (asmeninis archyvas)
28. *Paribio portretai. Spintelė I.* Dr.al., 55X55, 2015 (asmeninis archyvas)
29. *Paribio portretai. Virvė.* Dr., al., 140X160, 2014 (asmeninis archyvas)
30. *Paribio portretai. Kūno sluoksnis.* Dr., al., 30X35, 2016 (asmeninis archyvas)
31. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis.* Dr., al., 25X30, 2016 (asmeninis archyvas)
32. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis.* Pop., al., 21X30, 2016 (asmeninis archyvas)
33. *Paribio portretai. Pozuotoja.* Dr., al., 25X30, 2016 (asmeninis archyvas)
34. *Paribio portretai. Langas.* Dr., al., 200X200, 2016 (asmeninis archyvas)
35. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis.* Pop., al., 21X30, 2016 (asmeninis archyvas)
36. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis / Nematoma.* Pop., al., 21X30, 2016 (asmeninis archyvas)
37. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis / Judesys.* Pop., al., 21X30, 2016 (asmeninis archyvas)
38. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis.* Dr., al., 21X30, 2016 (asmeninis archyvas)
39. *Paribio portretai. Iš užrašų.* Dr., al., 50X40, 2016 (asmeninis archyvas)
40. *Paribio portretai. Vaikas.* Dr., al., 40X50, 2014 (asmeninis archyvas)
41. *Paribio portretai.* Dr., al., 25X30, 2016 (asmeninis archyvas)
42. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis.* Dr., al., 21X30, 2016 (asmeninis archyvas)
43. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis.* Dr., al., 21X30, 2016 (asmeninis archyvas)
44. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis.* Dr., al., 21X30, 2016 (asmeninis archyvas)
- Paribio portretai. Kantrybė.* 25X30, Dr., al., 25X30, 2016 (asmeninis archyvas)
45. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis / Angelas.* Pop., al., 21X30, 2016 (asmeninis archyvas)
46. *Paribio portretai. Spalvos užuomina I.* Dr., al., 140X160, 2014 (asmeninis archyvas)
47. *Paribio portretai. Spalvos užuomina II.* Dr., al., 25X60, 2014 (asmeninis archyvas)

48. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis.* Dr., al., 21X30, 2016 (asmeninis archyvas)
49. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis.* Dr., al., 21X30, 2016 (asmeninis archyvas)
50. *Paribio portretai. Išplyšęs.* Dr., al., 150X200, 2016 (asmeninis archyvas)
51. *Paribio portretai. Situacija.* 25X30, Dr., al., 2016 (asmeninis archyvas)
52. *Paribio portretai.* Dr., al., 30X33, 2016 (asmeninis archyvas)
53. *Paribio portretai. Iš spalvos.* Dr., al., 35X30, 2015
54. *Paribio portretai. Iš spalvos.* Dr., al., 25X30, 2015
55. *Paribio portretai. Laikas, vieta, santykis. Vaikas II.* Dr., al., 21X30, 2016 (asmeninis archyvas)
56. *Paribio portretai. Atmintis II.* Dr., al., 26X26, 2015 (asmeninis archyvas)
57. *Paribio portretai. Atmintis II.* Dr., al., 26X26, 2015 (asmeninis archyvas)
58. *Paribio portretai. Žaisliukas.* Dr., al., 15X15, 2015 (asmeninis archyvas)
59. *Paribio portretai. Atmintis III, IV.* Dr., al., 26X26, 2015 (asmeninis archyvas)
60. *Paribio portretai. Šventė.* Dr., al., 30X33, 2016 (asmeninis archyvas)
61. *Paribio portretai. Pasipuošusi.* Dr., al., 40X50, 2014 (asmeninis archyvas)
62. *Paribio portretai. Šaukianti.* Dr., al., 21X30, 2015 (asmeninis archyvas)
63. *Paribio portretai. Miglotos idėjos.* Mišri technika, kintantis dydis, 2015 (asmeninis archyvas)
64. *Paribio portretai. „Psichuškėje“ (4 vnt.).* Dr., al., 23X23, 2003 - 2004 (asmeninis archyvas)
65. *Paribio portretai. Deganti burna.* Dr., al., 39X45, 2004 (MMC nuosavybė)
66. *Paribio portretai.* Dr., al., 40X50, 2004 (asmeninis archyvas)
67. *Paribio portretai.* Dr., al., 140X160, 2002 (asmeninis archyvas)
68. *Paribio portretai. Pašnekesiai.* LDS Šv. Jono gatvės galerija, Vilnius, 2015 (asmeninis archyvas)
69. *Paribio portretai. Pašnekesiai.* LDS Šv. Jono gatvės galerija, Vilnius, 2015 (asmeninis archyvas)
70. *Paribio portretai. Be kaukės.* LDS galerija XX, Panevėžys, 2015 (asmeninis archyvas)
71. *Paribio portretai. Ryšys.* VDU menų galerija 101, Kaunas, 2016 (VDU menų galerijos 101 fotografija)
72. *Paribio portretai. Ryšys.* VDU menų galerija 101, Kaunas, 2016 (VDU menų galerijos 101 fotografija)
73. *Paribio portretai. Ryšys.* VDU menų galerija 101, Kaunas, 2016 (VDU menų galerijos 101 fotografija)
74. *“Paribio portretai. Ryšys.* VDU menų galerija 101, Kaunas, 2016 (VDU menų galerijos 101 fotografija)

75. *Paribio portretai. Ryšys*. VDU menų galerija 101, Kaunas, 2016 (VDU menų galerijos 101 fotografija)
76. 2016 “Paribio portretai. Vieta.”, VDA galerija Akademija, Vilnius (asmeninis archyvas)
77. *Paribio portretai. Atmintis*. LDS galerija Meno parkas, Kaunas, 2016 (K. Jatautaitės fotografija)
78. *Čia ir ten*. Nacionalinis M.K.Č. muziejus A. Žmuidzinavičiaus rinkinių ir kūrinių muziejus, Kaunas, 2014 (A. Rekštytės fotografija)

Tiriamoji dalis

1. Jeanas Dubuffet de l'Art Brut muziejaus atidaryme Lozanoje, Šveicarijoje, 1975, (Maizels John. *Raw Creation. Outsider Art and Beyond*. London: Phaidon Press Inc, 2003)
2. Michael Nedjar, *Trys galvos*. Dažytas audinys, 54X23X37, 1981, Outsider kolekcija, Londonas 1975, (Maizels John. *Raw Creation. Outsider Art and Beyond*. London: Phaidon Press Inc, 2003)
3. Judith Lesur, *Tiltas – Passarelle*. Marijampolės pataisos darbų kolonija, Lietuva / Roan kalėjimas, moterų blokas, Prancūzija, 2015 (Luko Kolmogorcevo fotofrafijos)
4. Šančių Vaikų Dienos Centras, Jacob Elior Berkowitz, Kauno gatvės meno festivalis Nykoka, Žemųjų Šančių bendruomenė. *Sienos piešinio procesas Kopūstų lauke*. Kaunas, 2016 (<https://vimeo.com/180271726>)
5. Clive Parkinson. *Demensija ir menas*. Senelių globos namai. Anglija, 2015 (<http://artsforhealthmmu.blogspot.com/>)
6. Oda Projesi: *Piknikas*, Galata Istanbul, Birželis, 2004 (Bishop Claire. *Artificial hells. Participatory art and the politics of spectatorship*. London/New York: Verso, 2012)
7. Andrius Kviliūnas. *Tylioji istorija*. Šv. Juozapo socialinės globos namai. Panevėžys, 2013 (A. Kviliūno fotografijos)
8. A. Brazauskaitė, S. Dikčiūtė. *Grožio ontologija*. Sostinės dienos, Vilnius, 2011 (A. Brazauskaitės fotografija)
9. Jūratė Jarulytė. *Socialinė meno praktika*. Bochum, Vokietija, 2004-2008 (J. Jarulytės fotografija)
10. Lois Blackburn ir Philip Davenport. *Benamių biblioteka, Poezijos biblioteka*. Londonas, 2015 (<http://arthur-and-martha.blogspot.lt/>)
11. Jérôme Bel, *Disabled Theater*, Kasselis, 2012 (<http://mousse magazine.it/articolo.mm?id=886>)

12. Algirdas ir Remigijus Gataveckai. *Poveikis. Ramunė*, pop., pastelė, sangina, anglis, 2012 (A. Gatavecko fotografija)
13. Mark Quinn. *Nėščia Alison Lapper*, Londonas, 2005 – 2007 (<http://marcquinn.com/>)
14. VDA Kauno fakulteto ir Ventos globos namų projektas *Tu negali – menas gali*, Venta, 2014 (Ventos Socialinės globos namų fotografijos)
15. *Socialinė meno praktika*. Jovita Varkulevičienė ir X socialinės globos namų gyventojai. Kaunas, 2014 – 2015 (asmeninis archyvas)
16. Saulė, Aušra, *Plaukai*. Popierius, pieštukas, X socialinės globos namai, 2015 (asmeninis archyvas)
17. J. Varkulevičienė. *Paroda “Paribio portretai. Ryšys” ir Galerijų savaitgalis, kūrybinės dirbtuvės*. VDU menų galerija 101, Kaunas (VDU menų galerijos 101 fotografija)
18. J. Varkulevičienė. *Paribio portretai*. Dr., al., 40X40, 2002 (asmeninis archyvas)
19. Jovita Varkulevičienė. *Paribio portretai*. Sodo šventasis. Dr.al. 50X40, 2004 (asmeninis archyvas)

SANTRAUKA

Tyrimo aktualumas. Socialinės aplinkos ir kūrybinės veiklos integralumas nūdienos kontekste suprantamas kaip būtinas ir reikšmingas socialinės gerovės veiksnys. Pastarojo laikotarpio socialiniai, meniniai projektai bei įvykiai padėjo tvirtus pamatus kūrybiškam, prasmingam skirtingų socialinių visuomenės grupių ir bendruomenių bendradarbiavimui. Meno teorijos diskurse ši meninė praktika yra pakankamai išsamiai analizuojama. Tačiau socialinių meno praktikų veiklos vertinimo ir aiškaus proceso veikimo principų įvardijimo iš menininkų pozicijų trūksta. Aktualu nagrinėti šios meninės veiklos taikymo galimybes ir poreikius, remiantis tiek teorine medžiaga, tiek praktine patirtimi ir įvardyti kylančias problemas bei iššūkius.

Įsitvirtinusios socialinio meno praktikos akcentuoja kūrybos procesualumą ir funkcionalumą bei atveria galimybes visuomenei dalyvauti ir įsitraukti į kūrybos procesą kaip lygiateisiams dalyviams, pajusti bei įgyti kūrybinės veiklos teikiamą pozityvią patirtį. Vis dėlto reikia pripažinti, kad kolektyvinė kūrybinė raiška ne panacėja, o tik viena iš galimybių ir ne visada turi tik teigiamą poveikį. Menininko ir jo auditorijos santykių pozicija, kaip kolektyvinės partnerystės pagrindu plėtojama kūrybinė veikla ir jos pozityvus poveikis, yra aktuali, remiama valstybinių bei privačių fondų. Taigi menas tapo ne tik individualiu, bet ir valstybiniu, instituciniu, bendruomeniniu interesu. Šiandien įprasta ir paklausu, kad kūrybinių iniciatyvų rengiami projektai įgyvendinami įvairiose institucijose: ligoninėse, socialinės globos namuose, slaugos ligoninėse, mokyklose, kalėjimuose. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad menininkai tapo priklausomi nuo valstybinių institucijų finansavimo, todėl daugeliu atveju negavus rėmimo planuoti projektai praranda tęstinumo galimybes.

Kyla klausimas: ar įmanoma ši meninė, kūrybinė veikla be fondų dalyvavimo? Regis, kad ši finansinė priklausomybė atskleidžia ne tik pozityvius tokios socialinės meno praktikos bruožus, bet ir problemas, kurios ypatingai skaudžiai paliečia dalyvių puoselėjamus lūkesčius. Menininkai, įsitraukdami, dalyvaudami įvairiose socialinėse meno praktikose, turi ne tik laikytis etikos ir gerbti institucijų veiklos būdus, bet ir siekti, kad jų veikla nebūtų tik trumpalaikis santykis, daug žadantis dialogas, bet ilgalaikiai perspektyvai apskaičiuotas procesas. Svarbu, kad sėkmingai

funkcionuojantis projektas turėtų pozityvų ir tęstinį santykį su bendradarbiaujančia socialine grupe bei galimybę dalyvauti atviroje diskusijoje su visuomene.

Meninio tyrimo prielaidos. Socialiai angažuoto meno įsigalėjimas ir intervencija į įvairias socialinio lauko sritis siejama su XX a. pradžios avangardo ir neoavangardo (pvz., Fluxus) judėjimais bei meninio aktyvizmo sąjūdžiais. Meninė veiklos prasmė ir paskirtis suvokiama, kaip reikšminga ir reikalinga kiekvienam žmogui, o moksliniai tyrimai rodo, kad meninės veiklos procesas suteikia pozityvios emocinės patirties precedentą, skatina pozityvius asmenius ir išorės pokyčius. Socialiai angažuotos meninės praktikos neturi tiesioginių sąsajų su dailės terapijos, sveikatinimo veiklomis, tačiau sociokultūrinės aplinkos kontekste šiuolaikinio meno estetika ir terapinių veiklų giminingumas išryškėja analizuojant šių veiklų organizavimo formų prigimtį bei įvairiapusį poveikį dalyvių savijautai bei elgsenai:

- 1) svarbiausia dalyvauti veikloje, kurioje įgyjama naujos kūrybinės patirties,
- 2) kūrybinis procesas atveria plačias saviraiškos galimybes ir padeda išreikšti savo išgyvenimus meninės metaforos kalba,
- 3) veikla skatina dalyvių bendravimą, iniciatyvumą, savitarną, socialinę svarbą ir padeda lengviau įsijungti į visuomeninį gyvenimą.

Kita vertus, jų pasirinktos priemonės ir strategijos gali skirtis iš esmės. Dailės terapeutas veikia, vadovaudamasis griežtai nustatytomis metodinėmis gairėmis, tuo tarpu menininkas gali laisvai rinktis pageidaujamą strategiją, kuriai taikomas kone vienintelis reikalavimas: vengti negatyvaus poveikio ir netrikdyti pasirinktoje aplinkoje vykstančių procesų. Dailės terapijos procese tarpusavio komunikacija suvokiama kaip vidinės, uždaros sistemos būtinybė, subordinuota terapiniams reikalavimams; tuo tarpu menininkas socialinėse praktikose taiko įvairius komunikacinius meno lauko principus ir metodus, o jo veikimo arena neapsiriboja vien uždara projekto aplinka - ir menininko, ir projektų dalyvių meninė saviraiška yra viešinama, siekiant ne vien terapinių tikslų.

Šiame darbe tyrinėjama kolektyvinių meninių projektų įtaka tikslinės grupės nariams, jų santykiams, reikmėms, interesams, taip pat kreipiamas dėmesys į meninės patirties ir meninių išgyvenimų poveikį projekto dalyvių bendravimui, sąveikai, komunikacijai, socializacijos ir sveikatinimosi dinamikai. Tokiose kūrybinėse veiklose natūraliai pabrėžiami komunikaciniai momentai, didžiausias dėmesys skiriamas saviraiškos, bendravimo ir bendrabūvio formoms. Kita vertus, minėti momentai ir su jais siejama veikla yra ne vienintelis tyrimo tikslas – jie transformuojami į tapybinę formą, realizuojamą asmeninėje dirbtuvės aplinkoje. Todėl projekto realizacijos kontekstas ir su juo siejamas probleminis laukas yra dvilypis: pasirinktose viešose erdvėse vykdomas kolektyvinis socialinis projektas ir individualus jo „dubliavimas“ tapybos priemonėmis asmeninėje dirbtuvėje.

Meno projekto tiriamoji dalis „Šiuolaikinio meno tikslai ir funkcijos dailės terapijos taikymo aplinkoje“ grindžiama nuostatomis, tai: a) kolektyviniai meniniai procesai ir jų metu įgyjama patirtis daro įtaką dalyvaujančiųjų savijautai ir padeda įveikti socializacijos problemas; b) socialinės meno praktikos orientuotos ne į planuojamą kūrybinio proceso rezultatą, bet į patį kūrybos procesualumą, jo situatyvius bei spontaniškus momentus, atspindinčius proceso metu išlaisvinamą komunikaciją; c) socialinio meno praktikose meninio profesionalumo klausimai nustumiami į šalį, visi jos dalyviai traktuojami kaip lygiaverčiai kūrėjai, nesaistomi profesinio pasirengimo netolygumo.

Meninio tyrimo motyvacija. Meno projektas paremtas: a) ilgamete savanorystės patirtimi psichiatrinėje ligoninėje ir socialinės globos įstaigoje b) dailės užsiėmimų organizavimu ir vedimu nurodytų įstaigų klientams; c) kūrybine motyvacija - minėtose įstaigose įgytą patirtį transformuoti į individualius tapybos projektus.

Šiame darbe išryškinami reikšmingi meno terapijos ir šiuolaikinio meno, t.y. socialinių meno praktikų, sąlyčio bei skirties taškai, atskleidžiantys dailės komunikacijos, socialinės gerovės sukūrimo bei sveikatinimo ypatumus, įvardijami meno terapijos ir socialinių meno praktikų skirtumai bei pamatinės nuostatos, aptariami šias veiklas grindžiantys principai.

Terminų problema. Ne visi tyrimui svarbūs terminai yra aiškūs ir nusistovėję, todėl šiame darbe buvo svarbu sukonkretinti jų vartoseną. Dera atkreipti dėmesį į pavadinime minimą sąvoką - dailės terapijos taikymo aplinka. Paprastai, dailės terapijos taikymo kontekste bet kokia dailės forma subordinuota terapiniams tikslams ir metodams, todėl netenka žymios dalies savo specifikos. Kitaip tariant, paprastai aptariamas terminas pabrėžia ne specifiškai meninius, bet terapinius vykstančių procesų aspektus. Šiame projekte termino semantika koreguojama, siekiant terapinių ir meninių aspektų dermės. Todėl šiame tyrime dailės terapijos taikymo aplinka nurodo specifines meninio projekto vykdymo vietas, siejamas su terapija: vienas ar kitas sveikatinimo, socializacijos įstaigas, taip pat renginius ir projektus, skirtus visuomenės sveikatinimo bei gerovės skatinimui.

Įprasta, kad dailės terapijos vieta tokio tipo įstaigose visada ta pati ir nekeičiama, o menininkas, vykdydamas savo projektą, bendradarbiauja su įstaigos dailės terapeutu ar užimtumo organizatoriumi. Tarsi akivaizdu, kad menininko veikla tiesiogiai vyksta dailės terapijos taikymo aplinkoje, vis dėlto reikia atkreipti dėmesį, kad šią aplinką apsprendžia ne konkreči fizinė erdvė, bet ten realizuojamų veiklų pobūdis. Todėl šiuo atveju dailės terapijos aplinka nuorodo ne tiek apibrėžtą vietą, kiek joje vykstančius meninius procesus, konkrečią situaciją, galimai kuriančią meninius ir terapinius saitus. Tradiciškai dailės terapijos taikymo aplinka tapatinama su vieta ar erdve, kurioje aktualiai vykdomi dailės terapijos užsiėmimai. Šiame tyrime terminui suteikiama kiek platesnė reikšmė: viena vertus, išsaugomas pirminis turinys - tai vieta/aplinka, kurioje galėjo ar galės būti vykdomi dailės terapijos užsiėmimai; kita vertus, tai ta pati erdvė, subordinuota kitiems, profesionalaus socialinio meno tikslams, tik iš dalies sutampantiems su dailės terapijos tikslais.

Taip pat būtina atkreipti dėmesį į tyrime minimą šiuolaikinio meno terminą. Šiame darbe aptariami tik pasirinkti šiuolaikinio meno segmentai: kritinėje literatūroje įvairiai apibrėžiamos ir ne mažiau įvairiai suprantamos socialinio meno praktikos bei aiškesnes ribas turintis menas sveikatai. Minėtos meninės praktikos dažniausiai yra kūrybinės partnerystės pagrindu plėtojama veikla, siekianti skatinti dalyvavimą, saviraišką, ugdyti asmens ir bendruomenės kūrybiškumą, puoselėti asmens ar visuomenės gerovę, reformuoti arba keisti nusistovėjusius socialinius modelius. Didžiausias dėmesys skiriamas grupių ar asmenų įtraukimo ir dalyvavimo idėjoms, iškeliami kolektyvinio bendradarbiavimo metu užmezgami komunikaciniai ryšiai, su jais siejamas situatyvumas bei procesualumas, išliekamieji santykiai.

Meno sveikatai terminas nusako bandymus meninėje kūryboje pasitelkti sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų kontekstus, į meninę praktiką įtraukti įvairias šiuose kontekstuose dalyvaujančias visuomenės grupes, stiprinti sveikatą ir gerovę, atspindėti socialinius reiškinius ir kelti aktualius visuomenei klausimus (liga, socialinė nelygybė, diskriminacija ir kt.)¹⁷⁶ Tai meno terapijai giminingos (siekiančios panašių ar net tapačių tikslų), tačiau profesionalaus meno ideologija bei priemonėmis besiremiančios praktikos.

Tyrimo lauką sudaro keturios susijusios dalys:

1. Mokslinis teorinis diskursas, tiriantis profesionaliosios dailės ir dailės terapijos santykių problematiką.
2. Meniniai-socialiniai projektai: vykdomi dailės terapijos taikymo ar jai giminingoje aplinkoje, siekiantys ne tiek terapinių, kiek specifiskai meninių tikslų.
3. Individuali patirtis, vykdytą socialinį projektą dailės terapijos taikymo aplinkoje.
4. Patirties transformacija į individualią tapybinę veiklą.

Šiose dalyse analizuojama meno praktikų posūkis į socialines veiklas, ypač siejamas su sveikatinimo funkcijomis; aptariamos profesionaliosios dailės ir dailės terapijos veiklų susidūrimo ribos, jų panašumo bei skirties prielaidos; dalijamasi vykdyto socialinio projekto patirtimi bei jos refleksija, taip pat tos patirties vizualizacija tapybine kalba.

Tyrimo objektas yra šiuolaikinio meno praktikų prielaidos, funkcijos ir specifiniai raiškos būdai dailės terapijos taikymo aplinkoje.

Šiame darbe kalbama apie socialinio meno praktikas, vykdomas potencialioje ar aktualioje dailės terapijos taikymo aplinkoje: psichiatrinėse ligoninėse, socialinės globos įstaigose etc. Siekiama aptarti meninius procesus, kurie nėra tapatūs meno terapijai, nes grindžiami specifiniais meniniais tikslais, tačiau gali pozityviai veikti negalią turinčių žmonių gyvenimo kokybę ir turėti įtakos sveikatinimo procesams.

¹⁷⁶ *Menas žmogaus gerovei*, Roma Survilienė (sud.), Vilnius: VšĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012, p.7
http://www.artsforhealth.org/resources/Menas_zmogaus_gerovei.pdf

Tyrimo objektas nukreiptas į profesionalių menininkų inicijuojamas kūrybines veiklas, skirtas įvairias negalias ar sutrikimus turintiems žmonėms. Šio darbo tiriamą objektą pirmiausia apibūdina socialiai angažuotas profesionalus menas, tačiau dėl pasirinktos taikymo srities specifikos, šio meno praktikos bus apibūdinamos per santykį su dailės terapija. Galima teigti, kad tyrimą sudaro dvi susijusios dalys – socialiai angažuotas profesionalus menas ir jo santykis su dailės terapija, šių veiklų panašumai bei skirtys tapačioje aplinkoje ir šių veiklų reikšmė bei įtaka negalią turinčių žmonių sveikatai, jų gyvenimo gerovei.

Tyrimo imtis. Tikslingai buvo pasirinkti X socialinės globos namų klientai, kurie domėjosi įstaigoje vykdomomis užimtumo veiklomis. Tyrime dalyvavo 5 įstaigoje gyvenantys asmenys. Dalyvių amžius nuo 17- 20 metų, 2 merginos ir trys vaikinai. Dalyviai neturi profesionalaus meninio pasirengimo. Tyrimo trukmė 9 mėnesiai.

Tyrimo etika. Pasirinktos įstaigos klientų dalyvavimas projekte buvo savanoriškas. Įstaigos vadovybei buvo įsipareigota neviešinti dalyvių vardų, pavardžių bei kitos dalyvių asmenybę atskleidžiančios informacijos.

Darbo tikslas. Išanalizuoti profesionalaus meno strategijų specifiką dailės terapijos taikymo aplinkoje.

Uždaviniai:

1. Apžvelgti meno praktikų slinktį į socialines, su sveikatinimu siejamas veiklas.
2. Apibūdinti meną ir terapiją priešpriešinančių modelių nepakankamumą bei suformuluoti prielaidas meninių projektų realizacijai dailės terapijos taikymo aplinkoje.
3. Apibūdinti pasirinktus socialinių meno projektų atvejus, specifines jų raiškos formas ir funkcijas.
4. Naudojantis ankstesnių skyrių įžvalgomis, aptarti vykdomą socialinį meninį tyrimą.

Tyrimo metodai. Teoriniai: mokslinės literatūros ir kitų šaltinių lyginamoji analizė, idėjų istorijos metodas, meno kritikos prieigos. Empiriniai: praktiniai dailės užsiėmimai su psichiatrinės ligoninės pacientais bei socialinės globos namų klientais, dalyvaujamasis stebėjimas, grupės sukurtų darbų refleksija ir aptarimas, autorefleksija, dienoraščio rašymas.

Literatūros apžvalga. Pirmo skyriaus pirmajame poskyryje istorinis meno ir terapinio poveikio santykių kontekstas apžvelgiamas, remiantis filosofų Michel Fuocault¹⁷⁷, Karlo Theodoro Jasperso¹⁷⁸ idėjomis. Nagrinėjant psichoanalitinį požiūrį į meninę kūrybą, kūrybinės raiškos įtaką žmogaus psichinei sveikatai naudingi buvo Sigmundo Freud¹⁷⁹, Hans Prinzhorn¹⁸⁰, Carlo Gustavo

¹⁷⁷ Fuocault Michel. *Folie et Dérison: Histoire de la folie à l'âge classique*, 1961, (Foucault Michel. *История безумия в классическую эпоху*. Санкт Петербург: Университетская книга, 1997)

¹⁷⁸ Jaspers Karl Theodor. *Allgemeine Psychopathologie*, 1913, (Ясперс Карл Теодор. *Общая психопатология*. Москва:Практика, 1997)

¹⁷⁹ Sigmund Freud. *Psychopathologie des Alltagslebens*, 1904 (Freud Sigmund. *Psichoanalizės įvadas. Paskaitos*. Vilnius: Vaga, 2004, Freud Sigmund. *Kasdienio gyvenimo psichopatologija*. Vilnius: Apostrofa, 2008)

Jungo¹⁸¹, Erich Neumann¹⁸² veikalai. Plėtojant klasikinės psichoanalizės požiūrį į meno ir sveikatos sąveiką, remiamasi gausia literatūra: C. Malchiodi¹⁸³, J. Dubowski¹⁸⁴, J. A. Rubin¹⁸⁵, D. Edwards¹⁸⁶, L. Lebedeva¹⁸⁷. Šia literatūra remiamasi tyrinėjant dailės terapijos modelius ir praktikas įvairiuose kontekstuose, jos taikomus metodus ir įtakas asmens gerovei. Taip pat reikia paminėti S. Mostauskio monografiją „Beprotybės kartografija“ (2011)¹⁸⁸, skirtą filosofijos ir psichopatologijos idėjinių jungčių analizei. Toliau plėtojant „beprotybės“ ir meninės kūrybos sąsajas, remiamasi J. Maizels „Raw Creation Outsider Art and Beyond“ (2003)¹⁸⁹. Šiame leidinyje išsamiai pateikiama istorinė apžvalga (W. A. F. Browne¹⁹⁰, C. Lombroso¹⁹¹) bei dabarties kūrybiniai įvykiai. Kalbant apie dailės terapijos santykį su šiuolaikinėmis meno praktikomis, reikia išskirti K. Šapokos disertaciją „Dailės terapija kaip integrali sistema: kontekstuali analizė“¹⁹². Meno kritikas dailės terapiją įvardija, kaip mokslinę discipliną, tačiau šiuolaikiniame kontekste ji apjungia įvairius teorinius požiūrius ir skirtingus praktinius veiklos būdus. Šio skyriaus antrajame poskyryje, kalbant apie profesionalaus meno posūkį į socialines veiklas, buvo svarbus Umberto Eco veikalas „Opera aperta“ (1962)¹⁹³ ir jame suformuota „atviro kūrinio“ koncepcija, kuri akcentuoja atvirą bendradarbiavimą kuriant, nukreipia menininką tiesiogiai į „vartotoją“ ir siūlo įtraukti jį į kūrybos procesą. Analizuojant šias meno atvirumo ir integralumo ribas, remiamasi meno teoretikų Claire Bishop¹⁹⁴, Grant H. Kester¹⁹⁵, Nicolas Bourriaud¹⁹⁶, sociologės Katarzyna Niziolek¹⁹⁷

¹⁸⁰ Prinzhorn Hans. *Bildnerei der Geisteskranken: ein Beitrag zur Psychologie und Psychopathologie der Gestaltung*, 1922 (Prinzhorn Hans. *Artistry of the Mentally III: A Contribution to the Psychology and Psychopathology of Configuration*. New York: Springer-Verlag, 1995)

¹⁸¹ Jung Carl Gustav „Über die Psychologie des Unbewussten“ 1943 (Jungas Karlas Gustavas. *Žvelgiant į pasąmonę*. Vilnius: Taura, 1998, Jungas Karlas Gustavas. *Psichoanalizė ir filosofija. Rinktinė*. Vilnius: Pradai, 1999 Jungas Karlas Gustavas. *Archetipai ir kolektyvinė pasąmonė*. Vilnius: Margi raštai, 2015, Юнг Карл, Нойман Эрих. *Психоанализ и искусство*. Киев: Ваклер, 1996)

¹⁸² Neumann Erich „Der schöpferische Mensch“ 1959 (Neumann Erich. *Art and the creative unconscious*. London: Routledge, 2013, Юнг Карл, Нойман Эрих. *Психоанализ и искусство*. Киев: Ваклер, 1996)

¹⁸³ Malchiodi Cathy. *Art Therapy and Health Care*, New York: Guilford Press 2012

¹⁸⁴ Dubowski Janek. *Art Therapy with Children on the Autistic Spectrum*, London: Jessica Kingsley, 2001

¹⁸⁵ Rubin Judith. *Introduction to art therapy: Sources & resources*, London: Routledge, 2010

¹⁸⁶ Edwards David. *Art Therapy Creative Therapies in Practice*, London: Sage Publications, 2013

¹⁸⁷ Лебедева Людмила. *Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий*, 2003 (Lebedeva Liudmila. *Dailės terapija: teorija ir praktika*, Kaunas: Žmogaus Psichologijos studija, 2013)

¹⁸⁸ Mostauskis Stanislovas. *Beprotybės kartografija*, Vilnius: Kronta, 2011

¹⁸⁹ Maizels John. *Raw Creation. Outsider Art and Beyond*, London: Phaidon Press Inc., 2003

¹⁹⁰ Browne William Alexander Francis. *Art in Madness*, 1857

¹⁹¹ Lombroso Cesare. *Genio e follia*, 1864

¹⁹² Šapoka Kęstutis. *Dailės terapija kaip integrali sistema: kontekstuali analizė*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008

¹⁹³ Eco Umberto. *Opera aperta*. 1962 (Eco Umberto. *Atviras kūrinys*, Vilnius: Tyto Alba, 2004)

¹⁹⁴ Bishop Claire. *Artificial hells. Participatory art and the politics of spectatorship*. London/New York: Verso, 2012

¹⁹⁵ Kester Grant. *Conversation pieces. Community + communication in modern art*. Los Angeles: University of California Press, 2004

¹⁹⁶ Bourriaud Nicolas. *L'esthétique relationnelle*, 1998 (Bourriaud Nicolas. *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses Du Reel, 2002)

¹⁹⁷ Niziolek Katarzyna. *Art and Civil Society: From Protest to Cooperation*. Bialystok: The University of Bialystok, 2010

tyrimais. Šie tyrėjai skirtingai brėždami meno estetiškes, etines, socialines, politines interesų ribas, analizuoja meną kaip veiksmą ir akcentuoja jį, kaip galimybę ir priemonę spręsti įvairias visuomenės problemas.

Taip pat šiame darbe remiamasi ir šaltiniais lietuvių kalba (L. Michelkevičė, K. Šapoka, L. Dovydaitytė, V. Vitkienė, R. Žukienė, D. Citvarienė). L. Michelkevičės¹⁹⁸ įžvalgomis ir išvadomis remiamasi analizuojant šiuolaikines dalyvavimo praktikas. Trečiajame poskyryje, analizuojant meno sveikatai problematiką, remiamasi Mančesterio universiteto profesoriaus Clive'o Parkinsono¹⁹⁹ meno ir visuomenės, asmens sveikatos tyrimais. Profesorius C. Parkinson atkreipia dėmesį ir analizuoja meno poveikį visuomenės sveikatai bei menininkų tyrėjų integraciją į sveikatos sektorių. Tyrinėjant meno praktikas, turinčias terapinius, sveikatinimo ir socialinius tikslus, buvo svarbūs Lietuvoje veikiančių meno sveikatai specialistų Audronės Brazauskaitės²⁰⁰, Romos Survilienės²⁰¹ atlikti tyrimai, išleisti leidiniai. Remiamasi jų sukaupta patirtimi inicijuojant tyrimus, organizuojant socialinius meno projektus, rengiant kūrybines dirbtuves, siekiančias kūrybinės partnerystės tarp menininkų ir sveikatos priežiūros bei socialinių paslaugų įstaigų.

Antrame skyriuje atskleidžiamos meninių idėjų ir metodų taikymo prielaidos bei galimybės dailės terapijos taikymo kontekste. Pirmame poskyryje, analizuojant menines veiklas, kurios yra svarbios, kaip sveikatinimo įstaigų klientų užimtumas ir terapija, naudojamosi šių dienų britų psichoterapeutės, dailės terapeutės Tessa Dalley²⁰² įžvalgomis. Aptariant meno terapiją, kaip socialinį veiksmą, ypatingą komunikacinę bei integracinę meno strategiją, kuri geba spręsti socialinių santykių problemas, padėjo Frances F. Kaplan²⁰³ plėtojamas požiūris, suartinantis terapiją ir šiuolaikinio meno praktikas, veikiančias įvairiuose atvirumą ir bendruomeniškumą skatinančiuose procesuose. Aptariant kūrybinių veiklų principus, metodus, eigą dailės terapijos taikymo kontekste, buvo naudingas menotyrininko A. Piličiausko²⁰⁴ veikalas „Neįgaliųjų meninis ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai“, kuriame analizuojama žmonių su specialiaisiais poreikiais meninės veiklos problematika. Šio skyriaus antrame poskyryje F. Kaplan, C. Bishop, N. Bourriaud,²⁰⁵ L. Michelkevičės, K. Šapokos, A. Brazauskaitės ir S. Dikčiūtės veikalai buvo naudingi, aptariant socialinio meno praktikų integraciją į sveikatinimo, socialinės globos įstaigas.

¹⁹⁸ Michelkevičė Lina. *Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014

¹⁹⁹ Parkinson Clive. *Manifesto for Arts and Health. Part 1, Part 2*, 2011
<https://issuu.com/kamaone>

²⁰⁰ Brazauskaitė Audronė, Dikčiūtė Snieguolė. *Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai – socialiniai performansai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2015

²⁰¹ *Menas žmogaus gerovei*. Roma Survilienė (sud.), Vilnius: VšĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012

²⁰² Dalley Tessa. *Images of Therapy: New developments in theory and practise*. London: Tavistock Publications, 1987, Dalley Tessa. *Art as Therapy: An Introduction to the Use of Art as a Therapeutic Technique*. London: Tavistock Publications, 2008 (Dalley Tessa. *Dailė kaip terapija. Dailės taikymo gydymui įvadas*. Vilnius: Apostrofa, 2004)

²⁰³ Kaplan Frances. *Art Therapy and Social Action*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2007

²⁰⁴ Piličiauskas Albertas. *Neįgaliųjų meninis ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai*. Vilnius: Kronta, 2005

²⁰⁵ Bourriaud Nicolas. *L'esthétique relationnelle*. 1998 (Bourriaud Nicolas. *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses Du Reel, 2002)

Trečiame skyriuje analizuojamos meninės socializacijos, integracijos strategijos. Pirmame šio skyriaus poskyryje, aptariant meno įsitraukimą į įvairias socialines meno praktikas, remiamasi K. Niziolek, C. Bishop, N. Bourriaud, L. Michelkevičės įžvalgomis. Šie tyrėjai, skirtingai brėždami meno estetines, etines, socialines, politines interesų ribas, analizuoja meną kaip veiksmą ir akcentuoja jį, kaip galimybę ir priemonę spręsti įvairias problemas. Antrame poskyryje, aptariant menininkų veiklas, kurios veikia dailės terapijos taikymo aplinkoje, tačiau nėra tapačios dailės terapijai, buvo naudingi L. B. Larsen,²⁰⁶ D. McQuail ir S. Windahl,²⁰⁷ L. Dovydaitytės,²⁰⁸ A. Trakšelytės²⁰⁹ tekstai, aptariantys kolektyvinio meno strategijas, į kūrybinį bendradarbiavimą įtraukiant pažeidžiamas socialines grupes. Trečias poskyris skirtas pristatyti skirtingus socialinio meno atvejus. Analizuojant pasirinktų menininkų kūrybą, remiamasi C. Bishop, L. Michelkevičės įžvalgomis apie socialiai angažuatą menininkų kūrybą, kuri susijusi ne tik su socialinėmis, politinėmis ar kultūrinėmis situacijomis, bet dažnai nulemta kūrėjų asmeninių priežasčių.

Teorinio darbo struktūra. Pirma darbo dalis - „Menas kaip visuomenės gerovės skatinimo ir sveikatinimo strategija“, skirta trumpai istorinei meno kaip psichoterapijos formos raidos apžvalgai bei išryškinti aspektus ir prielaidas, paruošusias galimybes meno praktikas taikyti asmens/visuomenės gerovės tikslais. Apžvelgiant istorinį meno ir terapijos kontekstą šiame darbe, remiamasi požiūriu, kad asmens įvairiapusė sveikata nėra vien medicinos ar mokslo sritis, svarbu atrasti žmogaus kūrybiškumo šaknis ir per tai siekti sveikatinimo tikslų bei įvairiapusės asmens gerovės.

Siekiant pozityvių asmens pokyčių sveikatinimo srityje, daug prisidėjo psichoanalitinė kryptis²¹⁰, atkreipianti dėmesį į alternatyviąją kūrybą, psichinę negalią turinčių žmonių, neprofesionalų meninę raišką ir jos terapinę naudą kuriančiajam. Skyriuje aptartas kontekstas atskleidžia, kad nuo XX a. vidurio menas nebėra vien elitinė menininko autonomija, nukreipta į uždarą kūrybinį darbą bei realizuatą kūrinį - tai atviro, kolektyvinio, kūrybinio proceso ir dialogo su visuomene galimybė bei reikšminga medicinos, psichiatrijos mokslų, socialinės politikos dalis. Šioje dalyje apžvelgiama šiuolaikinio meno praktikų posūkis į socialinę aplinką, jų keliamus tikslus bei veikimo metodus, kurie nesiekdami asmens sveikatinimo tikslų, vis dėlto daro įtaką individualiai asmens gerovei. Socialiai angažuotos meninės praktikos neturi tiesioginių sąsajų su dailės terapijos,

²⁰⁶ Larsen Lars Bang. *Social aesthetics in Participation*. London: The MIT Press, 2006

²⁰⁷ McQuail Denis & Windahl Swen. *Communication Models: For the Study of Mass Communication*. London: Longman, 1993

²⁰⁸ Dovydaitytė Linara. *Socialinio meno galimybės ir ribos: projekto „Šančiai – draugiška zona“ atvejis* // Miesto tyrimai: viešumo patirtys, Kaunas, 2013

²⁰⁹ Trakšelytė Aušra. *Ivietinto šiuolaikinio meno teorinis diskursas* // Acta Academiae Artium Vilensis / 64, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012

²¹⁰ Freud Sigmund. *Psychopathologie des Alltagslebens*. 1904

Jung Carl Gustav. *Über die Psychologie des Unbewussten*. 1943

Neumann Erich. *Der schöpferische Mensch*. 1959

Adler Alfred. *Praxis und Theorie der Individualpsychologie. Vorträge zur Einführung in die Psychotherapie für Ärzte, Psychologen und Lehrer*, 1920

sveikatinimo veiklomis, tačiau sociokultūrinės aplinkos kontekste šiuolaikinio meno estetika ir terapinių veiklų giminingumas išryškėja analizuojant šių veiklų organizavimo formų prigimtį bei įvairiapusį poveikį dalyvių savijautai bei elgsenai. Tiek menininkai, tiek dalyviai bendros kūrybos metu akcentuoja teigiamus emocinius išgyvenimus, naują patirtį bei įvairias saviraiškos galimybes. Analizuojant meno ir terapijos praktikų susikirtimo taškus, iškyla meno sveikatai reiškinys, kaip vienas socialinio meno formų, kuris užima reikšmingą vietą žmogaus fizinės, psichinės gerovės skatinimo srityje ir neretai tapatinamas su terapinėmis veiklomis. Šioje dalyje buvo svarbu apibrėžti meno sveikatai ir meno terapijos galimas sąsajas bei dalykinius jų skirtumus. Atkreipiamas dėmesys, kad sveikatos priežiūros įstaigose įsigalėjęs tarpsritis dalyvavimas neretai iškelia ir „nesusikalbėjimo“ problemas, kurias įveikti gali būti pakankamai sunku. Todėl labai svarbu, kad organizatoriai (menininkai ir įstaigų, organizacijų darbuotojai bei specialistai) prisiimtų asmeninę atsakomybę už vykdomą veiklą. Menininkai privalo laikytis etikos ir gerbti institucijų veiklos būdus, taip pat siekti ilgalaikių projektų tikslų, kad užtikrintų siekiamų tikslų įgyvendinimą bei išlaikytų svarbų įsitraukusių dalyvių pasitikėjimą.

Antrame skyriuje - „Meno taikymo prielaidos sveikatinimo ir socialinės globos įstaigose“ aptariamos meno taikymo galimybės sveikatinimo, terapijos aplinkoje. Atkreipiamas dėmesys, kad daugelis meninių veiklų minėtose įstaigose nėra terapinės strategijos ar metodo priemonė, bet savo specifinių, autonominių tikslų siekiantis sumanymas, nors galimybė, kad toks veiksmas turės terapinį poveikį neatmetama. Remiantis sukaupta literatūra, matyti, kad meninis veiksmas kiekvienam žmogui yra svarbus, kaip savęs ieškojimo, individualių patirčių įprasminimo priemonė, kur vaizdinių ir simbolių pagalba atskleidžiami giluminiai, dažnai iki tol sąmoningai nesuvokti jausmai ir mintys. Šioje dalyje aptariamos meninės veiklos, kurios yra svarbios kaip sveikatinimo įstaigų klientų užimtumas ir terapija. Turima asmeninė darbinė ir savanoriavimo patirtis minėtose įstaigose leidžia plačiau šiame skyriuje aptarti meninio užimtumo strategijas, tikslus ir funkcijas. Analizuojama literatūra atskleidžia, kad įvairios kūrybinių veiklų metodikos šiandien plačiai paplitusios šiuolaikinėje psichiatrijoje, psichoterapijoje, ir įvairiose sveikatinimo, socializacijos įstaigose klientams suteikia pozityvios emocinės patirties. Tai atvėrė duris profesionalių meninių projektų realizacijai, kurie atkreipia dėmesį į visų dalyvių komunikacinius momentus, saviraiškos svarbą, pozityvias bendrabūvio formas. Iš aptartos dailės terapijai skirtos literatūros matyti, kad šalia psichoterapinių tikslų bei siekių, paveikti sutrikusią žmogaus psichiką dailės terapija nėra opozicinis socialinių meno praktikų modelis. Tiek meninėse veiklose, tiek terapijoje žmonės dalyvauja nesiekdami meninių rezultatų, svarbiau stiprinti dalyvavimo motyvaciją ir išreikšti save bei spręsti savo emocinių išgyvenimų konfliktus. Taip pat svarbu, kad meninė veikla (meninis užimtumas, menas sveikatai, meno terapija) suteikia kokybiškesnę priežiūrą sveikatinimo įstaigų klientams, todėl šiandien dailė specialios globos namuose, gydymo įstaigose užima reikšmingą vietą medicinos, socialinių paslaugų sektoriuje. Šiame skyriuje akcentuojamos šiuolaikinio meno

praktikos kaip gretutinės terapijai veiklos, pateikiamos socialinio meno praktikų realizavimo galimybės ir būdai terapinėse aplinkose. Socialinių meno praktikų aptartyje remiamasi U. Eco tvirtinimu, kiekvienas meno kūrinys yra potencialiai „atviras“ ir duoda neapibrėžiamą skaičių galimų interpretacijų bei sukuria „komunikacinių situacijų“ panaudojimo įvairias galimybes. Taigi meninė kūryba, kylanti iš socialinės iniciatyvos ir veikianti terapinėje aplinkoje, suvokiama kaip bendro kūrinio galimybė, bendro kūrybinio lauko, socialinių problemų sprendimo priemonė, galinti paskatinti įvairius pokyčius pasirinktos socialinės grupės ar visuomenės gyvenime. Nykstančios meno ribos atvėrė kelius skirtingiems socialinių meno praktikų organizatorių/menininkų požiūriams ir jų tikslams. Tačiau tuo pačiu šios meninės išraiškos būdo „paklausumas“ sukuria ir probleminius santykius bei situacijas, kai menininkai, siekdami populiarumo, sėkmės, pripažinimo, tampa „užsakovų“ (institucijų, organizacijų, fondų ir kt.) įrankiais bei jų tikslų išpildytojais, bet ne savarankiškais kūrėjais. Vis dėlto, pasak Claire Bishop, „negali būti jokių žlugusių, nepavykusių, neišspręstų ar nuobodžių kolaboracinio meno darbų, nes jie visi atlieka tą pačią socialinių ryšių stiprinimo užduotį“²¹¹, tačiau svarbu kritiškai vertinti tokius darbus kaip meno kūrinius.

Trečiame skyriuje - „Socialinio meno projektai ir sveikatinimo strategijos“ aptariamos socialinės meno praktikos, konkretūs projektai, organizuojant bei vykdant meninės veiklos užsiėmimus žmonėms, turintiems įvairias negalias, sutrikimus, problemines gyvenimo sąlygas. Šiame skyriuje aptariamos individualios kūrybinės veiklos poslinkis link kolektyvinių meno praktikų, kurių ideologija nukreipta į sveikatinimą, socialinių ryšių kūrimą, socialinius pokyčius, o menininko manifestacija įvardijama kaip meninė forma, tam tikra estetinė kategorija. Šioje dalyje atkreipiamas dėmesys, kad nuo XX a. antros pusės įsivyravo procesas kaip meno kūrinys, prarandantis griežtai apibrėžtus formalius savo kontūrus ir subtiliai balansuojantis tarp veiksmo ir rezultato. Dailės terapijos aplinkoje ypatingai išryškėja „autorius statuso“ reikšmingumo klausimas: natūraliai, dėl bendravimo (susikalbėjimo) specifikos, nelieta individualaus ir autonomiško autoriaus ar atskiros srities veikimo, o kitų disciplinų įsitraukimas tik suteikia formą diskusijoms apie meno kūrinius, ypač tuos, kurie įžengia į socialinę areną kaip sveikatinimo, komunikacijos ir integracijos šaltiniai. Pagrindinė aptariamo meninio proceso hipotezė – žmonių santykių sfera kaip laukas menui. Svarbu įsitraukti ir dalyvauti su „tikra“ publika, akcentuojant problemas, su kuriomis kasdien susiduriama. Remiantis šio darbo teorine patirtimi, pasirinkta analizuoti meninės veiklos atvejus, kurie atitiko šiame darbe analizuojamas problemas ir yra artimi asmeninei kūrybai. Performanso menininkas Jerome Bel²¹², skulptorius Mark Quinn²¹³, menininkų

²¹¹Jennifer Roche „Socialinis menas, kritika ir nepasitenkinimas. Interviu su Claire Bishop, 2006, http://www.communityarts.net/readingroom/archivefiles/2006/07/socially_engage.php / Jennifer Roche: socialinis menas, kritika ir nepasitenkinimas: interviu su Claire Bishop

²¹² Jerome Bel. *Disabled Theater with the actors of Theater HORA*. Šiuolaikinio meno paroda „DOCUMENTA“, Kaselis, 2012

²¹³ Quinn Mark. *Alison Lapper Pregnant*. Trafalgaro aikštė, Londonas, 2005-2007

duetas Lois Blackburn ir Philip Davenport²¹⁴, menininkai Jūratė Jarulytė²¹⁵, Algirdas ir Remigijus Gataveckai²¹⁶ kūrybinėje veikloje analizuoja socialinio meno, meno sveikatai, bendruomenės integracijos, viešųjų erdvių ir kūrybinės veiklos sąsajas bei jų problematiką. Pasirinkus šių menininkų kūrybą kaip atvejus, siekiama parodyti, kad reali ir dažnai skaudi visuomenės ar atskiro žmogaus problema, virtusi meno forma, gali lemti reikšmingus pokyčius.

Ketvirtame skyriuje - „Socialinė meno praktika ir tapyba – asmeninės kūrybos kontekstas“ apžvelgiama ir analizuojama asmeninė patirtis, realizuojant socialinį meno projektą ir jo inspiruotą individualią tapybinę veiklą. Ištraukus į negalią turinčių žmonių kūrybinio užimtumo ir socializacijos problemų sprendimų lauką, tapo akivaizdu, kad ši prasminga, ne tiek profesiniu požiūriu, kiek asmeninę patirtį praturtinusi, veikla, privalo turėti tęstinumą bei glaudų ryšį ir pasibaigus formaliems projekto terminams. Vykdamas meno projektą, buvo svarbu suformuoti tam tikrus teiginius, leidžiančius daryti prielaidas, kad socialinė praktika bei individualus kūrybinis procesas daro vienas kitam įtaką ir sudaro bendrą estetinę erdvę. Kūryba, paremta bendradarbiaujant meninėje veikloje bei darnioje komandoje, praturtina kokybiška patirtimi ir naujais išgyvenimais. Taigi socialinė meno praktika, kaip empatijos pasireiškimas kitokiam, gebėjimas problemose išžvelgti naujas galimybes ir įprastus dalykus pamatyti naujai, padeda tapyboje atverti glūdinčias egzistencines prasmes ir suteikia galimybę pamatyti savito pasaulio spalvas.

Tiriamąjį darbo metu atlikta literatūros ir pasirinktų atvejų analizė leido padaryti pagrindines **išvadas**:

1. Menas istoriniame kontekste yra ne vien kultinius, estetinius ir kitus poreikius tenkinantis reiškinys; jam priskiriama galia gydyti ar kitaip pozityviai veikti žmogaus savijautą. Tai bendra prielaida, grindusi vėlesnes meninių ir terapinių praktikų jungtis.
2. Socialinių meno praktikų sankloda apibūdina šios slinktytys:
 - nuo kasdieniam gyvenimui priešinamos meninės pastangos prie kūrybos, išaugančios iš meno ir gyvenimo jungties;
 - nuo estetinio angažuotumo prie socialinio aktyvumo formų;
 - nuo individualaus požiūrio viešinimo prie socialinių santykių reartikuliacijos ir kūrimo;
 - nuo *a priori* apibrėžtų technologinių priemonių prie laisvai parenkamų priemonių, kurias apibrėžia konkretaus projekto poreikiai;
 - nuo tikrovės iliustravimo ar komentavimo prie tą tikrovę tiesiogiai keičiančios intervencijos;

²¹⁴ *arthur+martha projektas su neįgaliaisiais, benamiais nuo 2007*. Benamių centras "The Booth Center", Mančesteris

²¹⁵ Jarulytė Jūratė. *Mūsų gatvės paroda*. Socialinio meno projektas, Kaunas, 2013

Jarulytė Jūratė. *Ilgalaikė socialinė meno praktika su neįgaliaisiais*. Bochum, 2004-2008

²¹⁶ Gataveckai Algirdas ir Remigijus. *Poveikis*. Socialinio meno projektas, Vaikų globos namai, Alytus: 2011 - 2014

- nuo estetišės formos atlikimo prie estetikos nesaistomo proceso ir jo metu išlaisvinamos komunikacijos.
3. Šiuolaikinio meno ir dailės terapijos ideologijos nebeusakomos tradiciniu priešpriešos modeliu, nes šiandien abiejų sričių veikimo principai bei metodai, nepaisant skirtingos prigimties, remiasi tarpdalykinėmis sąveikomis ir mainais. Daugiaprasė meno paskirtis ir nauda sveikatinimo aplinkoje rodo, kad šiuolaikinio meno praktikos poveikio požiūriu supanašėjo su terapiniais modeliais, todėl būtina pabrėžti ne tik šių veiklų skirtumus, bet ir panašumus.
 4. Meno sampratos posūkis į procesą, dialogą kaip kūrybinio veiksmo produktą ir estetinį įvykį, praplėtė menininko įsitraukimo į terapinę aplinką galimybes, tačiau taip pat privertė įgyti svetimos srities – socialinio darbo, projektų vadybos, renginių organizatoriaus, pedagogo, terapeuto funkcijas. Menininko veikla sveikatinimo įstaigose nėra griežtai apibrėžta, ji suvokiama kaip bendro ir tarpsritinio kūrybinio lauko bei socialinių problemų sprendimo galimybė. Siekdamas ją realizuoti, menininkas atsisako suvereno pozicijos ir bendroje kūrybinės sąveikos erdvėje sudaro sąlygas asmens bei grupės saviraiškai, kultūrinių / socialinių / psichologinių poreikių realizacijai.
 5. Aptarti socialinio meno projektai siekia skirtingų tikslų ir naudoja skirtingas išraiškos priemones, tačiau juos vienija poreikis aktyviai ir kritiškai įsiterpti į socialinę aplinką, siekiant pozityvių permainų. Viena vertus, šie projektai atkreipė dėmesį į konkrečias socialines problemas, išplėtė jų sklaidos bei regimumo galimybes; kita vertus, jų veikla turėjo ryškiai išreikštą vizualinės estetikos matmenį. Projektų vykdytojus jungė poreikis remtis individualia empirine patirtimi ir artimu ryšiu su konkrečios aplinkos žmonėmis. Pasirinktos meno praktikos inspiravo socioestetinius įvykius ar jų seką, siekiančią projekto dalyvius apjungti naujos kokybės ryšiais ir taip ugdyti naują požiūrį į savo aplinkos teikiamas galimybes. Tačiau tuo pačiu šios meninės išraiškos būdo „paklausimas“ sudarė sąlygas vykdyti projektus, kurių organizatoriai ir vykdytojai siekia asmeninių populiarumo, finansinės naudos tikslų ir ignoroja pamatinius socialinio meno principus.
 6. Atliktas meninis tyrimas yra paremtas kalbinių ir kūrybinių priemonių visuma, kuri nebūtinai inspiruoja akivaizdžius socialinius pokyčius, bet turi reikšmingą psichologinį poveikį tiek man, tiek socialinės meno praktikos dalyviams. Šis tyrimas įstūmė į skausmingas ir savikontrolės reikalaujančias situacijas, taip pat praplėtė meninės bei žmogiškosios patirties ribas, suteikė kitaip neįgyjamas kompetencijas bei išskirtinę galimybę permąstyti savo kaip menininkės vaidmenį. Atsiriboti ir likti tik „nebylia“ stebėtoja minėtose situacijose buvo neįmanoma; tyrimas padėjo suprasti,

kad meninė pastanga nėra tik santykis su savimi, pirmiausia tai santykio mezgimas su kitais, nauju būdu įprasminantis meninę pastangą. Kita vertus, jis privertė įsisamontinti, kad socialinių ryšių kūrimas neišsemia kūrybinių poreikių, ir kad būtina individuali socialinių praktikų refleksija, išsiliesianti tapybinėmis formomis.

SUMMARY

The functions and objectives of contemporary art in the applied art therapy environment

Study relevance. The integrity of social environment and creative activity is nowadays perceived as a necessary and significant factor of the social wealth. Recent social art projects and events laid a foundation for a meaningful, creative collaboration of different social groups and communities. In the art theory discourse, this art practice is sufficiently studied. However, there is a lack of studies that evaluate such social art practices or identify clear principles of the process from the artist's perspective. It is important to analyze the opportunities that applying these art activities could bring, as well as the need for them, and to indicate main issues and challenges, based on both theory and practical experience.

The established social art practices focus on the creative process and functionality, and enables community to equally participate in the process in order to sense and gain positive experience from it. It is important to admit, that collective creative activities are not a panacea, rather just one of the options and not always providing a positive effect only. The relationship between the artist and his audience is relevant as a positive creative act based on collective partnership, hence it is subsidised by the state and private funds. Therefore art is no longer an individual interest, but rather a governmental, institutional, a community one. Nowadays it is popular to carry out creative projects in various institutions: hospitals, social care facilities, nursing homes, schools, jails, etc. However, it is important to note, that artists became dependent on governmental funding, therefore many projects lose the opportunity of being continuously carried out in case funding is not granted.

The question is whether this creative activity is possible without input from funds? It appears as if this financial dependency reveals not only positive characteristics of these social art practice projects, but issues that painfully impact the expectations project participants have. Artists who engage in various social art practices must act under the code of ethics and other institutional

principles, as well as seek to create a long-term relationship, something more than a promising dialogue, instead of a process pre-planned for a far-reaching perspective. The positive and continues relationship between project initiators and participating social group is essential for a successful result, as well as is the opportunity to have a direct discussion with the society.

Artistic study premises. The expansion of socially motivated art and its intervention to various social fields is related to the vanguard and neo-vanguard movements (such as Fluxus) and other art movements of the early 20th century. The meaning and purpose of creative activities are considered important and necessary to every individual. Scientific studies reveal that artistic process creates a precedent for positive emotional experience, stimulates positive change both internal and external. Socially motivated art activities are not directly related with art therapy and health promotion. However, in the socio-cultural context, the relation between contemporary art aesthetics and therapy activities is best seen when analyzing the nature of organizing such activities and the many-sided impact they have on the condition and behaviour of participants:

- 1)The importance lies in participating in an activity that provides new creative experience.
- 2)The creative process allows a variety of ways to express oneself and one's experiences in the metaphoric language of art.
- 3)The activity invokes communication between participants, triggers initiatives, self-service, social importance feelings and helps integrate in the social life more easily.

On the other hand, the means selected as well as strategies may differ completely. The art therapist works in compliance with strict methodology guidelines, whereas the artist may choose the preferred strategy freely, with basically just one condition – to avoid negative effect or interfering with usual processes in the selected environment. Communication is considered to be an essential part of the internal system in the art therapy process, subordinate to therapy requirements. Whereas an artist may apply various communicational art principles and methods, and the scope of its effect is not limited to the isolated project environment: the artistic expression of both the artist and the project participants is presented to the public with a broader purpose than therapy itself.

This study analyzes the influence of collective art projects on the members of the target group, as well as their relationships, needs, interests. The effect that artistic experience has on communication between project participants, their interaction, and the social and health promotion dynamics is also discussed in this paper. Communicational aspects are by default emphasized in such creative activities, with the main focus on the forms of self-expression, interaction and wellness. However, these aspects and activities related to them are not the sole goal of this study – they are also transformed into paintings, created in the personal studio environment of the artist. Hence the context of the project realization and its problematic field is dual: one of the collective social art project, carried out in selected environments, and the other of an individual *duplicate* project, carried out as painting activity in a personal studio.

The functions and objectives of contemporary art in the applied art therapy environment project is based on the following statements: a) collective art process and experience gained in it has influence on the condition of the participants and helps solving socialization problems; b) social art practice is oriented to creative processuality, its situational and spontaneous aspects that reveal liberated communication, rather than planned result of the process; c) the art professionalism is disregarded in social art practice and all participants are considered to be equal creators, not limited by their different professional background.

Artistic study motivation. The artistic study is based on: a) long-year experience in the mental hospital and social care facility; b) organizing and hosting art activities for the members of these institutions; c) creative inspiration to transform experience gained in these institutions to individual art projects.

In this study, significant corresponding and diverging qualities of art therapy and contemporary art are emphasized, this way revealing the characteristics of art communication, social wellness and health promotion. The differences and fundamental provisions of art therapy and social art practice are identified; the core principles of both activities are discussed.

Terminology issues. Not all the terms required for this study are clearly established, therefore setting guidelines on their use in this paper was important. The term *applied art therapy environment* introduced in the study title should be noted. Conventionally, in the applied art therapy context, any form of art is subordinate to therapeutic objectives and methods, thus partially loses its particularity. In other words, the term in question usually emphasizes the therapeutic aspects of the process, rather than artistic aspects. Therefore the semantics of the term are modified in this paper in order to achieve a better balance between therapeutic and artistic aspects. In this study, the applied art therapy environment defines specific project environments related to the therapy: certain health, social care institutions, as well as events and projects organized for health promotion and social wellness purposes.

In such institutions, it is usual that the place of therapy remains the same throughout the project, and the artist collaborates with an art therapist or activities coordinator from the respective institution closely. It is rather obvious, that the artistic activities take place in the art therapy environment, however, this environment is defined by the activities carried out in it, and not by its physical location.

Therefore the art therapy environment in this case indicates artistic process, a certain situation that is potentially creating artistic and therapeutic bonds. Traditionally, the applied art therapy environment is identified with a place – the space where AT (art therapy) is actually carried out. In this study, the term is used in a broader meaning: the primary contents of it remain (it defines a space where AT activities could or would take place), additionally, this place is

subordinate to other artistic purposes – professional social art purposes, that only partially correspond to those of AT.

It is important to note the use of term contemporary art as well. Only selected segments of contemporary art are discussed in this study: the diversely defined and perceived social art practices, and more clearly defined arts for health. These artistic practices are usually activities carried out on a creative partnership basis, with a purpose to engage participation, self-expression, to cultivate personal and collective creativity, to reform or modify established social models. They focus on encouraging personal or group participation, emphasize communication that occurs due to group collaboration, situationism and processuality as well as lasting relationships are linked to it.

The arts for health term defines effort to integrate healthcare and social service contexts into creative arts, to encourage various society groups from these contexts to participate in artistic practices, to promote improving health and wellbeing, to reflect on social phenomena and other socially relevant issues, such as illness, inequality, discrimination, etc.)²¹⁷ These practices have a lot in common with AT (similar, sometimes identical purposes), however, they are based on the professional arts ideology and means.

Study field consists of four relating parts:

1. Scientific theoretical discourse, covering issues that the relationship of professional art and art therapy reveals.
2. Social art projects, carried out in applied art therapy or comparable environment, for specifically artistic rather than therapeutic purposes.
3. Individual experience gained while carrying out the social art project in the applied art therapy environment.
4. The transformation of experience into an individual painting activity.

These parts analyze the art practice's turn towards social activities, especially those related to health promotion, discuss points where professional art and art therapy activities intersect, as well as discuss their similarities and differences, shares reflection on the social project and present the visualized experience in the form of painting.

Study object is the contemporary art premises, functions and specific means of expression in the applied art therapy environment.

This paper covers social art practices that take place in potential or actual applied art therapy environment: mental hospitals, social care facilities, etc. It attempts to discuss artistic processes that are not equivalent to art therapy due to their fundamental artistic purpose, but have potential to positively affect the life quality and health promotion processes for those with disabilities.

²¹⁷ „Menas žmogaus gerovei“ Project manager and editor Roma Survilienė, VŠĮ Dailininkų sąjungos galerija, Vilnius 2012, http://www.artsforhealth.org/resources/Menas_zmogaus_gerovei.pdf

The study object is oriented to creative activities initialized by professional artists to help those with disabilities or disorders. The object is primarily determined by the socially motivated professional art, however, due to the specifics of the selected scope, the practices of such art will be defined in regards of its relation to the art therapy. The study can be said to consist of two relating parts – the socially motivated professional art, its relation with art therapy, similarities and differences of these two activities, and the meaning and impact that these activities have on health and wellbeing of those with disabilities.

Study sample. The residents of social care facility X, who were interested in the activities their institution was offering were chosen for this study. 5 residents of institution X participated in the study. The participants are 17–20 years old, two women and three men; all five have no prior background in professional arts. Study duration – 9 months.

Study ethics. The participation was voluntary. The institution's administration and project author have made a non-disclosure agreement, stating that no names or other identifying information of the participants can be revealed.

Study objective. To analyze specifics of professional art strategy in the applied art therapy environment.

Tasks:

1. To review the art practice turn towards social activities related to health promotion.
2. To describe the deficiency of models that oppose art and therapy, and to formulate premise for implementing art projects in the applied art therapy environment.
3. To describe selected cases of social art projects, their specific forms of expression, and functions.
4. To discuss the social art study, in regard with insights from earlier chapters.

Study methodology. Theoretic: comparative analysis of academic literature and other sources, the history of ideas method, the art criticism premises. Empiric: art workshops with mental hospital patients and residents of a social care facility, participatory observation, reflection and review of the group's creations, auto-reflection, diary writing.

Literature. In the first section of the first chapter, the context of historical art and therapy effects is discussed based on ideas from philosophers Michel Foucault²¹⁸ and Carl Theodor Jaspers²¹⁹. The works of Sigmund Freud²²⁰, Hans Prinzhorn²²¹, Carl Gustav Jung²²², Erich

²¹⁸ Foucault Michel „Folie et Dérailson: Histoire de la folie à l'âge classique“ 1961, (Foucault M. „История безумия в классическую эпоху“ Университетская книга, Санкт Петербург 1997)

²¹⁹ Jaspers Karl Theodor „Allgemeine Psychopathologie“ 1913, (Ясперс Karl Theodor „Общая психопатология“ Пракика, Москва, 1997)

²²⁰ Sigmund Freud. *Psychopathologie des Alltagslebens*, 1904 (Freud Sigmund. *Psichoanalizės įvadas. Paskaitos*. Vilnius: Vaga, 2004, Freud Sigmund. *Kasdienio gyvenimo psichopatologija*. Vilnius: Apostrofa, 2008)

²²¹ Prinzhorn Hans. *Bildnerei der Geisteskranken: ein Beitrag zur Psychologie und Psychopathologie der Gestaltung*, 1922 (Prinzhorn Hans. *Artistry of the Mentally III: A Contribution to the Psychology and Psychopathology of Configuration*. New York: Springer-Verlag, 1995)

Neumann²²³ were valuable when analyzing psychoanalytical view on artistic creation and the impact creative expression has on human psyche. Elaborating on the classical psychoanalysis approach on the relation between art and health is based on a number of works from C. Malchiodi²²⁴, J. Dubowski²²⁵, J. A. Rubin²²⁶, D. Edwards,²²⁷ L. Lebedeva.²²⁸ The latter sources were used when researching about art therapy models and practices in various contexts, its methods and impact on wellbeing. S. Mostauskis monograph „The cartography of insanity“ (2011)²²⁹, analyzing ideological connections between philosophy and psychopathology, was also a significant source. Further elaboration on the relation between insanity and artistic creation is based on J. Maizels „Raw Creation Outsider Art and Beyond“ (2003)²³⁰. This publication provides historic review (W. A. F. Browne²³¹, C. Lombroso²³²) and presents current creative events. In regards of relation between art therapy and contemporary art practice, K. Šapoka dissertation *Art therapy as an integrated system: contextual analysis*²³³ should be outlined. The art critic specifies art therapy as a scientific discipline, although in contemporary context, it involves various theoretic approaches and different practical methods. The second section of this chapter discusses professional art turning towards social activity, and Umberto Eco publication *Opers aperta* (1962)²³⁴ is important source of thought on the subject matter – the concept of open creation was established in it, emphasizing open collaboration in creative work, which directs the artist straight towards the consumer and offers him to engage in the creative process. The analysis of limitations of such artistic openness and integrity is based on the work of art theoretics Claire Bishop²³⁵, Grant H. Kester²³⁶, Nicolas Bourriaud²³⁷, and sociologist Katarzyna Niziołek²³⁸ research work. These authors analyze art as an act by drawing

²²² Jung Carl Gustav „Über die Psychologie des Unbewussten“ 1943 (Jungas Karlas Gustavas „Žvelgiant į pasąmonę“ Taura, Vilnius 1998)

²²³ Neumann Erich „Der schöpferische Mensch“ 1959 (Neumann Erich „Art and the creative unconscious“ Princeton University Press 1979)

²²⁴ Malchiodi Cathy „Art Therapy and Health Care“ Guilford Press 2012

²²⁵ Dubowski J. „Art Therapy with Children on the Autistic Spectrum“ Jessica Kingsley, London 2001

²²⁶ Rubin Jutith A. „Introduction to art therapy: Sources & resources“ Routledge 2010

²²⁷ Edwards David „Art Therapy Creative Therapies in Practice“ Sage Publications, London 2013

²²⁸ Лебедева Людмила „Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий“ 2003 (Lebedeva Liudmila „Dailės terapija: teorija ir praktika“ Žmogaus Psichologijos studija, Kaunas, 2013)

²²⁹ Mostauskis Stanislovas „Beprotybės kartografija“ Kronta, Vilnius 2011

²³⁰ Maizels John „Raw Creation. Outsider Art and Beyond“ Phaidon Press Inc., London 2003

²³¹ Browne William Alexander Francis „Art in Madness“ 1857

²³² Lombroso Cesare „Genio e follia“ 1864

²³³ Šapoka Kęstutis „Dailės terapija kaip integrali sistema: kontekstuali analizė“ daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, Menotyra, Vilniaus Dailės akademija, Vilnius 2008

²³⁴ Eco Umberto „Opera aperta“ 1962 (Eco Umberto „Atviras kūrinys“ Tyto Alba, Vilnius 2004)

²³⁵ Bishop Claire „Artificial hells. Participatory art and the politics of spectatorship“ Verso, London/New York 2012

²³⁶ Kester Grant H. „Conversation pieces. Community + communication in modern art“ University of California Press, Berkely, Los Angeles, London 2004

²³⁷ Bourriaud Nicolas „L'esthétique relationnelle“ 1998 (Bourriaud Nicolas „Relational Aesthetics“ Translated from french by Simon Pleasance, Les Presses Du Reel, Dijon, 2002)

²³⁸ Niziołek Katarzyna „Art and Civil Society: From Protest to Cooperation“ The University of Bialystok, The Institute of Sociology, 2010

different aesthetic, ethic, social and political margins, and emphasize its potential in solving various problems of the society.

Works from Lithuanian authors have also been studied in this paper (L. Michelkevičė, K. Šapoka, L. Dovydaitytė, V. Vitkienė, R. Žukienė, D. Citvarienė). L. Michelkevičė²³⁹ insights and conclusions were used for analyzing contemporary participatory practices. The third section analyzes issues of arts for health and is based on Clive Parkinson's, professor's from Manchester University, research on art and society, as well as personal health. Professor C. Parkinson notes and analyzes the impact that art has on the health of society, as well as how art researchers integrate into health sector. Research and publications by Lithuanian arts for health specialists Audronė Brazauskaitė²⁴⁰ and Roma Survilienė²⁴¹ were important for analyzing art practices with therapeutic, health promotion and social purposes. Their experience in initializing research and organizing social art projects, and workshops that create partnership between artists and health and social institutions was reviewed.

Second chapter reveals the premises and opportunities of adapting art ideas and methods in the applied art therapy context. The artistic practices that are important as occupational activities and therapy for health institutions clients are analyzed in the first section, based on the insights from a British psychotherapist, art therapist Tessa Dalley²⁴². Frances F. Kaplan's²⁴³ developed approach towards therapy and contemporary art practice as close activities that affect openness and sociality was helpful in discussing art therapy as a social activity, a special communication and integration art strategy aimed at solving issues in social relationships. A publication by art researcher A. Piličiauskas²⁴⁴ *Artistic training of the disabled. Methodology and therapy aspects*, that analyzes issues in the artistic activity of people with special needs, was useful when reviewing the principles of creative activities, their methods and course in the applied art therapy environment context. In the second section of this chapter, the publications by F. Kaplan,²⁴⁵ C. Bishop,²⁴⁶ N. Bourriaud,²⁴⁷ L.

²³⁹ Michelkevičė Lina Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema“, daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, Menotyra (03H), Meno istorija (H310), Vilniaus dailės akademijos leidykla, Vilnius 2014

²⁴⁰ Brazauskaitė Audronė, Dikčiūtė Snieguolė „Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai – socialiniai performansai“ Petro ofsetas, Vilnius 2015

²⁴¹ „Menas žmogaus gerovei“ Project manager and editor Roma Survilienė, VšĮ Dailininkų sąjungos galerija, Vilnius 2012, http://www.artsforhealth.org/resources/Menas_zmogaus_gerovei.pdf

²⁴² Dalley Tessa *Images of Therapy: New developments in theory and practise*, Tavistock Publications, London, 1987, Dalley Tessa „Art as Therapy: An Introduction to the Use of Art as a Therapeutic Technique“ Tavistock Publications, London 2008 (Dalley Tessa „Dailė kaip terapija. Dailės taikymo gydymui įvadas“ Apostrofa, Vilnius 2004)

²⁴³ Kaplan Frances F. „Art Therapy and Social Action“ Jessica Kingsley Publishers, London 2007

²⁴⁴ Piličiauskas Albertas „Neįgaliųjų meninis ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai“ Kronta, Vilnius 2005

²⁴⁵ Kaplan Frances F. „Art Therapy and Social Action“ Jessica Kingsley Publishers, London 2007

²⁴⁶ Bishop Claire „Artificial hells. Participatory art and the politics of spectatorship“ Verso, London/New York 2012

²⁴⁷ Bourriaud Nicolas „L'esthétique relationnelle“ 1998 (Bourriaud Nicolas „Relational Aesthetics“ Translated from french by Simon Pleasance, Les Presses Du Reel, Dijon, 2002)

Michelkevičė,²⁴⁸ K. Šapoka²⁴⁹, A. Brazauskaitė and S. Dikčiūtė²⁵⁰ were used to review the integration of social art practices into health and social care institutions.

Third chapter analyzes strategies of artistic socialization and integration. First section of this chapter discusses art engagement in various social art practices based on insights from K. Niziołek,²⁵¹ C. Bishop²⁵², N. Bourriaud²⁵³, L. Michelkevičė²⁵⁴. These researchers draw different aesthetic, ethic, social and political margins of art and analyze art as an act, emphasizing its potential to solve various problems. The second section discusses artist's activities that emerge in the applied art therapy environment but are not to be mistakenly identified with art therapy. Texts by L. B. Larsen,²⁵⁵ D. McQuail and S. Windahl,²⁵⁶ L. Dovydaitytė,²⁵⁷ A. Trakšelytė were used to discuss collective art strategies when vulnerable social groups are engaged in the creative collaboration. The third section presents different cases of social art. C. Bishop's, L. Michelkevičė's insights on socially motivated art were used to analyze the creative work of selected artists that is related not only to social, political or cultural situations, but often determined by personal reasons of the artists.

The structure of theoretic work. The first chapter *Art as strategy for social wellbeing and health promotion* is intended to briefly review historical progress of art as a form of psychotherapy, to emphasize its aspects and premises that made it possible to apply art practices with a purpose to improve personal/social wellbeing. Reviewing historical context of art and therapy is based on the approach that health is not only a matter of medicine and science. It is important to discover the roots of human creativity and use it for promoting health and versatile personal wellbeing.

A psychoanalytic trend²⁵⁸ with focus on expression and therapeutic effect of alternative

²⁴⁸ Michelkevičė Lina Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema“, daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, Menotyra (03H), Meno istorija (H310), Vilniaus dailės akademijos leidykla, Vilnius 2014

²⁴⁹ Šapoka Kęstutis „Dailės terapija kaip integrali sistema: kontekstuali analizė“ daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, Menotyra, Vilniaus Dailės akademija, Vilnius 2008

²⁵⁰ Brazauskaitė Audronė, Dikčiūtė Snieguolė „Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai – socialiniai performansai“ Petro ofsetas, Vilnius 2015

²⁵¹ Niziołek Katarzyna „Art and Civil Society: From Protest to Cooperation“ The University of Białystok, The Institute of Sociology, Limes, Cultural Regionalistics 2010

²⁵² Bishop Claire „Artificial hells. Participatory art and the politics of spectatorship“ Verso, London/New York 2012

²⁵³ Bourriaud Nicolas „L'esthétique relationnelle“ 1998 (Bourriaud Nicolas „Relational Aesthetics“ Translated from french by Simon Pleasance, Les Presses Du Reel, Dijon, 2002)

²⁵⁴ Michelkevičė Lina Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema“, doctoral thesis, Humanitariniai mokslai, Menotyra (03H), Meno istorija (H310), Vilniaus dailės akademijos leidykla, Vilnius 2014

²⁵⁵ Larsen Lars Bang Social aesthetics in Participation, edited by C. Bishop, Mass.: The MIT Press, London 2006

²⁵⁶ McQuail Denis & Windahl Swen „Communication Models: For the Study of Mass Communication“ Longman, London 1993

²⁵⁷ Dovydaitytė L. Socialinio meno galimybės ir ribos: projekto „Šančiai – draugiška zona“ atvejis. „Miesto tyrimai: viešumo patirtys“ 2013

²⁵⁸ Sigmund Freud „Psychopathologie des Alltagslebens“ 1904 (Freudas Zigmundas "Kasdienio gyvenimo psichopatologija" Vilnius, Apostrofa 2008, Freudas Zigmundas „Psichoanalizės įvadas. Paskaitos“ Vaga, Vilnius 2004),

creative work by people with mental disabilities and non-professionals was impactful when seeking to induce positive change in health promotion. The context discussed in this chapter reveals that as of the middle of the 20th century, art is no longer considered as an elite autonomy of the artist, oriented to isolated creative work and its result, but rather a chance for open, collective creative dialog with the society, an essential part of medicine, psychiatry, and social politics. This chapter discusses the contemporary art turn towards social environment, the objectives and methods that, not being used for health promotion purposes, still influence the individual wellbeing of a person. Socially motivated art practices have no direct link to art therapy and health promotion activities, however, in the context of socio-cultural environment, the relation between contemporary art aesthetics and therapy activities is best revealed when analyzing the nature of organizing such activities, as well as their versatile impact on participants' condition and behaviour. Both artists and participants emphasize positive new experiences and various means of self-expression. Analyzing the intersecting point of art and therapy, the phenomena of arts for health emerges – as one of social art forms, taking up significant position in promoting physical and emotional health, and often mistakenly identified with therapy activities. In this chapter, it was important to define potential links between arts for health and art therapy, and discuss their disciplinary differences. It is noted, that interdisciplinary participation, common in health institutions, is often the source of various hard to resolve cases of misunderstanding. Therefore it is crucial that organizers (artists and specialists from the respective institutions) take personal responsibility for the activities they carry out. Artists must comply with the code of ethics of the institution, as well as respect their operating modes, in order to reach for long-term goals of the projects, to ensure trust of the engaged participants.

Second chapter *The premises of applying arts in health and social care institutions* discusses the opportunities that art brings in health promotion and therapy environments. A special attention is paid to discuss that most artistic activities in the aforementioned institutions are not means for therapy strategy or method, but works as an autonomous concept that is not limited and may have therapeutic impact as well. Based on the literature used, it is evident that artistic activity is important for every individual as a way of self-discovery and an act of giving sense to one's individual experiences, where images and symbols help revealing deep feelings and thoughts, that were previously subconscious. This chapter discusses artistic activities that are important as occupational means and therapy for clients of health institutions. Personal work and volunteering experience in such institutions enables discussing the strategies, goals and functions of art occupational activities. The reviewed literature reveals that various creative methods are nowadays

JungCarl Gustav „Über die Psychologie des Unbewussten“ 1943 (JungasKarlas Gustavas „Žvelgiant į pasąmonę“ Taura, Vilnius1998), Neumann Erich „Der schöpferische Mensch“ 1959 (Neumann Erich „Art and the creative unconscious“ Princeton University Press 1979), Adler Alfred „Praxis undTheorie der Individualpsychologie. Vorträge zur Einführung in die Psychotherapie für Ärzte, Psychologen und Lehrer“1920, Adler Alfred „Menschenkenntnis“ 1927, (Adler Alfred „Žmogaus pažinimas“ Vaga, Vilnius 2015)

used in the modern psychiatry, psychotherapy, and that they bring positive emotional experience for clients of various wellness and socialization institutions. This enabled professional artists to start implementing their projects with a special focus on communication, self-expression, and positive forms of interaction. The discussed literature on art therapy reveals that influencing the distorted psyche with the use of art therapy is not an opposing social art practice model. Both artistic activities and therapy engage participation without intention to create artistic product, but with focus on increasing motivation, expressing oneself and solving one's conflicting emotional experiences. It is also important to note that artistic activities (artistic occupational activities, arts for health, art therapy) leads to a better care of such patients/clients, therefore art takes a significant role in modern social care homes and health institutions, and in medical/social service fields in general. This chapter emphasizes contemporary art practices as activities that are adjacent to therapy, provides information on opportunities and means to implement social art practices in the therapy environment. Reviewing social art practices is based on assumption by U. Eco, that every art creation is potentially open and enables limitless amount of different interpretations and uses for communication²⁵⁹. Therefore artistic creation that is invoked by social initiative and carried out in the therapy environment, is considered to be an opportunity for collective creation, a mean for making a common creative field and solving social problems, a change-triggering factor in the selected social group's or society's life. The fading boundaries between arts enabled various social artists to offer their views and share goals. At the same time, the trendiness of these forms of artistic expression invokes various problematic situations and relationships, when artists who seek popularity, success and acknowledgement, become executors of tasks provided by the client (organization, institution, fund, etc.) rather than independent creators. Though according to Claire Bishop, „it is impossible to create a failed, incomplete or boring collaborative art, as all of it accomplishes the same task of creating stronger social relationships“²⁶⁰, it is important to be careful when evaluating such work as art creation.

The third chapter on *Social art projects and health promotion strategies* discusses social art practices and particular projects that were used to implement artistic activities for people with various disabilities or difficult living conditions. The turn of individual creative activity towards collective artistic practice is discussed in this chapter, with a special attention on the ideology of the latter: focusing on health promotion, creating social relationships, inflicting social change. The artist manifestation is identified as a form of art, a certain aesthetic category. This chapter notes that as of the second half of the 20th century, process became prevalent as art creation, losing its formal boundaries and balancing between action and result. The question of status of the author is

²⁵⁹ Eco Umberto „Opera aperta“ 1962 (Eco Umberto „Atviras kūrinys“ Tyto Alba, Vilnius 2004)

²⁶⁰ Jennifer Roche „Socialinis menas, kritika ir nepasitenkinimas. Interview with Claire Bishop, 2006, http://www.communityarts.net/readingroom/archivefiles/2006/07/socially_engage.php /Jennifer Roche: socialinis menas, kritika ir nepasitenkinimas: interviu su Claire Bishop

especially exposed in the art therapy environment: due to specifics of communication, naturally there is no individual or autonomous author or separate field of activity, and integration of other disciplines only creates a source for discussion on art creation, especially in relation with social art, health promotion aspects. The main hypothesis on the discussed artistic process is that the sphere of human relationships is a field for art. It is important to engage with the genuine audience, to emphasize everyday problems. Based on the theoretic part of this study, the artistic activity cases were selected for the analysis according to the problems discussed in this study and relevance with personal artistic activities. In their creative activities, performance artist Jerome Bel²⁶¹, sculptor Mark Quinn²⁶², artistic duet Lois Blackburn and Philip Davenport²⁶³, artists Jūratė Jarulytė²⁶⁴, Algirdas and Remigijus Gataveckai²⁶⁵ analyze the links between social art, arts for health, social integration, public space and creative activities, and the problems that emerge. These artists and their creations were selected as study cases in order to demonstrate how a real and often painful problem that an individual or a social group has can be addressed and influenced in a form of art.

The fourth chapter *Social art practice and painting – the personal creative context* discusses the personal experience gained from implementing the social art project and personal painting activity inspired by it. Engaging in the creative activities and initiatives to help solving social problems of those with disabilities proved that this meaningful (not only professionally, but also personally) activity must be continued even after the formal deadline of the project. It was important to formulate certain statements that enable premises for social practice and individual creative process to influence one another and create a common aesthetic space. The creation based on collaborative artistic activity and collective spirit is enriched with exceptional new experience. Hence the social art practice, as an expression of empathy, as a way to see new opportunities in issues or regular things, helps unlocking existential meanings in painting and enables seeing colours of one's distinctive world.

The literature and selected case studies analysis in the study **concludes** to the following:

1. In the historical context, art is not only addressing cult, aesthetic and other needs, but also has a healing power and positive effect on one's condition. This general premise caused later intersecting of art and therapy practices.
2. The following turns define social art practice:

²⁶¹ Jerome Bel „Disabled Theater with the actors of Theater HORA“ Contemporary Art Exhibition „DOCUMENTA“ Kaselis, Vokietija 2012

²⁶² Quinn Mark „Alison Lapper Pregnant“ Trafalgar Square, London, United Kingdom, 2005-2007

²⁶³ arthur+martha, project with the disabled, the homeless since 2007; homeless centre "The Booth Center", Manchester, United Kingdom

²⁶⁴ Jarulytė Jūratė “Mūsų gatvės paroda” Kaunas, Lithuania, 2013, long-term social practice art with disabilities, Bochum, Germany, 2004-2008

²⁶⁵ Gataveckai Algirdas ir Remigijus „Poveikis“, Child care home, Lithuania, 2011 - 2014

- From effort that is opposed to everyday life towards the creation that derives from intersecting point of art and life;
 - From aesthetic motivation towards social activity forms;
 - From announcing individual approach towards re-articulation of social relationships and creation;
 - From *a priori* determined technologic means towards freely selectable means, defined by the needs of a certain project;
 - From illustrating or commenting the reality towards intervention that directly affects that reality;
 - From implementing aesthetic form towards the process that is not limited by aesthetics and the communication it liberates.
3. The ideologies of contemporary art and art therapy are no longer defined by traditionally opposing models, because nowadays both fields base their operational modes and methods on interdisciplinary interaction and exchange. The multipurpose of art and its benefit for health promotion environment shows that contemporary art practices have assimilated with therapy models in the sense of effect; therefore it is crucial to emphasize similarities of these activities, instead of their differences.
 4. The art notion turn towards the process and dialog as a product of creative activity and an aesthetic event has broadened the opportunities for an artist to engage in therapy environment, but also lead to taking up functions that belong to an unfamiliar field of social work, project management, event organization, pedagogy and therapy. The work of artist is not clearly defined in health institutions, it is considered to be an opportunity for solving issues in the collective interdisciplinary creative field and social problems. In attempt to pursue this opportunity, the artist gives up his sovereign position and creates conditions for personal and group artistic expression, as well as cultural/social/psychological need satisfaction in the collective creative space.
 5. The case studies of social art projects have different objectives and means of expression; however, they share the need to actively and critically interfere with social environment with a purpose of inflicting positive change. On one hand, these projects drew attention to certain social problems, expanded ways in which they can be addressed and demonstrated, on the other hand, the activities of these projects had a clear visual aesthetic dimension. Project initiators were united by the need to rely on individual empiric experience and close relationship with people from a particular environment. The selected art practices have inspired socio-aesthetic events or their sequence, attempting to help build new quality bonds between participants and develop a new attitude towards the opportunities one's environment has. At the same

time, the trendiness of such artistic forms of expression enabled some project authors to use their activities in order to gain more popularity, financial benefit, and to ignore the core principles of social art.

6. The artistic study is based on the whole of linguistic and creative means that does not necessarily inspires obvious social change, but has a significant psychological effect on both the study author and the participants of the art practice. This study proceeded through painful situations that demand self-control, expanded boundaries of artistic and human experience, created competences that are impossible to gain otherwise and an exceptional chance to reconsider the personal role of the artist. It was impossible to dissociate and remain a silent observer in the aforementioned situations; hence the artistic study led to realization that an artistic effort is not only intended for establishing a connection with oneself, but firstly it is essential for creating a relationship with others. On the other hand, it proved that creating social relationships does not fully satisfy creative needs, and individual reflection on social practice in the form of painting remains necessary.

APIE AUTORE

Jovita Varkulevičienė yra tapytoja ir pedagogė. 2000 m. baigė tapybos bakalauro, magistro studijas VDA Kauno fakultete. 2003 – 2005 m. studijavo Vilniaus dailės akademijoje meno aspirantūroje.

Nuo 2004 m. dirba lektore VDA Kauno fakultete tapybos programoje.

Nuo 2013 m. dirba lektore VDA ir LSMU jungtinėje magistrantūros studijų Dailės terapijos programoje.

DISERTACIJOS TEMA TAPYBOS PARODOS IR MENO PROJEKTAI

2014 *Čia ir ten*, Nacionalinis M.K.Č. muziejus A. Žmuidzinavičiaus rinkinių ir kūrinių muziejus, Kaunas

2014 *Čia ir ten*, galerija“, galerija Homo Ludens, Jonava

2015 *Pakeliui*, galerija M2, VDA Kauno fakultetas, Kaunas

2015 *Paribio portretai. Pašnekesiai*, LDS Šv. Jono gatvės galerija, Vilnius

2015 *Paribio portretai. Be kaukės*, LDS galerija XX, Panevėžys

2015 *Mnemosinės ledkalnis*, VDA parodų salės “Titanikas”, Vilnius

2016 *Paribio portretai. Vieta*, VDA galerija Akademija, Vilnius

2016 *Paribio portretai. Ryšys*, VDU menų galerija 101, Kaunas

2016 *Paribio portretai. Atmintis*, LDS galerija Meno parkas, Kaunas

Nuo 2014 Socialinė meno praktika X socialinės globos namuose Kaune.

2014 VDA Kauno fakulteto ir Ventos globos namų projekto „Tu negali – menas gali“ dalyvė

2015 VDA Kauno fakulteto ir Ventos globos namų projekto „Tu negali – menas gali“ dalyvė

2016 VDA Kauno fakulteto ir Ventos globos namų projekto „Tu negali – menas gali“ dalyvė
2016 Edukacinė – kūrybinė stovykla Lietuvos paraplegikų asociacijos landšafto terapijos ir rekreacijos centre Mončiškėse

PUBLIKACIJA DISERTACIJOS TEMA MOKSLO LEIDINYJE:

Jovita Varkulevičienė. *Meninių projektų taikymo prielaidos sveikatinimo įstaigose*. Mokslo straipsnių rinkinys „Menas, terapija, sveikata“, 2016, p. 212 – 227, ISBN 978-9955-15-418-1, brūkšninis kodas: 9789955154181

PRANEŠIMAI KONFERENCIJOSE DISERTACIJOS TEMA:

Jovita Varkulevičienė. *Socialiniai meniniai projektai dailės terapijos aplinkoje*. Teorinė -praktinė konferencija *Dailės terapija ir asmens sveikata* (2015 05 12 Lietuvos sveikatos universitetas).

Jovita Varkulevičienė. *Mano individuali meninė patirtis socialinėje praktikoje ir įtakos individualiai kūrybai*. *Meno doktorantų skaitymai* (2015 04 30 Vilniaus dailės akademija, Dizaino inovacijų centras).

ABOUT THE AUTHOR

Jovita Varkulevičienė is a painter and educator. In 2000, graduated from Painting programme (Bachelor's degree) in Vilnius Academy of Arts Kaunas Faculty. In 2002, graduated from Painting programme (Master's degree) in the same faculty. In 2003–2005, the author completed a postgraduate Arts course in Vilnius Academy of Arts.

Since 2004, lecturer in the Painting programme in Vilnius Academy of Arts Kaunas Faculty.

Since 2013, lecturer in the master's Art Therapy programme, a joint programme in Vilnius Academy of Arts and Lithuanian University of Health Sciences.

ART EXHIBITIONS AND PROJECTS ON THE DISSERTATION TOPIC

2014 *Here and there*, M. K. Čurlionis National Museum of Art, A. Žmuidzinavičius Creations and Collections Museum, Kaunas

2014 *Here and there*, "Homo Ludens" gallery, Jonava

2015 *En route*, M2 gallery, VAA Kaunas Faculty, Kaunas

2015 *Borderline Portraits. Talks*, LAA "Šv. Jono" gallery, Vilnius

2015 *Borderline Portraits. No Masks*, LAA "XX" gallery, Panevėžys

2015 *The Mnemosyne Iceberg*, VAA, Exhibition hall "Titanikas", Vilnius

2016 *Borderline Portraits. The Place*, VAA, "Akademija" gallery, Vilnius

2016 *Borderline Portraits. The Bond*, Vytautas Magnus University, "Art gallery 101", Kaunas

2016 *Borderline Portraits. Memory*, LAA "Meno parkas" gallery, Kaunas

Since 2014, Social Art practice in the social care facility X, Kaunas.

2014 Participant in the "You can't – Art can" project by VAA Kaunas Faculty and Venta foster home

2015 Participant in the "You can't – Art can" project by VAA Kaunas Faculty and Venta foster home

2016 Participant in the "You can't – Art can" project by VAA Kaunas Faculty and Venta foster home

2016 Educational-creative camp in the Lithuanian Paraplegic Association “Landscape Care and Recreation Center”, Monciškės.

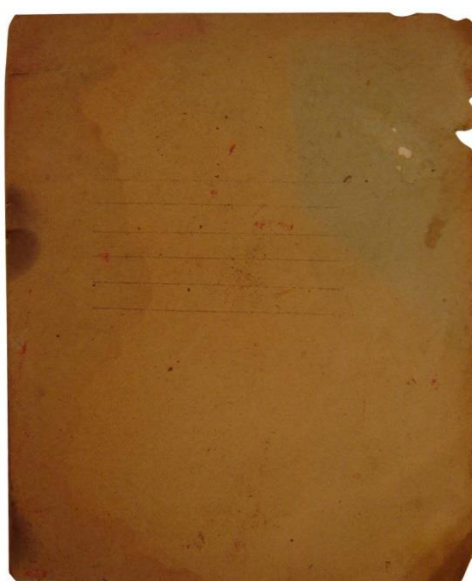
SCIENTIFIC PUBLICATION ON THE DISSERTATION TOPIC

Jovita Varkulevičienė. *Premises For Implementing Art Projects in Health Care Institutions*. A series of scientific articles *Art, Therapy, Health*, 2016, 212 – 227, ISBN 978-9955-15-418-1, barcode: 9789955154181

CONFERENCE PRESENTATIONS ON THE DISSERTATION TOPIC

Jovita Varkulevičienė. *Social Art Projects in the Applied Art Therapy Environment*. Scientific-practical conference on *Art Therapy and Personal Health* (May 12, 2015, Lithuanian University of Health Sciences).

Jovita Varkulevičienė. *My Individual Creative Experience and Influences in Social Practice*. *Readings by PhD students in Arts* (April 30, 2015, Vilnius Academy of Arts, Design Innovations Centre).

Paribio portretai. Sąsiuvinys. 15X21, 2014 - 2016

Jovita Varkulevičienė

Meno projektas

KŪRYBINIS PROCESAS DAILĖS TERAPIJOS TAIKymo APLINKOJE

Art Project

THE CREATIVE PROCESS IN THE APPLIED ART THERAPY ENVIRONMENT

Meno doktorantūra, Meno sritis, Dailės kryptis (W100)

Art Doctorate, Fine Arts (W100)

Tiražas 50 egz.

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJOS Leidykla

Dominikonų g. 15, LT 01131 Vilnius

Tel. 852791015

leidykla@vda.lt

Maketas: Jovita Varkulevičienė ©

Vertimas į anglų kalbą: Renata Mailaitė

ISBN 978-609-447-220-6